

Relats

Eva Bretones Peregrina
Rodrigo Lanza Huidobro
Gemma Linares Molina
José Antonio Morán Vega
Roser Nin Blanco
Asun Pié Balaguer
Jordi Solé Blanch
Raúl Velasco Sánchez

PID_00190997

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

1. Relat I. Persones diverses i llocs de discòrdia.....	5
1.1. Institucions en moviment	5
1.2. Les residències cementiri	7
1.3. A propòsit d'un centre especial de treball: utilitzes o treballes?	8
2. Relat II. La recuperació de la bogeria. Del camí terapèutic a l'altiplà nikosià.....	12
3. Relat III. La pràctica professional de l'educador social en l'àmbit penitenciari.....	25
3.1. Peculiaritats de la institució penitenciària: de temps, espais i vincles	26
3.2. Relats d'educadors socials en l'àmbit de l'execució penal	32
3.3. Anàlisi de la intervenció feta pels educadors socials en l'àmbit penal	43
4. Relat IV. A la meva pell.....	46
5. Relat V. De les supervivències als temps per decidir.....	66
6. Relat VI. Sense res per ensenyar.....	73
7. Relat VII. Un viatge a les Trobriand.....	86
8. Relat VIII. Teixir vincles amb joves migrats.....	92
8.1. Les mirades i la realitat	93
8.2. Joves	95
8.3. Migracions	97
8.4. Joves marginals o joves valents?	100
8.5. Educar al carrer	108
8.6. Un futur incert	112
Bibliografia.....	115

1. Relat I. Persones diverses i llocs de discòrdia

Asun Pié Balaguer

1.1. Institucions en moviment

Recordo aquell primer dia en un centre residencial que acollia persones amb diversitat funcional. Persones amb autisme i psicosi infantil. Persones aïllades de la realitat compartida de la resta. Hi vivien perquè les seves famílies no se'n van poder fer càrrec o no van voler. L'Administració pública i el mateix centre sí que van poder i van voler assumir aquesta responsabilitat, fins i tot amb moltes dificultats. Els educadors, per la seva banda, hi treballaven. Assumien l'encàrrec d'atendre, cuidar, educar, ens agradi o no "normalitzar"... Era un **centre residencial d'acció educativa (CRAE) especialitzat**. L'exclusió dins de l'exclusió. Els altres CRAE, els "normals", tampoc no es volien ni es podien fer càrrec de nois tan diferents. No trobaven la manera d'encaixar-ne les particularitats amb la dinàmica dels centres i el funcionament "ordinari" dels altres nois. Així, sota la idea i el vel "de no podem atendre'l bé", se sol·licitava el trasllat d'aquest noi "divers" a un centre que reunís les suposades característiques especials, amb educadors, també, suposadament especialitzats. Allà em teníeu a mi, hiperespecialitzada o això es pretenia, encara que, en realitat, cap de nosaltres ho estava.

Es deia Nuria. Vivia allà, a la residència. La seva família feia temps que hi havia renunciat. La Nuria era especial, molt especial. Es comunicava a la seva manera, amb sons i moviments. Sovint pensava que la Nuria era "pura". La humanitat en l'estat més pur. Per tant, la humanitat en essència. Ara ho penso amb els ulls de **Deligny**. És a dir, penso en els seus gestos, actituds, maneres diferents de relacionar-se amb l'espai, amb els altres a partir dels seus moviments incessants. Una espècie de permanència de l'espècie humana en tot el que té d'eficàcia, agilitat, llibertat i diversitat. La Nuria, com tots els nens autistes de Deligny, era refractària a la domesticació simbòlica i a la seva construcció des del que la societat imposa. La residència no era un mitjà de vida que facilités un embastat per a la construcció, com aquest autor proposava. La vida discorria al centre, encara que la Nuria anés i vingués de l'escola a la residència. La seva vida transcorria fonamentalment dins la institució. Deligny pensava que els mitjans de vida que es construïssin per a ells, els nois autistes, havien de ser "fora". Aquí hi ha una idea d'evasió, d'escapar-se, d'esquivar. Una idea, en fi, de revolució de l'espai, entenent aquest espai, des dels ulls del noi autista. És necessari un espai obert, infinit, un espai en xarxa, sense límits. No era, doncs, aquest espai residencial, ni obert, ni infinit, ni en xarxa, ni il·limitat. Més aviat tot al contrari. Llavors, si sabem que un noi autista té una relació amb l'espai molt diferent, una necessitat de recórrer-lo, tocar-lo, marcar-lo, ritualitzar-

Enllaç recomanat

<http://fisurasdelreal.blogspot.com/2008/07/fernand-deligny-1913-1996.html>

lo, lliurement, obertament, què fonamentava la necessitat d'una residència? Limitada, tancada, delimitada... Per a Deligny no es tracta d'educar a ningú, sinó de **construir les circumstàncies favorables perquè visquin**. Aquestes circumstàncies favorables neixen dels mateixos moviments dels nois, del seu vagar autista, de les anades i vingudes, parar-se, picar de mans, fer mitja volta i tornar a començar. És important, per tant, la idea d'“estar en el moviment”, el mateix “ser” en el moviment. No és possible aquest “ser i estar en el moviment” en residències urbanes, tancades, protocol·litzades i regulades per instàncies alienes a la lògica autista.

Si hi hagués un respecte profund per totes les formes de vida, es rebutjaria totalment qualsevol tipus de forma de dominació o normalització.

La residència no inventa maneres d'estar i circular noves. En realitat, ni tan sols permet les formes connaturals de l'autisme de viure, més aviat presenta moltes dificultats per poder-ho fer.

La Nuria era màgica en pràcticament tot el que feia i com ho feia. Em vaig esforçar tant a connectar-hi que finalment quan ho vaig fer la proximitat, la implicació i l'estima van ser la base de la relació. Després dels tallers de cuina, trajectes a l'escola, dutxes, jocs, sortides, plors, enrabiades, agressions, abraçades, bromes... al cap d'un temps va fer divuit anys i va haver de marxar de la residència. Aquesta residència que, fins i tot amb les seves dificultats, permetia un marge. Hi havia aquest marge de llibertat de moviment per a la Nuria. Li van assignar una residència d'adults lluny de Barcelona. Recordo el dia que la hi vaig acompanyar perquè s'hi quedés. La Nuria havia viscut fins llavors en una residència petita, en la qual es feien sortides constantment, en la qual la vida escolar succeïa fora de la residència, en la qual intentàvem que fos un lloc de vida, còmode, encara que en realitat no sempre ho aconseguíem. Ara se n'anava a una d'aquestes “**grans institucions**”, sospitava i sospito que a una **institució total**. Tot succeïa al mateix lloc: oci, feina, vida quotidiana, separat per passadissos i portes, però al mateix lloc. Un lloc de tancament, en fi, atès que ella no podia anar i venir amb llibertat. La sensació era de **màxim control**. A la residència anterior, encara que intentàvem controlar, la preocupació per altres qüestions que no fossin el control i el mateix caràcter refractari de la Núria a les normes, facilitaven les seves fugides constants, les seves anades i vingudes, el seu moviment, en fi. Llavors no ho sabia però ara penso que justament eren aquests espais de no-control els que permetien que “succeïssin coses interessants”, que els nois que hi vivien es poguessin reapropiar l'espai, encara que fos solament per moments. En la nova residència assignada la sensació, repeteixo, era de màxim control. Jo sabia que la Nuria, com d'altres, necessitava les escapades, els marges de maniobra, les fugides... Així i tot, en aquesta residència vaig tenir aquesta sensació d'aixafament, d'impossibilitat d'escapar. Aquesta sensació em va partir per la meitat. A la Nuria no sé què li

va succeir; esperava i espero que el seu caràcter indomable, la seva resistència a la norma, la seva fortalesa de rutines i manies l'hagin salvaguardat de “tanta” institució.

1.2. Les residències cementiri

Les nostres residències d'avui són espais de control, com aquell. Són espais on la vida no discorre, més aviat el poc o nul desig és el que veiem. En un dels meus periples institucionals vaig conèixer una d'aquestes **residències cementiri**. Recordo la sensació en entrar-hi: silenci, algun balboteig i grunyit. Cap desig, repeteixo: **cap desig**. Tot semblava pla, buit, gris, monòton. No era com la primera residència on vivia la Nuria, on, malgrat tot, hi havia desig, dels uns i dels altres. Hi ocorrien coses constantment. Aquesta era diferent. Era grisa, morta, fosca. En arribar-hi, sense més, m'expliquen com rentar una de les persones que hi estan ingressades. Acabo observant aquesta persona nua, en una cadira pensada per a aquests menesters, sota l'aigua, posant cara de no estar gaire a gust. Va ser ràpid. La va ensabonar i novament més aigua. La va eixugar, la va vestir. Jo mirava, ajudava, suposadament “aprenia”. No podia parar de pensar. Pensava que hi havia alguna cosa que no m'agradava. No era la persona que tenia davant meu, nua. Era l'altra, la seva poca delicadesa, la seva falta de sensibilitat i tacte envers l'altra persona. Jo era una estranya; estava davant una situació íntima sense amb prou feines haver-nos presentat. Semblava que en tenir dificultats –no sé ben bé de quin tipus ni en quin grau– no mereixés la cortesia habitual. M'anava explicant on eren les coses. Les coses semblaven tenir més vida que ella mateixa. Tota la seva actitud era, sens dubte, **actes de cosificació de la persona**. Aquella semblava, als seus ulls, una pasterada de carn, sense vida, sense desig, morta. **Morta al cap d'aquella assistenta**. El que ella no sabia era que la seva ànima també estava morta. La seva ànima era inerta, buida. Ho recordo com un acte malvat, sense encant. Ho recordo amb dolor, com un insult a allò més fonamental de l'ésser humà. També amb una mica de ràbia i desesperació. Amb una sorpresa feridora. Després de la dutxa va venir l'esmorzar. Va acompanyar aquesta persona a la seva taula. La hi va deixar. Se'n va anar. Anaven arribant tots els altres, els anaven deixant a les taules, als seus llocs. No hi havia bromes, no hi havia bon dia, no hi havia res de res. Algunes persones van començar a esmorzar, d'altres que necessitaven ajuda van haver d'esperar. Van esperar. Mentrestant, el personal estava esmorzant molt animadament. A l'altre costat, hi havia els residents, silenci, algun balboteig, grunyit, res més. No ho vaig poder suportar. L'endemà no vaig tornar a treballar. No hi vaig tornar mai més.

Avui encara hi penso: com em va afectar, com em va obligar a pensar la feina residencial d'una altra manera, des d'un altre lloc, un lloc que encara penso com a impossible, com un no-lloc per a aquells que hi viuen.

És possible una residència que no cosifiqui? Que no limiti les llibertats fonamentals? I si és possible, podem continuar parlant de residència? O més aviat es tracta d'una altra cosa? I si és així, de quin tipus de cosa es tracta? Com l'anomenem? I on hi ha la frontera, la similitud o diferència, respecte d'allò distintiu de les residències?

1.3. A propòsit d'un centre especial de treball: utilitzes o treballes?

Era difícil, en aquell temps, situar-se com a educadora en un centre especial de treball. Ja eren moltes les crítiques que, abans de començar a treballar, m'havien arribat. La majoria venia a dir que, si bé l'objectiu primordial era "inserir" les persones amb discapacitat al mercat laboral ordinari, ningú no ho aconseguia. En realitat, ningú no tenia la voluntat de fer-ho. El motiu? Bàsicament, una qüestió pràctica: es perdien els millors treballadors. Així que, malgrat les "bones intencions", les "intencions vertaderes" semblaven mantenir un món paral·lel i un **ritme productiu de baix cost**. Com ens deia Gardou, si les lleis, a primera instància, són testimoni d'una intenció d'integració vertadera, posteriorment, aquestes mateixes lleis es mostren, de fet, il·lusòries. Gardou ens continuava dient que el concepte d'*intencions* inclou la idea d'una tensió interna, en la qual els pols són les bones intencions i les intencions vertaderes. Davant la distància entre l'arsenal jurídic en matèria d'integració i l'absència de concreció (aplicació), ens podem preguntar:

Fins a quin punt les lleis no són realment fruit d'una dinàmica ben intencionada que amaga intencions d'exclusió vertaderes?

El resultat final d'això serà la desculpabilització general d'un grup social que assumeix malament una organització social fundada sobre l'exclusió. I l'educador, molt sovint, es troba suportant la tensió i contradicció entre aquestes "bones intencions" i les "intencions vertaderes" que dominen el sector de l'educació social, i més especialment, l'àmbit de les mal anomenades **discapacitats**.

Un centre especial de treball (CET), fonamentalment, es diferencia de qualsevol altra empresa per l'alt percentatge de persones amb discapacitat contractades i per alguns dels avantatges fiscals que tenen enfront de l'empresa ordinària. No obstant això, els CET se sostenen per la seva capacitat productiva, en cap cas per les ajudes socials. Una capacitat productiva sovint basada en la precarietat laboral dels treballadors. I encara que aquesta precarització s'hagi generalitzat en els últims anys, de fet ha estat una constant en la vida de les persones amb diversitat funcional. És difícil, com he dit, assumir les tasques d'educador en un CET per diversos motius:

Lectura recomanada

Gardou, C. (1997). Les personnes handicapées exilées sur le seuil. *Revue Européenne du Handicap Mental, Dialogues*, 6-17.

- El nus central de l'activitat és la producció.
- La variabilitat en el tipus de tasca empresarial generalment desconeguda per l'educador (jardineria, cuina, rentat de cotxes, electrònica...). Les funcions de suport que s'assumeixen no són en cap cas funcions centrals.
- La poca claredat de l'encàrrec institucional, d'altra banda, subjecte a les interpretacions de la gerència de l'entitat, desplaça les tasques a la descodificació de l'educador.
- La situació precària que molt sovint acompanya els contractes laborals de les persones a qui adreça la seva activitat i, en conseqüència, el seu malestar.
- La mateixa contradicció que encarna la seva figura en pretendre, d'una banda, la mateixa institució, un treball productiu i competitiu i, de l'altra, el tracte "especial" que ha de poder dispensar per ajustar els treballadors a la tasca que se'ls demana.
- La perversió que comporta aquest encaix. És a dir, fer de l'especificitat productivitat. Ajustar les necessitats individuals al bé comú de la rendibilitat. És una lògica bàsicament mercantil i contrària a alguns paradigmes d'intervenció que dificulten conciliar el mateix encàrrec.

L'educador en un CET assumeix la tensió entre les exigències productives i les necessitats "especials" dels treballadors. S'ubica en una espècie de departament de recursos humans posicionat, molt sovint, del costat dels treballadors. Assumeix, també, la mediació entre la malaptesa d'alguns oficials, monitors o caps i els seus subordinats, així com entre la política d'empresa i les expectatives dels seus treballadors.

Tota aquesta poca claredat en la definició i les tasques de l'educador fa que es pugui assumir l'encàrrec de moltes maneres. Hi ha educadors, per tant, que fan del despatx el seu ecosistema natural; n'hi ha d'altres que, tot i que també es queden al despatx, es converteixen en buròcrates i secretaris de producció, encara que n'hi ha d'altres que prefereixen situar-se als mateixos llocs de treball (brigades de jardineria, grups de treball de cuina, grups de cadenes de muntatge, etc.). *Fer el que fan ells*: única manera possible de valorar els efectes de la feina, les dificultats, els ajustos necessaris, el cansament, etc. *Fer com fan ells* és, doncs, per a aquests educadors l'únic camí possible per tal de valorar unes feines, sovint, alienants. No obstant això, sabent que no deixa de ser una figuració o un "fer veure", un "com si". Aquesta figuració semblava servir per a posicionar-se de manera bel·ligerant sobre la seva presumpta alienació. És a dir, hi ha diferència entre **conèixer el trajecte** i **recórrer el trajecte**. Jo, per la

meva banda, vaig decidir **recórrer-lo, experimentar-lo i valorar la feina, la meva i la d'ells**, des d'aquesta experiència. I en aquest anar i venir et trobes en situacions com la següent:

-I tu què hi fas, aquí?

-Sóc l'educadora social.

-Jo ja estic educat, no sóc un nen.

-Un educador no sols es dedica a educar nens.

-Ah no?! Llavors què fa?

-També treballa amb adults.

-Jo no tinc cap problema.

...

Era clar, doncs, que la meva presència tenia a veure amb presumptes problemes/dificultats de les persones. Algunes no se'n volien o podien fer càrrec.

Així, doncs, en aquestes circumstàncies, és lícit insistir en unes presumptes dificultats que justifiquen el sou que cobrem? I és lícit fer-ho encara que aquestes no interfereixin directament en la productivitat? I encara que interfereixin en aquesta productivitat, queda justificat assenyalar una vegada i una altra el que sembla ser un no voler o no poder veure aquestes dificultats? Qui ens col·loca en aquesta posició de representants del "que s'ha de ser", del que s'ha de veure, reconèixer o canviar?

De CET, n'hi ha molts. És aquesta heterogeneïtat la que fa difícil generalitzar. Però podem dir que hi ha empreses que exploten els seus treballadors, precaritzen enormement els llocs de treball, paguen sous paupèrrims, proposen tasques alienants i repetitives, i demanen motivació i implicació. Davant això, em sembla obvi dir que l'educador no es pot coaliar amb aquestes circumstàncies i que, per tant, la seva tasca és **sindicar els treballadors, donar-los a conèixer els drets que tenen i mobilitzar una consciència política i una lluita sindical**. I el que aquí exposo de manera clara i evident, sovint en la pràctica, es dibuixa de manera confusa. No és tan clara, per tant, la línia que separa el que és lícit del que no ho és. Encara que és menys clar poder-se separar d'un sistema que segrega, sense haver construït res *a priori*. Vull dir que sovint les crítiques del sector més militant, centrades en els serveis segregadors –com són els CET, les residències o les escoles d'educació especial–, assenyalen la seva impertinència o poca justificació. Per tant, formar part del seu engranatge no deixa de ser una hipocresia més de la professió. Sobre aquestes qüestions la pregunta que s'ha de poder fer és:

Encara que no ens agradin els CET, perquè efectivament separen i segreguen, com es pot construir una alternativa? Com es pot pensar, en aquest cas, la inserció laboral des de la inclusió?

Inclusió absoluta perquè no podem parlar de més o menys inclusió. Si hi ha “un menys” del tipus que sigui no hi ha inclusió. Llavors com ens hem d’implicar com a educadors per al canvi social? Des de dins dels CET? Com? Des de fora? Em sembla que la professió, sovint, suporta la tensió entre la reproducció social o la seva transformació. Es tracta d’una tensió que encarnen educadors i educadores socials situats en recursos que no acaben de fer allò que diuen fer. Justament és en aquesta tensió que em sembla pertinent indicar la coexistència de, com a mínim, dues educacions socials. Una de burocratitzada, mercantilitzada, institucionalitzada en excés, reproductora, en fi, de desigualtats socials que presumptament combat. No puc deixar de pensar, aquí, en *l'Educador Mercenario* de Pedro García Olivera. L'altra – educació social – és flexible, desburocratitzada, extituïda, despreocupada pels aspectes econòmics, vocacional, comunitària, transformadora, al cap i a la fi, del mateix teixit social. Viu als marges, al límit del que és correcte, de l'establert. El que és sorprenent és que, fins avui en dia, ambdues siguin educacions socials, ambdues siguin fruit dels mateixos propòsits i desitjos. El que cal preguntar-se, en el si d'aquesta tensió, és si, amb el temps, ho continuaran essent? Continuaran essent dues hermenèutiques sobre la mateixa cosa?

Enllaç recomanat

<http://old.kaosenlared.net/noticia/audio-escuela-demofascismo-charla-p-garcia-olivo-vi-jornadas-sobre-edu>

2. Relat II. La recuperació de la bogeria. Del camí terapèutic a l'altiplà nikosià

Raúl Velasco Sánchez

“De prop ningú no és normal.”
Caetano Veloso

“Què és la raó? La bogeria de tots. I què es la bogeria? La raó d'un.”
Giuseppe Ressi

Em presentaré, si m'ho permeten, com un més d'aquells, dels molts –i cada vegada més– que han vist truncada la seva joventut per un diagnòstic psiquiàtric. No vénen al cas, almenys de moment, les causes, que van ser moltes, del meu patiment i com aquest em va llegar certes etiquetes que em van invalidar socialment. Perquè malgrat tot sóc aquí. Disposat a parlar sobre nosaltres, els anomenats *bojos*, des de la perspectiva que dona l'experiència viva i el coneixement en primera persona, sobre això que anomenen *bogeria* i que si miro al meu voltant penso que és una companya de viatge obligada en un món on la violència i allò alienant està institucionalitzat, normalitzat i normativitzat de tal manera que l'ésser humà es veu abocat –si no canvien gaire les coses– a ser víctima d'un ordre social regit per lògiques verticals de poder o a la submissió absoluta a unes regles socials, que em resulten del tot perverses perquè perpetuen la injustícia, la incomprensió i el menyspreu al que és diferent. No és estrany, per tant, que moltes vegades em refugii en l'acte literari i en aquells records que se'm conserven vius en la pàtina de la memòria com a petjada inesborrable d'una innocència robada quan un va creixent i s'ha d'enfrontar a això que anomenen *realitat*.

Us en posaré algun exemple. Als meus trenta-tres anys encara recordo que de petit em fascinava mirar per aquell petit tub en el qual es distingien formes geomètriques de colors molt diversos, i que el que més m'atreia d'aquell objecte era que aquestes formes i aquests colors podien canviar simplement amb el moviment d'una petita roda situada al llarg del tub i que en voler tornar cap enrere per tornar a observar una d'aquestes figures resultava que ja no era la mateixa que fa un instant, com si el que hi havia vist en realitat fos com un esclat, com una diapositiva just abans de ser autodestruïda. La matèria dels somnis se'm presenta com una cosa similar, una cosa canviant, una cosa que muta a partir del nostre moviment, que no és un altre que el moviment de la vida.

Segur que molts heu jugat a l'un, dos, tres, pica paret. Més enllà de l'emoció que ens causés comptar i girar-nos cada vegada més de pressa, amb l'afany d'enxampar en moviment algun dels nostres companys de joc i eliminar-lo

fins a la partida següent (el primer eliminat parava), em quedo amb aquesta imatge de girar-se per a mirar i descobrir que tot ha canviat, que la vida segueix el seu curs i que la partida encara no ha acabat.

El més difícil de parlar de la **memòria** es genera precisament en el caràcter capritxós que té, ja que no sempre ens brinda el que necessitem. És com una companya a la qual cada vegada que la mirem ens retorna una mirada diferent. En l'arrel d'aquest caràcter rau com espores, esperant el moment just per a brollar com fongs enmig de l'humus, la nostra incertesa. D'alguna manera, el nostre estat d'ànim a l'hora de començar un relat, sobretot si ha de ser fidel a un mateix, es veu sacsejat per aquest sentiment, que es va transformant amb el pas dels anys, de la mateixa manera que es modifica el paisatge que deixem enrere a l'hora de fer camí. Potser el truc estigui a estar atent a aquest relat amb la intenció d'atrapar en ple vol la manifestació fugaç de l'inconscient, però per a això em temo que és necessari molt entrenament.

Fa poc llegia que el nostre inconscient és com un petit monstre que tots portem a dins i que se'l considera un petit monstre perquè representa la majoria d'aspectes que tothom reprimeix des de petit, des que l'obliguen (amb un xantatge subtil) a parlar per aconseguir l'objecte dels seus desitjos, ja sigui aigua, un lavabo o una abraçada. El **llenguatge** és també allò amb el que som reconeguts, en una espècie de joc de miralls en què el que és difícil, si és que és possible, trobar aquest reflex que ens defineixi tal com estem a cada moment. Perquè el llenguatge –segons Lacan– no està fet per a comunicar sinó per a gaudir, i per això acaba essent el generador màxim de frustracions. Què fer? Beneïdes paradoxes, perquè si la paraula és l'arrel del problema, la mateixa paraula és la solució, la paraula alliberada de les cotilles socioculturals, la paraula nua de llastos passats, com ocorre de vegades durant els somnis, perquè així un les pugui identificar i després pactar-hi. Per això és important la paraula com a pont, com a boia, com a planxa de salvament; per això, considero que diu més una paraula precisa que mil imatges, que m'esforço fins a trobar la que obri les portes i permeti que hi entri la llum. La cerca d'aquests termes precisos, com agulles amb les quals travessar les papallones que volen en bandades i m'omplen el pensament, és el que dóna sentit a la meva vida.

Potser el que em fa diferent de tanta gent que ha passat per això de la bogeria és precisament la meva obstinació a l'hora de pactar amb aquests petits monstres dels quals parlava fa un moment, juntament amb l'esforç per sostenir allò que anomenen *psicosi* durant la major part de la meva vida (encara que fos prenent mals camins, dels quals no acabaria sortint indemne).

Tinc la sort de recordar la meva primera al·lucinació, la qual vaig viure als tres anys d'edat, una d'aquelles vivències que et marquen de manera implacable i que saps des del mateix moment en què la vius que és d'aquelles coses que més val no explicar (ja que fulminava amb els meus superpoders de nen cabrejat tota la família i diversos metges de l'Hospital Sant Joan de Déu de Barcelona amb rajos sortits del no-res, per després retornar-los la vida amb la mateixa

magnanimitat que se suposa als déus). La resta de la meua infància i de la meua joventut es podria reduir a un esforç per treure profit d'aquesta vivència, que em va marcar de manera inevitable; és a dir, un esforç adreçat a treure profit del que jo vaig identificar, d'una banda, **com un gran i terrible poder i**, de l'altra, **com a fruit de la meua imaginació portentosa**. En aquesta dualitat em vaig moure durant anys, i vaig alimentar i descarregar tones de sospita; només podia ser dues coses a la meua vida: l'assot de Déu o **escriptor**, i per prudència em vaig decidir pel segon. Així que l'aprenentatge literari i el seu joc van ser la creua o la bastida que em van sostenir durant més de vint anys la ment, i que van evitar que la psicosi enfonsés el meu imaginari. Ara, mentre escric aquestes línies, torno la vista enrere i m'adono que molts errors que vaig cometre a la vida no sols van ser causats per la inexperiència o l'estúpidesa, sinó que eren una espècie de decisions desesperades dirigides a salvaguardar allò que sostenia i suportava la meua estructura mental. Eren conductes que es generaven en un intent de sanar o almenys justificar la meua trajectòria vital, truncada des de ben petit pel deliri i la seva misteriosa opacitat. La cerca d'un reflex fidel, d'un interlocutor ideal que em situés en una manera satisfactòria de ser al món, o el que és el mateix, la indagació d'aquell rol que m'aportés estabilitat, autocontrol i llibertat, travessa transversalment gairebé tota la meua infància i adolescència.

Passats els anys, poc després d'haver fet els vint-i-tres anys i amb la malaltia de la mare (un càncer de còlon en fase quatre) en germen, tot es va enfonsar. No volia, no estava disposat, a continuar esforçant-me per sostenir alguna cosa com la meua vida, que mancava –o això em semblava a mi en aquell temps– de sentit. Va ser una rebequeria, plena de ràbia, plena de dolor, plena de frustració, plena de por i solitud, en la qual vaig apartar l'altre social de la meua vida. On era el meu premi per haver patit tant? En el que Freud anomenaria una *crisi neuròtica narcisista*, em vaig tancar en banda, negant tot allò que m'havia ajudat, possiblement perquè vaig perdre la il·lusió, les ganes de continuar sostenint una càrrega vital que se'm feia massa pesada, després de diverses decisions equivocades. El meu primer contacte amb un psiquiàtric estava planejat precisament per a descansar de tot allò. Pretenia (en la meua ignorància) prendre'm unes vacances per poder tornar més tard amb les piles carregades. Ara sé que m'hauria anat millor anar-me'n a un balneari. La **medicació** va representar una espècie de teló d'acer que no deixava entrar ni sortir res. Això es va traduir en una incapacitat absoluta per a gestionar, com ho havia fet durant dues dècades, la meua psicosi, i anul·lats els suports, l'enfonsament va ser total. Anul·lada la meua capacitat de raonar i de sentir (encara que fos de manera extravagant), castrada de la manera més absoluta el que una bona amiga anomena la *raó delirant*, vaig perdre el control de la meua ment, que es va refugiar en el deliri més pervers. Successos que, des de petit, des d'aquella primera al·lucinació criminal, havien estat expulsats del meu imaginari, a la recerca d'una representació de mi mateix que no tingués cap tret pervers, van tornar a la meua vida en forma al·lucinatòria, i em van omplir els dies i les nits d'una autèntica batalla contra la culpa. Però hi va haver una cosa molt pitjor... Petjades cobertes de sediment caòtic, camins que s'obren i es

tanquen entre una mala herba que ens obliga en molts casos a descaminar el que hem caminat. Empremtes que s'esvaeixen en un oceà infinit. Esborrades per les ones del temps... Poesia barata (la meva), perquè no hi ha paraules que justifiquin l'absurd enorme que em semblava en aquells moments la vida i els seus jocs d'equilibrista.

Perquè algunes persones, entre les quals m'incloc, en el mateix moment en què traïem cap enfora tot el dolor que tenim guardat, en el mateix moment en què el nostre entorn (massa ocupat a mantenir el suport fràgil que n'aguanta les rutines) s'alarma –perquè el que és incompreensible està codificat perquè sigui alarmant, perillós i objecte de temor– davant la impossibilitat d'entendre d'on vénen aquestes conductes estranyes, que han erupcionat partint-ho tot: estructures, llenguatges, significats, sentiments, relacions, cometem una espècie de delictes social que exigeix una condemna ràpida. Perquè els bojós explotem i alhora implosionem en una espècie d'incomprensió social desgraciada. És en aquests moments que caiem sobre els llits durs del psiquiàtric, on ens diagnostiquen amb etiquetes terribles amb les quals no ens reconeixem, on ens mediquen amb drogues que ens impedeixen pensar, sentir, raonar com ho havíem fet fins aquell moment. És en un hospital tan poc hospitalari com el psiquiàtric que som separats de la resta de malalts per sengles portes tancades i barrades, perquè encara que diuen que ja van caure els murs de les antigues institucions, hi continua havent altres murs, altres portes, com fronteres tancades, perquè quedi ben clar que no som normals, que estem bojós, o el que resulta més aterridor: no estem bojós, som malalts amb cervells malalts, som malalts que no tenen en teoria cap control sobre la seva vida, el seu patiment i la seva sort.

Mentre que la resta de bojós (els que hi ha més enllà de les portes del psiquiàtric) lluiten cada dia per sostenir els vaivens emocionals que els provoquen els embats de la vida, nosaltres, els qui hem passat per aquí dins, des del mateix moment en què ens diagnostiquen i assumim, com a nens bons i submisos, que som i serem malalts crònics, víctimes de l'anar i venir d'aquest calaix de sastre “que tot ho explica” i “que no descriu res” anomenat *dopamina* durant la resta de les nostres vides, ens veiem obligats a renunciar a la nostra identitat, a la nostra experiència, als nostres valors, a les nostres creences, als nostres somnis i il·lusions, i, el que és pitjor, renunciem a tot allò que segurament va ser causa real i que com a real que és resulta difícilíssim, sinó gairebé impossible, d'explicar tot just començar.

Així, amb la personalitat desestructurada, despersonalitzats diagnòsticament, amb les emocions aplanades per la química farmacològica, surem a la deriva en una societat hostil, depredadora, voraç, en què la violència subtil a la qual tots els éssers humans som sotmesos cada dia va desmembrant les possibilitats reals de canvi... Les veus, les fantasies, els malsons es poden haver detingut.

Vegeu també

Podeu ampliar el concepte d'*antigues institucions* en l'apartat 1, “Relat I. Persones diverses i llocs de discòrdia”, d'aquest mateix mòdul.

Però no es triga a descobrir que en realitat només s'ha substituït un malson per un altre, que hi ha una llei no escrita que ens situa a partir de llavors en la **marginalitat** tant econòmica, com social, més absoluta.

Són altres murs, altres muralles, en aquest cas invisibles, les que situen el boig al lloc del discapacitat total, aquell qui ni pot ni ha de decidir sobre les qüestions importants de la seva vida. Aquestes muralles ens separen dels altres i la seva matèria consistiria en una barreja de falses creences, prejudicis, estigmes, pors i irresponsabilitat atractiva. De muralles n'hi ha tantes com grups socials injuriats, menystinguts, anul·lats quan es confronten amb un altre social que es creu superior. Des d'aquesta lògica de les relacions de poder i la ignorància es construeixen els prejudicis. En el moment en què algú pensa que és millor, més lliure, més capaç que una altra persona perquè aquesta última té algunes dificultats, i aquesta idea l'impedeixi apropar-s'hi, de pura supèrbia, s'aixeca un mur invisible. Crec, ja ho he dit abans, que tots els éssers humans tenim certes dificultats per a suportar la vida –només que les d'algunes persones són més evidents que les d'altres–, per la qual cosa totes les persones d'aquest planeta seríem en certa manera discapacitades. Desgraciadament, les persones tendim a pensar que “les tares físiques, emocionals, etc.” són exclusives dels altres, perquè el nostre ego ens impedeix fer una reflexió autocrítica sobre la nostra conducta, potser perquè d'una altra manera no seríem capaços de suportar la càrrega simbòlica que implica admetre la nostra discapacitat. Això no seria un problema si participéssim socialment d'una lògica en què l'horitzontalitat, el respecte cap a l'altre i la seva enorme diversitat fossin els valors imperants, en contra de la uniformitat global que sembla que se'ns vol imposar des dels mecanismes de poder. Perquè considero que el **problema no és una etiqueta determinada**. Les etiquetes són només això: etiquetes. **Aquestes es converteixen en estigmes quan l'afectat o la societat les associen a idees negatives**, idees que en varien el significat segons les cultures, les creences, les experiències i les subjectivitats. Avui dia resulta molt difícil mirar algú a qui s'ha penjat una etiqueta, i s'ha acabat per identificar-s'hi, en un lloc diferent de la casella en la qual se l'ha tancat socialment. En aquests casos hauria de ser la mateixa societat que el va etiquetar qui, si s'ha de jutjar pels seus actes i el seu esforç, el situés en un altre lloc, però sembla que això no interessa gaire. En salut mental, per una crisi, la majoria carreguem amb el pes del diagnòstic tota la vida, fins al punt que **la mateixa etiqueta pot acabar suplantant la identitat del subjecte**, màximament quan en el moment del diagnòstic els professionals posen tant d'èmfasi en l'acceptació i la cronicitat. Potser per això prefereixo parlar de problemes reals que no de memoritzar el DSM-IV. Les limitacions pròpies i de l'entorn sumades als efectes secundaris indesitjables dels psicofàrmacs fan molt difícil que una persona diagnosticada es recuperi.

A més, em resulta si més no curiós comprovar que estudis antropològics revelen que en un país tercermundista com Sri Lanka, on en algunes tribus un brot psicòtic és entès socialment com una possessió “màgica” dels avantpassats del subjecte i aquest és benvingut o almenys no exclòs o rebutjat per la

condició que té, hi hagi una millor evolució dels afectats respecte al totpoderós Occident i els seus models de normalitat i manuals diagnòstics. Per alguna raó, aquests estudis tenen menys interès en els mitjans de comunicació que els assajos clínics o la sortida al mercat d'un psicofàrmac nou, i mentrestant la imatge que es projecta en els mateixos mitjans de la bogeria es relaciona directament amb perillositat o incapacitat.

A banda d'això és des del contacte directe amb la comunitat des d'on es desmunten els estigmes (aquest i el que sigui). Quan un es veu obligat a desinstal·lar de la categoria social algú a qui ha estigmatitzat perquè no assumeix el rol que se li pressuposa és quan l'estigma es tendeix a desmuntar (a caure pel propi pes). Jo he sortit de l'armari fa molt, i per tot el que faig, i on ho faig, i amb qui ho faig, ningú no em considera ni un malalt, ni un esquizo, sinó un tipus simpàtic i una mica eixelebrat. Desgraciadament, a mi se'm col·loca al lloc de l'excepció, i fins i tot, malgrat els nombrosos metges que afirmaven abans la meva absoluta pèrdua de seny, ara aquells psiquiatres que, quan em coneixen no reconeixen un esquizo com mana el DSM o com Déu mana, que per al cas són el mateix, em diuen que el meu cas és un exemple clar de mal diagnòstic. El que sigui per a no tacar les decisions de l'APA¹ i el seu beneït consens.

⁽¹⁾Associació Psiquiàtrica Americana, estament encarregat de consensuar i redactar el Manual diagnòstic i estadístic dels trastorns mentals: DSM.

El psiquiatre Manuel Desviat ens recorda com de difícil resulta articular una ètica a professionals com ell amb aquestes paraules:

“Si encara és difícil introduir normes i protocols que garanteixin l'eticitat de la pràctica mèdica en general, és fàcil endevinar les resistències, les traves, les confusions en l'atenció psiquiàtrica, on els pacients més greus –els psicòtics– han estat considerats, si més no, uns menors més o menys perversos necessitats de tutela per a tota la vida, i els menys greus –els neuròtics–, uns immadurs inestables i de poc fiar.”

Els psiquiatres, com a estendards d'aquesta eina de control social disfressada de ciència de la salut que resulta ser la psiquiatria, són causants o altaveus o braços executors d'un abús descarat contra els drets de les persones que, com jo, hem acudit als serveis de salut mental esperant ser compresos i acabem essent silenciats de la manera més taxativa possible. Aquests personatges, que es presenten com els guies del camí terapèutic, els amos del SABER –així en majúscules–, sostenen el monòleg científicista, de manera que impossibiliten des de la seva negació al diàleg, en la majoria de casos, la reestructuració identitària, sempre que aquesta se surti de la sendera estreta del protocol tutelar imposat. Paraules no dites, paraules negades, paraules silenciades, subjectivitats i sabers velats pels processos denominats *terapèutics* i per la incrustació en els subjectes d'una lògica com a pacients. Parlo de processos mitjançant els quals se'ns entronitza com a individus patidors en una doble realitat de pacient i de malalt mental, i s'asfixien les nostres possibilitats de ser o d'estar fora d'aquesta identitat malalta (Martín Correa-Urquiza). De manera que, com en les lògiques manicomials de les antigues (encara que vigents) institucions totals, fins i tot l'oci acaba essent protocol·litzat.

Exemples de vulneració de drets

Per posar-ne alguns exemples desgraciadament generalitzats: **ser despullat en el moment de l'ingrés** davant dos membres del personal d'infermeria (Hospital de Terrassa), la **contenció mecànica** que em van aplicar durant un ingrés voluntari perquè no podia dormir i volia xerrar amb una infermera molt concentrada a emplenar un quadern de mots encreuats, la **ingesta de medicació involuntària**, els **registres anals** després de les visites dels meus pares a la clínica de patologia dual de Martorell, etc., que vulneren d'aquesta manera resolucions nacionals i internacionals com aquestes.

Personalment considero que l'oci, com la infància, són els moments en els quals un és realment amo del temps. Fora d'horaris, protocols o estructures socialment definits un sembla tenir el poder de gaudir d'un respir i decidir el que vol o li ve de gust fer per aprofitar aquest temps amb total llibertat. Tota decisió o activitat seria vàlida sempre que sigui triada pel protagonista, des de passejar, escoltar música, prendre alguna cosa amb algú amb qui et ve de gust compartir aquella estoneta, veure la tele, llegir, dormir o fins i tot no fer res, encara que en el meu cas no compregui del tot què cabria o no en aquest *res*.

Penso que en una societat com la nostra, tan categoritzada en estructures que remetent a la producció, l'oci s'entén com la sortida de les obligacions rutinàries, si bé en molts casos resulta molt difícil desprendre's d'aquestes rèmores que se'ns adhereixen durant el dia a dia. Parlo de desconnectar l'ordinador, el mòbil o el mecanisme que ens lligui a una quotidianitat, en molts casos incòmoda, però que s'entén socialment com a necessària. Aquesta circumstància pot provocar que l'oci sigui alguna cosa així com una quimera o un miratge, un fals oasi on ens refugiem, ja que moltes persones, entre les quals m'incloc, poden tenir problemes per a "resetejar-se" d'aquelles obligacions que llastren el nostre temps d'oci o de llibertat, simplement perquè, passats unes hores o uns dies, tenim el deure de renunciar a la llibertat, aparcar a les golfes aquell nen que ens mirava amb ganes de jugar des de l'altre costat del mirall i créixer, i comportar-se com un adult responsable, que seria el mateix que fer allò que s'espera de nosaltres.

L'oci **protocol·litzat**, aquestes instàncies o aquests moments en els quals des de centres de dia, s'organitzen sortides tots junts per fer el que anomenen *activitats d'oci*, per a mi és en realitat la perversió del concepte. Perquè encara que no m'és difícil intuir que la majoria dels usuaris d'un centre de dia rebran agraïts, com els nens a qui s'anuncia una excursió passats els exàmens finals, la notícia que durant un dia deixaran de banda les obligacions, la rutina i podran sortir de l'edifici per fer alguna cosa diferent de l'habitual. Aquest trencar amb la feina –perquè per més retorçat que sembli, considero que les persones que arriben a un centre de dia, des de la seva discapacitat, els efectes secundaris del seu tractament o la seva incapacitació, han d'exercir de malalts mentals durant vuit hores al dia, sense importar l'estadi en què estiguin del trastorn o que l'estiguin patint en aquells moments– convertiria la sortida en una cosa desitjada. No obstant això, no considero aquestes activitats com a part de l'oci, ja que, malgrat tenir en compte les opinions de la persona, no són ells els qui

decideixen, sinó algú, un superior, que no sols dirà on han d'anar, sinó que també decidirà, en la majoria dels casos, quan són aptes per a abandonar el "ramat".

Es pot pensar que un grup de persones amb problemes de salut mental, pel mateix fet de tenir aquests problemes, tenen el mateix tipus d'interès amb relació a l'oci? És a dir, un col·lectiu de persones amb problemes d'aquest tipus tenen necessàriament els mateixos interessos d'oci? Òbviament, no tenen els mateixos interessos. El col·lectiu de persones amb problemes de salut mental no és diferent d'un altre col·lectiu, és a dir, amb tantes diferències com persones i, per tant, desitjos i voluntats. Desgraciadament, es considera les persones del nostre col·lectiu: persones la vida de les quals, en girar al voltant d'una malaltia, ha de girar entorn d'una teràpia, que transforma tota activitat en part d'aquesta teràpia i desvirtua tota opinió o decisió de l'afectat en pressuposar-li una incapacitat per a triar el millor per a ell mateix.

Per la seva banda, aquests professionals de la salut que es disfressen sota una capa de seriositat distant i que, encara que han d'arreglar la vida de cada pacient, molts no són capaços de fer servir la rentadora, amaguen sota una netedat i un ordre del tot impostats, qui sap quines mesquineses perverses; dit d'una altra manera, qui s'amaga rere una màscara de freda netedat sol amagar intencions fosques. Així veig els protocols i els qui els segueixen rigorosament. Aquestes creacions de la ciència *psi* i la seva presumpta democràcia no deixen de ser un mecanisme que, si ajuda algú és al professional, perquè li permet jutjar sense ser jutjat, sentenciar des de la posició privilegiada de qui té el poder i el coneixement d'allò establert socialment. En altres paraules, què passa quan el professional no se situa o no s'ha situat mai a l'altre costat? Excepte en algunes excepcions, perquè sempre n'hi ha, el resultat és un mal professional, simplement, perquè és incapaç d'empatitzar amb els pacients. Ser a l'altre costat, encara que sigui de manera simbòlica, sempre ajuda. Com diu un bon amic: fuig dels qui es considerin totalment assenyats, perquè solen ser molt perillosos. D'aquesta manera, **l'anomenat acompanyament terapèutic acaba essent una instància clínica i ètica del pastoratge**. Em refereixo al *pastoratge*, a *pastorar*, amb l'ànim de ridiculitzar la paraula *acompanyament*. *Acompanyar* per a mi seria allò a què es referia Albert Camús:

"No caminis darrere meu, puc no guiar-te. No caminis davant meu, puc no seguir-te. Simplement camina al meu costat i sigues amic meu."

Però si un passa per la majoria de serveis de salut mental acaba essent una paraula carregada de tot un camp semàntic que fa referència al paternalisme, a la caritat, a passejar el ramat, a tornar dòcils els bojós, a una espècie de mansuetud en la servitud.

Va ser una sort tornar d'aquest món. A **Radio Nikosia**, que va ser la primera ràdio espanyola a importar la idea fundacional de Radio La Colifata –en paraules d'Alfredo Olivera, director d'aquesta emissora–: "Crear una llera perquè flueixi el riu" o, el que seria el mateix, crear un marc des del qual la persona pugui trobar espais pel dir, per a estar-s'hi, per a ser més enllà del que dicta el seu diagnòstic, i pugui, al mateix temps, transmetre o canalitzar tot allò que tradicionalment se li ha estat negat. En aquest "altiplà" nikosià, vaig tornar a valorar l'**altre social**. **Nikosia**, que havia sorgit tant de la necessitat dels bojos de dir, com per la necessitat d'alguns professionals d'obrir **noves vies d'expressió** fora dels escenaris clínics habituals, on una altra relació amb els afectats fos possible, vaig trobar un grup la motivació del qual era poder expressar en un mitjà de comunicació les opinions personals i/o col·lectives que no trobaven ressò en la resta de mitjans. La **finalitat** era donar **una visió naturalitzadora de la bogeria**, del seu patiment i dels seus gaudis, de les seves innocències i de les seves perversions. Més enllà de considerar normal allò que deien i/o feien, preferien considerar-ho com una cosa natural, en el sentit que és part del que és humà, dels dolors humans. Naturalitzar no significava passar d'això, al contrari, té a veure amb un acte de **no-segregació**, entendre'l com a part de la naturalesa humana, una naturalesa que mereix ser cuidada de vegades i que necessita que li preguntin si vol o necessita aquestes cures, fugint a més de conceptes excloents com el que és considerat "normal" –que és allò que aconsegueix transformar el que és diferent en patològic.

A partir del **2008** i de la consolidació de l'**Associació Sociocultural Radio Nikosia** –els estatuts de la qual van ser signats per quaranta-cinc persones, quaranta de les quals teníem algun tipus d'etiqueta psiquiàtrica–, ens vam establir com una entitat multidisciplinària que busca treballar la salut des d'àmbits comunitaris i culturals, a partir de pràctiques i dinàmiques de participació permanent en la comunitat. La nostra missió o els nostres objectius principals es van centrar en la necessitat de generar instàncies per a la ressocialització, el restabliment de les xarxes socials dels afectats, i també la recuperació d'un rol actiu, amb sentit, dins de la comunitat i les seves dinàmiques. Al mateix temps, la tasca se centra en una tasca conjunta per a, amb i cap a la societat, davant la necessitat de la **desconstrucció de l'estigma** en la mesura que és generador d'un tipus de patiment que se sol denominar *social*. L'associació nikosiana seria una **entitat cultural i social** que es mou entre ambdós camps, d'això es tracta. La salut és un tema de què també es pot tractar a la plaça pública, al mercat, al cor de la ciutat. Després de diversos anys col·laborant i reflexionant horitzontalment i grupalment entre tots ens vam enfortir amb lectures, recomanacions, correccions, argumentacions, etc. Com si tot el col·lectiu s'hagués fet més càrrec de Nikosia, ens acabem d'apropiar Nikosia com a espai justament propi. Des de llavors molts vam aprendre, per exemple, que de malaltia mental només en parlen els mitjans de comunicació de massa, que ni tan sols la mateixa psiquiatria referia aquest terme davant la inexistència d'evidències científiques. Per això, per la inconsistència de la psiquiatria com a disciplina i la seva incapacitat per a solucionar els patiments que solen sorgir del contacte de l'individu amb el seu entorn, la seva habilitat

Altiplà

Gregory Bateson emprà la paraula *altiplà* (*plateau*) per a designar una cosa molt especial: una regió contínua d'intensitats, que vibra sobre si mateixa, i que es desenvolupa evitant qualsevol orientació cap a un punt culminant o cap a una fi exterior. [...] Nosaltres anomenem *altiplà* tota multiplicitat connectable amb altres per tiges subterrànies superficials, a fi de formar i estendre un rizoma. *RIZOMA* (*Introducción a Mil mesetas*), Gilles Deleuze i Félix Guattari.

per a diagnosticar i la seva incapacitat per a guarir, el seu funcionament cada vegada més protocol·litzat, preferim en la nostra majoria utilitzar tant la paraula *bogeria* com la de *boig* o *boja* per a definir un problema que té a veure (traslladant-nos a l'etimologia llatina referida al *locus*) amb el lloc que ocupa l'altre per a nosaltres i el lloc que ocupem per a l'altre social imperant. Per tant, tindria a veure amb el lloc on hem estat situats socialment els qui hem estat rebutjats per les nostres diferències en la manera de sentir o interpretar la realitat estructurada en el discurs oficial.

Fins i tot les “noves troballes científiques estan demostrant que la realitat que percebem és molt més producte d'una construcció que ens fem al cervell que d'una cosa exterior que disposi de propietats sòlides i comprovables; com el que anomenem *veritat* no és més que un conjunt de convencions col·lectivament acordades i mantingudes, i com qualsevol intent de trobar fonaments immutables al nostre món resulta en va”.

(Francisco Mora, catedràtic de Fisiologia Molecular de la Universitat Complutense de Madrid)

En aquest marc Radio Nikosia resulta una instància de possibilitats que es reproduïxen i s'interconnecten entre elles en els diferents espais on s'aixeca la veu dels seus membres. Aquesta interconnexió dins d'una estructura horitzontal, sense jerarquies, en què cada veu és igual de valuosa, és un dels motius principals pel qual distingeixo trets rizomàtics dins de la seva organització. Essent, al seu torn, la lluita contra l'estigma, l'acte creatiu i la pedagogia social, aquells trets afins que donarien estabilitat i sentit a Nikosia com a altiplà, sustentats al seu torn pel respecte enorme que sentim els nikosians entre nosaltres. Com si d'una família auxiliar es tractés, tot el que afecta el grup o una de les parts té repercussions en el nostre funcionament com a cos o organisme en canvi i evolució constants.

D'aquesta manera, la ràdio va funcionar com una espècie d'altaveu per a la paraula tradicionalment velada. La idea era que fos un espai propi per a així donar forma a aquest intent de parlar de la bogeria des de la veu que la pateix. Sempre diem que Radio Nikosia increpa la bogeria, la qüestiona, s'hi refugia, l'expulsa, la redefineix, la situa al lloc del que és “normal”, l'abraça, conviu amb ella i els seus vaivens, la pateix. Som persones que busquen comunicar i comunicar-se com una estratègia a l'encalç de desconstruir les bases del patiment propi.

Segons explica Martín Correa-Urquiza en la seva tesi:

“Puesto que el sufrimiento alrededor de lo que llamamos locura es, en una de sus medidas, resultado de cierto tipo de interacciones que se establecen o que pueden establecerse con un contexto hostil a la diferencia que implica esa locura, si modificamos y generamos un otro contexto con otras opciones posiblemente se desencadenaran una otra clase de fenómenos y una otra clase de relación entre el afectado y el entorno y entre el afectado y sí mismo.”

M. Correa (2009). *Radio Nikosia: la rebelión de los saberes profanos (otras prácticas, otros territorios para la locura)*. Tesis doctoral inèdita. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

Enllaç recomanat

Podeu consultar el web:
<http://radionikosia.org>

He pogut sortir del paper que se m'havia assignat socialment –com a malalt mental– i he assumit rols nous, amb significants nous posseïdors d'una càrrega simbòlica diferent, com són el de redactor, locutor, productor, escriptor, pintor, conferenciant, etc. D'aquesta manera, una vegada abandonada la identitat diagnòstica que em fossilitzava en certa manera, he pogut arribar a altres possibilitats de pensar-me com a individu, i m'he després pel camí d'idees que llastraven el meu funcionament respecte a l'altre. Per dir-ho d'alguna manera, en pensar-me com els altres, he pogut incloure molts altres en la meua vida i aquests altres m'han anat incloent en les seves.

Avui en dia continuo delirant (malgrat la medicació que prenc periòdicament i que s'ha reduït un 80% des que vaig entrar a la ràdio), però en evolucionar la meua manera de pensar, i per tant de relacionar-me amb el món i amb l'altre, ha canviat la meua manera de raonar i de relacionar-me amb la meua bogeria. L'Almudena (la meua dona) ocupa en aquest apartat un paper importantíssim, com imagino ocupo jo en la seva vida, ja que és el meu nou suport, la meua nova crossa, és la finestra que m'obre cap als altres i que em recorda diàriament (com en un Expedient X molt particular) que la veritat és allà fora. L'amor i les seves rutines, malgrat la bogeria, són les millors medicines. Al seu costat, la literatura torna a formar part indissoluble del meu dia a dia, i m'ajuda a espantar els fantasmes, després de bussejar en el meu imaginari a la cerca del germen d'una bona història. Tot el treball, tot l'esforç fet durant aquests vint-i-tres primers anys de vida, s'han convertit en la base del meu corpus d'escriptor, una base ferma, ben cimentada per anys de lectures, en què construeixo cada dia el meu futur des de la tranquil·litat que suposa saber que, en acabar, aquest altre amic jutjarà el meu esforç i la meua inspiració. La fantasia dels relats no sols fuig de qualsevol categoria diagnòstica, sinó que des del deliri que representa en si mateixa m'ajuda a comprendre i a suportar novament la meua vida, i dóna respostes als enigmes que ella mateixa planteja en la seva estructura. Aquella en què el que és subtil, eteri, vaporós recobra la importància que en la fugacitat del dia al dia, quan un es veu constret per la urgència, no sempre és capaç d'identificar.

Nota

1. La redacció del text definitiu de la Constitució espanyola per una comissió mixta Congrés-Senat, va ser votada i aprovada per les dues cambres el 31 d'octubre de 1978. Sotmesa a referèndum, va ser ratificada el dia 6 de desembre d'aquell mateix any amb el 87% dels vots a favor, sancionada el dia 27 de desembre pel Rei, i publicada en el BOE el 29 de desembre. En el títol I, dedicat als drets i deures fonamentals de tot espanyol, es llegeix:

Article 10

1. La dignitat de la persona, els drets inviolables que li són inherents, el lliure desenvolupament de la personalitat, el respecte a la llei i als drets dels altres són fonament de l'ordre polític i de la pau social.

2. Les normes relatives als drets fonamentals i a les llibertats que la Constitució reconeix s'interpretaran de conformitat amb la Declaració universal de drets humans i els tractats i els acords internacionals sobre aquestes matèries ratificats per Espanya.

De la mateixa manera, en el capítol segon, dedicat als drets i llibertats, es llegeix:

Article 14

Els espanyols són iguals davant la llei, sense que pugui prevaler cap discriminació per raó de naixença, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.

I igualment en el capítol tercer, dedicat als principis rectors de la política social i econòmica, es llegeix:

Article 49

Els poders públics duren a terme una política de previsió, tractament, rehabilitació i integració dels disminuïts físics, sensorials i psíquics, als quals es prestarà l'atenció especialitzada que requereixin, i els empararan especialment en la consecució dels drets que aquest títol atorga a tots els ciutadans.

Després d'això, si cerquem l'article 4, aprovat el 19 de gener de 1989 a Luxor per l'Organització Mundial de la Salut (OMS), la Federació Mundial de Salut Mental i els representants de les Nacions Unides encarregats de renovar i articular la Declaració universal dels drets humans, es llegeix:

Els drets fonamentals dels éssers humans designats o diagnosticats, tractats o definits com a mentalment o emocionalment malalts o pertorbats, són idèntics als drets de la resta dels ciutadans.

Comprenen:

- el dret a un tractament no obligatori, digne, humà i qualificat, amb accés a la tecnologia mèdica, psicològica i social indicada;
- el dret a la vida privada i a la confidencialitat;
- el dret a la protecció dels abusos físics i psicosocials;
- el dret de cada persona a una informació adequada sobre el seu estat clínic;
- el dret al tractament mèdic inclou l'hospitalització, l'estatut de pacient ambulatori i el tractament psicosocial apropiat amb la garantia d'una opinió mèdica, ètica i legal reconeguda i, en els pacients internats sense el seu consentiment, el dret a la representació imparcial, a la revisió i a l'apel·lació.

I, igualment, en l'article 8 d'aquesta Declaració, es llegeix:

Cap estat, grup o persona no pot deduir res d'aquesta Declaració que impliqui cap mena de dret a abraçar una confessió o a comprometre's en qualsevol activitat que condueixi a la destrucció de cap dels drets o llibertats esmentats prèviament.

A la Declaració de Hèlsinki signada per l'OMS, l'any 2005, en l'apartat de responsabilitats, es llegeix:

Nosaltres, els ministres de Sanitat dels estats membres de la regió europea de l'OMS, ens comprometem a donar suport a l'establiment de les mesures que a continuació s'indiquen, que són adoptades d'acord amb les polítiques i estructures constitucionals de cada país i les necessitats nacionals i subnacionals existents:

I. Adoptar polítiques de salut mental i mesures legislatives que prevegin estàndards per a les activitats de salut mental i el foment dels drets humans.

II. Coordinar la responsabilitat en la formulació, divulgació i implementació de polítiques i normes legislatives en matèria de salut mental dels respectius governs.

III. Valorar l'impacte de les accions del govern en la salut mental.

IV. Eliminar els estigmes i la discriminació i fomentar la inclusió social, a partir d'una conscienciació més gran de la societat i de la capacitació de les persones en situació de risc.

V. Oferir a les persones amb problemes de salut mental la possibilitat d'elecció i d'implicació en la seva autoatenció, essent sensibles a les seves necessitats i la seva cultura.

VI. Revisar i, en cas necessari, adoptar mesures legislatives que afavoreixin la igualtat d'oportunitats i eliminin la discriminació.

3. Relat III. La pràctica professional de l'educador social en l'àmbit penitenciari

José Antonio Morán Vega

L'execució penal és un camp molt desconegut, i hi ha molts tòpics procedents del món del cinema i de la literatura que no tenen res a veure amb la realitat. La major part de l'opinió pública relaciona les presons amb un món repressiu (suplici, penes corporals o aberrants, maltractaments, etc.) lluny de la realitat actual. Una altra cosa és haver de valorar l'eficàcia del sistema carcerari –el percentatge de reincidència a Espanya supera el 60%– o l'impacte de l'empresonament en els interns, i suggerir la idea que, partint de la situació actual, és possible posar en marxa algunes alternatives a la presó més raonables, més eficients i més econòmiques.

Si bé no volem defugir aquest debat, la nostra contribució se centrarà en l'experiència laboral de l'autor, que ha desenvolupat gran part de la seva activitat professional en un context molt concret, en aquest cas, el Centre Penitenciari de Tarragona, un centre preventiu amb una capacitat real per a quatre-cents interns. Qualsevol element d'anàlisi entorn de la institució penitenciària que s'anirà introduint al llarg del text serà determinat per aquesta circumstància, per tal de respondre, així, al tipus d'encàrrec que se'ns ha fet, en el qual ha de prevaler el nostre relat personal. Sens dubte, s'abordaran qüestions que són generalitzables, però no podem deixar d'insistir en el fet que cada presó és un món, no cal dir "tancat", amb un sistema d'organització i funcionament propi que s'ha d'adaptar a múltiples particularitats.

En aquest relat es recull una visió personal, i això des d'una doble perspectiva: d'una banda, s'hi descriuen i analitzen diversos aspectes dels centres penitenciaris per a entendre les condicions des de les quals s'exerceix la nostra professió i, de l'altra, s'hi exposen diferents trajectòries laborals, a partir de l'experiència professional de l'autor i de la d'altres companys, amb l'objectiu de donar a conèixer el procés de professionalització de l'educador social en l'àmbit penitenciari, àmbit en el qual s'ha hagut de guanyar un lloc propi i desenvolupar unes pràctiques professionals en negociació contínua entre les funcions que estableix la professió i l'encàrrec institucional, que disposa els objectius d'intervenció i emmarca els models de treball. Així mateix, s'hi recull el testimoni d'un penat que complementarà la visió dels tres professionals.

3.1. Peculiaritats de la institució penitenciària: de temps, espais i vincles

La institució penitenciària és una institució tancada amb unes peculiaritats específiques. Un micromón, moltes vegades irreal, en el qual els usuaris se socialitzen de manera diferent de la resta de la societat. Les necessitats individuals i grupals, i també la capacitat d'afrontar problemes personals són diferents, malgrat tots els esforços que s'han fet per incorporar elements de normalització.

La majoria d'estudis entorn de l'impacte de la presó en els interns fan referència al fenomen de la *presonització*, un concepte que defineix l'adaptació que han de fer els individus empresonats no sols a un discurs reduccionista, circular i reiteratiu, sinó també a certs codis no escrits que només funcionen en el seu interior, en definitiva, a una autèntica "subcultura carcerària".

Les persones acusades de presumptes delictes (detinguts i presos) i delinqüents convictes i confessos (penats) no són els únics usuaris del sistema penitenciari; les famílies, per exemple, sense haver comès cap delicte, pateixen directament les conseqüències dels fets delictius que ha comès el familiar.

Analitzar com transcorre el temps al món penitenciari (que és diferent del concepte *temps* de qualsevol ciutadà que treballa, viu amb la família i té unes aficions), i també les característiques de l'espai, ens ajuda a entendre'n el règim de vida quotidià.

El concepte *temps* és molt peculiar (és a dir, quan es lleven, quan mengen, quan fan activitats, quan treballen, quan es dutxen, quan poden veure la família...) i va associat als aspectes següents:

- Les **característiques de la població**: si estan classificats en primer, segon o tercer grau tenen més o menys hores diàries per a desenvolupar les tasques habituals dins de la seva rutina diària.
- Els **horaris del personal** que treballa: sobretot del personal de vigilància, que ho fa en torns rotatoris de matí, tarda i nit, i també el personal de tractament, que habitualment treballa al matí.
- Les **activitats** que s'hi duen a terme: cada centre ofereix un bloc d'activitats concretes mitjançant els professionals de tractament o els d'inserció laboral, que arriben a provocar, involuntàriament, que alguns interns es trobin amb espais d'inactivitat durant el dia perquè no tenen prou oferta.
- La **normativa interior** que, per exemple, arriba a regular l'horari d'estiu i d'hivern en funció de les hores de sol. Si estan classificats en un règim més restrictiu, els desplaçaments de la cel·la al pati, aula d'activitats,

tallers productius, gimnàs... es duen a terme amb més o menys normes de seguretat.

- **L'estructura del mateix edifici, etc.**

Un altre dels elements que cal tenir en compte és el tipus d'arquitectura que té el centre (radial o modular). Des de fa algunes dècades, a les presons radials es van fer obres per trencar la lògica panòptica. L'educador social que treballa en un model radial té facilitats de desplaçament per tot el centre, i li és més fàcil dinamitzar-lo veient-lo com un conjunt. Aquesta estructura facilita la interacció amb altres professionals i interns en haver de coincidir en espais de pas obligatoris i compartir despatxos i aules.

Model radial o modular

El model radial correspon al model arquitectònic inspirat en *El panóptico* (1791) (la mirada constant) del filòsof utilitarista britànic J. Bentham (1748-1832). Foucault ens diu sobre aquest tema que: “[...] el panóptico llegó a ser alrededor de los años 1830-1840 el programa arquitectónico de la mayoría de los proyectos de prisión. Era la manera más directa de traducir –en la piedra la inteligencia de la disciplina– de hacer la arquitectura transparente a la gestión del poder, de permitir que la fuerza o las coacciones violentas se sustituyan por la eficacia benigna de una vigilancia sin falla; de ordenar el espacio a la reciente humanización de los códigos y a la nueva teoría penitenciaria” (Foucault, 1986, p. 252).

Seguint la filosofia d'aquest model, a mitjan segle XX, es van construir les presons de Girona i Tarragona.

L'altre model arquitectònic és el modular. Seguint aquest model es van anar construint les noves presons catalanes, una vegada que la Generalitat va assumir les competències en matèria penitenciària.

En el model arquitectònic modular, que disposa d'una sèrie de departaments independents els uns dels altres, es perd aquesta visió de conjunt. Només es coneix el mòdul en el qual es treballa, i hi ha un desconeixement de les maneres de funcionar de la resta de mòduls i dels interns, i fins i tot es produeix un contacte escàs amb els professionals que hi intervenen. Cada professional se circumscriu a la vida interna de mòdul i acaba tenint una visió parcial i fragmentada del centre de treball.

L'arquitectura d'una presó condiona, doncs, l'espai i el temps. El temps es programa en activitats formatives, esportives, d'oci, laborals, educatives, etc. S'intenta normalitzar desenvolupant les activitats educatives i laborals durant el matí i les d'oci i esportives a la tarda. Una organització del temps que, en la majoria dels casos, no té res a veure amb el que feien els interns abans d'ingressar a la presó i que, en sortir-ne, els genera una forta desubicació. En cert sentit, a la presó es construeix –com hem dit– un món irreal. L'espai és també molt limitat, sempre és el mateix (mateix pati, mateixa aula, mateixa cel·la, mateix taller...), per la qual cosa tot és repetitiu, monòton i produeix en l'intern una absència d'estimulació.

L'ingrés a la presó és temporal, no és per a tota la vida, si bé hi ha persones que hi compleixen llargues condemnes². Les persones que hi romanen molt de temps ingressades aprenen a sobreviure en aquest món, desenvolupant un discurs après que els permet una bona adaptació al medi i aconseguir uns beneficis. Ara bé, donaríem una imatge distorsionada de la realitat si no diguéssim que els trastorns més o menys greus d'ansietat, la distorsió cognitiva, la gratificació immediata, la baixa autoestima i la depressió afecten d'una manera o una altra la gran majoria de presos. En aquestes situacions s'intervé intentant que elaborin un projecte de vida realista a tots els nivells i que, en executar-lo, vegin les dificultats que van sorgint i les intentin afrontar. Al mateix temps s'intervé mitjançant un programa d'habilitats socials i si hi ha cap problema psiquiàtric o psicològic es desenvolupa un tractament especialitzat que, depenent del grau en el qual es troba l'intern, es duu a terme a l'interior de la presó (primer i segon grau) o per mitjà de recursos externs, si estan classificats en tercer grau.

⁽²⁾L'any 2009, la mitjana del compliment de penes de la població penada a Catalunya se situa en els 2.877 dies (set anys i deu mesos).

Es considera que un intern està adaptat quan compleix la normativa interna, és a dir, si acata les ordres que li donen els funcionaris, si s'hi dirigeix amb correcció, si compleix les obligacions (per exemple, tenir la cel·la neta, anar polit...), si s'interrelaciona correctament amb la resta dels companys de reclusió (no barallar-s'hi, no intimidar-los, no distorsionar...), si no elabora instruments per intentar una fugida o un segrest (punxes afilant, per exemple, un tros de metall), si participa activament en les diferents activitats de tractament, etc.

Presentar una **bona adaptació** permet obtenir **beneficis penitenciaris** (més trucades telefòniques a l'exterior, més comunicacions al mes amb la família, estar situat en un departament en el qual la norma sigui una mica més laxa, ocupar destinacions de confiança). Al seu torn, complir altres requisits legals afavoreix la progressió a tercer grau de tractament, és a dir, el règim de semilibertat. Per contra, si no es presenta una adaptació adequada, el sistema disposa d'elements correctors, com les sancions disciplinàries, que comporten una limitació que afecta la vida quotidiana de l'intern, fins a arribar al punt que, si presenta una inadaptació extrema, la legislació preveu el primer grau de tractament i una ubicació en un departament especial amb una normativa molt rígida i fortes limitacions (poques comunicacions amb l'exterior, moltes hores a la cel·la, poques hores de pati, poca participació en activitats de tractament, etc.).

Exemples

Exemples de destinacions de confiança són ordenances exteriors, destinacions de cuina, bugaderia, etc.

Pèrdua de referents

Romandre molt de temps a la presó provoca efectes negatius en la persona. Així, podem trobar alguns interns que perden els referents econòmics i espacials de l'exterior. No saber el preu dels diners, trobar-se fora del centre penitenciari i tenir por de creuar un carrer o una distància curta, com, per exemple, 300 metres, pot arribar a ser considerada una cosa impossible de fer, i necessitar agafar un taxi o un autobús per a poder-se traslladar.

El procés adaptatiu per a aquestes persones amb una llarga institucionalització i amb pocs contactes reals amb l'exterior és lent i complex, fins a arribar a l'extrem que algunes no volen sortir de la presó. No saben què fer a l'exterior, han perdut els referents familiars, socials, laborals. Al món penitenciari es desenvolupen amb soltesa, són algú,

se'ls respecta, mentre que a l'exterior són éssers oblidats. Sense saber on anar, estan totalment desorientats. Aquesta desubicació explica sovint la reincidència.

Quan la intervenció és molt dirigida provoca una dependència excessiva en els interns, i això contribueix a una institucionalització excessiva i en dificulta o n'anul·la en alguns casos l'autonomia. A la presó se senten segurs. L'espai exterior acaba formant part d'un món inhòspit i hostil.

La institució motiva els usuaris a partir de la supervisió en un sentit negatiu. Aquesta es duu a terme de la manera següent: si es contravé la norma establerta, s'imposa un expedient disciplinari, una mesura negativa, la pèrdua d'un benefici. Per això, sovint es discuteix entre els professionals que s'hauria de canviar de paradigma, en el sentit que la influència de la institució en els usuaris, perquè compleixin la normativa establerta, s'hauria de motivar en un sentit positiu, és a dir, a partir de la interiorització de les conseqüències positives de la conducta favorable.

En aquesta institució de control es dóna una preponderància excessiva a l'anomenat *control internalista*, és a dir, controlar l'origen dels seus problemes. D'aquesta manera els orígens de l'usuari, la situació de consum o abstinència de substàncies tòxiques, el fet de no tenir hàbits laborals o no tenir història de vida laboral, demostrar poca actitud i un rendiment baix en les activitats en les quals participa, acaben per influir molt negativament en el subjecte.

Ens hauríem d'intentar centrar en la persona, no en els problemes que té. No tothom necessita el mateix i les seves respostes són diferents, per això el **tractament** ha de ser **individualitzat**. Atendre la persona comporta concebre-la de manera integral, amb els seus aspectes positius i les seves deficiències, acceptar que té unes característiques personals, familiars i socials concretes. Mentre que atendre'n els problemes comporta, en molts casos, centrar-nos de manera preeminent en aspectes negatius, com ocorre en el cas de les toxicomanies, que acaparen tota l'atenció dels programes de tractaments, altres àrees són relegades a un lloc secundari.

D'altra banda, cal dir que es continuen suplint espais que haurien de ser objecte d'intervenció de professionals per voluntaris. Es veu clarament la figura del voluntari durant els caps de setmana, el qual duu a terme en alguns casos funcions específiques dels professionals qualificats. D'altra banda, la institució, implícitament i en alguns casos explícitament, demana als professionals cert voluntarisme. En exigir una voluntarietat, aquesta va en detriment de la professionalització.

Els voluntaris que entren a les presons no acostumen a tenir una formació específica en el camp de l'educació social, la psicologia, etc. Es mouen per solidaritat, per la voluntat de voler ajudar els altres dins de les seves possibilitats, per crear un espai i poder-los escoltar per ocupar el temps lliure (sobretot els caps de setmana, que són períodes de poca intensitat d'activitats).

En l'afany d'ajudar els interns, els voluntaris, de vegades, traspassen les funcions del voluntarisme i passen a orientar-los, a donar-los indicacions. En aquest moment es produeix una intromissió professional, en envair camps professionals en els quals no estan formats, ni és la seva comesa, cosa que produeix friccions amb alguns professionals i desorientació en els interns.

La població reclusa veu els voluntaris com "els bons", no els posen limitacions, no intervenen en cap camp específic i, per tant, no han d'informar ni fer propostes que afectin el compliment de la pena. No tenen cap encàrrec institucional i, no obstant això, són els qui estan al seu costat, els qui poden portar missatges d'ànim dels familiars als presos i viceversa, i que en alguns casos utilitzen perquè els resolguin els problemes penitenciaris i/o judicials (fer gestions davant la direcció del centre, els jutjats, etc.).

No hi ha dubte que la **presència dels voluntaris** permet obrir cert debat sobre la qüestió del vincle que es pot establir amb els interns. És a dir, què possibilita i què **limita el desenvolupament d'un rol professional la responsabilitat del qual no solament en condiciona el benestar al centre penitenciari, sinó també les condicions de la mateixa condemna.**

El vincle que estableixen els voluntaris amb els interns està basat en el principi de la solidaritat, d'escolta per a trencar la solitud i la tristesa en la qual es troben en estar allunyats de la família i del cercle social més proper; i amb posterioritat traslladar la informació. D'aquesta manera, ofereixen paraules d'ànim, de no-desesperació, intentant suplir afectivament alguns espais que abans tenien coberts. Fins i tot poden ajudar les famílies econòmicament, per exemple, a partir de bancs d'aliments o facilitant-los roba a partir d'algunes entitats o associacions privades.

Com a aspecte positiu, a part de la funció social que duen a terme, s'ha de reconèixer que de vegades supleixen buits als quals l'Administració no arriba, cosa que de vegades la força a crear aquesta prestació o aquest servei. S'han creat noves ocupacions com, en cert sentit, li ha ocorregut a l'educació social en múltiples sectors professionals, entre els quals hi ha –i com es podrà apreciar més endavant– el mateix àmbit penitenciari.

Sobre la **tasca que duen a terme els professionals**, entre els quals hi ha els educadors socials, es planteja un conflicte permanent entorn de la primacia dels aspectes quantitius sobre els qualitius en la seva activitat. Cada vegada més, l'educador social és considerat un simple gestor en el camp social en lloc de tenir espais des dels quals fer intervencions de manera qualificada. El

temps que es dedica, dins de la jornada laboral, a reunions, a anotar registres, a elaborar informes, a emplenar una multitud d'ítems en diversos programes informàtics, ocupa gran part d'una jornada laboral que està essent cada vegada **més burocratitzada**. Per tant, disminueix el temps que es té per a interactuar amb l'intern i amb la comunitat, i preval la quantitat sobre la qualitat.

Hem de ser conscients del col·lectiu amb el qual treballem i acceptar en la nostra realitat laboral diària que ens trobem davant una població heterogènia amb la qual cal intervenir sota el principi de la qualitat i el treball personalitzat. Hem d'evitar l'elaboració d'estratègies uniformes, tractant d'homogeneïtzar, perquè correm el risc de la guetització institucional i de desenvolupar els tractaments a partir d'aquesta classificació, que sempre és reduccionista. L'orientació del tractament no sempre ha de ser determinada per la tipologia delictiva, sinó per un coneixement exhaustiu de la individualitat de l'intern.

Com hem dit anteriorment, la feina de l'educador social en el camp penitenciari es desenvolupa en una institució tancada, en què predomina una rigidesa de normes. Les persones que són ingressades a la presó no ho fan voluntàriament, es fa a partir d'un manament judicial, i de vegades són refractàries a la intervenció. En altres casos accedeixen a la intervenció oferta per servir-se de beneficis penitenciaris que, en alguns casos, atenuen l'execució de la pena.

Quan un educador observa que un intern participa en alguna de les activitats que duu a terme simplement per obtenir beneficis penitenciaris, ho valora inicialment de manera positiva, però amb certa reticència, i es proposa com a primer objectiu reconduir la situació i, al mateix temps, intentar evitar que instrumentalitzi aquest espai socioeducatiu.

El més important és considerar que l'intern és aquí, i podria ser en un pati sense fer res. A partir d'aquest moment inicial l'educador intenta motivar-lo perquè a poc a poc vagi canviant d'actitud i vegi el profit personal que en pot obtenir. L'educador es proposa que interioritzi els continguts tractats en l'activitat, que a més de facilitar-li algun benefici penitenciari, pugui incrementar el seu creixement personal o li pugui servir per a reflexionar sobre algun altre aspecte de la seva vida o aprofundir-hi.

D'altra banda, hem de tenir en compte que els principis de la política penitenciària basada en el tractament proporcionen més seguretat, més tranquil·litat, menys conflictes. Si els interns estan ocupats i reben un tractament, la vida als centres millora i canvia.

No hem d'oblidar que els interns només tenen limitats els drets que figuren en la sentència, no així la resta dels drets que són recollits en la Constitució, la qual cosa ens obliga a vetllar-los.

Guetització institucional

Ens referim al fet que solem catalogar els interns per la tipologia delictiva o per l'adaptació o inadaptació al règim penitenciari.

Sigui com sigui, la intervenció es veu afectada per l'enfocament psicologista excessiu que predomina al món penitenciari, en detriment de les pràctiques emprades pels educadors socials pel que fa a les seves funcions com a mediadors educatius i dinamitzadors socioculturals.

Per aquest motiu, hi predominen els programes de modificació de la conducta i el manteniment continu de la perspectiva reeducadora. Segons aquesta línia de treball, es dóna importància a l'etiologia delictiva (allò que el va impulsar a cometre el delictes) i al comportament que l'intern té dins de la presó. Si institucionalment les línies d'intervenció estan subjectes als fets objectius especificats, queda poc camp per preveure el treball subjectiu que puguin aportar els continguts educatius.

Exemples de continguts educatius

Sensibilització vial, habilitats socials, respecte a altres cultures, intervencions específiques amb interns amb problemes d'addicció a substàncies tòxiques, programes d'alcoholisme, violència de gènere, etc.

Alguns dels relats que s'exposen a continuació il·lustren bé el que hem comentat.

3.2. Relats d'educadors socials en l'àmbit de l'execució penal

En aquest subapartat presentem un treball de camp que recull quatre relats elaborats per companys de feina, per l'autor mateix del mòdul i per un dels interns. Els relats de vida professional ens permeten articular significats subjectius d'experiències i pràctiques, l'objectiu final dels quals és donar a conèixer la realitat professional que han viscut i estan vivint els educadors en l'àmbit de l'execució penal. Per la seva banda, el relat de l'intern ens permet conèixer i comprendre la vivència del seu pas per la presó i en conseqüència la percepció que ell mateix narra sobre la pràctica professional dels educadors. Alertem, però, que els relats serveixen per a comprendre experiències particulars que, en cap cas, són generals o universals, sinó que atorguen significats subjectius i contingents ancorats als mateixos relators. Així és que trobem a continuació quatre relats ben diferenciats, dos dels quals corresponen a educadors socials amb una llarga trajectòria professional centrada en àmbits diferents dins de les presons (un d'ells a l'interior de la presó, és a dir, amb interns de règim ordinari i de règim tancat, i l'altre amb interns de medi obert). En tercer lloc, trobarem el relat de l'intern que dóna significació a la tasca dels educadors. Finalment, es presenta el relat d'un tercer professional que s'ha incorporat a la feina recentment.

Nota

Es recomana posar de costat el breu relat d'aquest intern amb el Relat IV: *A la meua pell* que es presenta a l'apartat següent del material.

1) Inventant la professió en un centre penitenciari

Mai no vaig pensar que un dia podria treballar en una presó. Crec que abans de començar ni tan sols sabia on era la presó i no era conscient de la realitat que s'amagava rere la façana de l'edifici.

Vaig començar a treballar en un món totalment diferent del que jo coneixia fins llavors; amb unes normes, un ambient i unes condicions físiques del lloc de treball i també, per què no dir-ho, dels interns (en aquella època presos), que convidava a sortir fugint d'aquell lloc.

Una vegada hi ets penses que hi ha una altra gent fent aquesta feina, per tant procures aprendre de pressa, absorbir el funcionament i la idiosincràsia del centre, dels companys i dels reclusos amb l'objectiu d'adaptar-t'hi tan bé com sigui possible.

Vas coneixent, ara directament, els motius pels quals la gent ingressa a la presó i penses que són centres que han d'existir, almenys, com a protecció per a la resta de la societat.

En comproves el funcionament, la normativa i, encara que d'entrada et sembla molt restrictiva, l'acabes entenent.

Et vas adonant de les diferències que hi ha entre ells, de la seva manera d'organitzar-se i fins i tot que allà dins es mouen de manera molt diferent de com ho fan al carrer, vivint una etapa inicial de molta tensió.

Vaig tenir la sort de començar gairebé de zero. La figura de l'educador, vigent en el reglament penitenciari, s'havia utilitzat per a diferents i variades funcions, amb la qual cosa pràcticament no s'havia fet gairebé res. Hi va haver facilitats de la direcció del centre per a fer el que creguéssim convenient i es va formar un equip de tractament amb ganes de fer coses i intentar canviar la dinàmica penitenciària.

De fet, aquesta va ser, inicialment, la nostra primera preocupació: buscar opcions i possibilitats per a crear activitats que motivessin els interns amb l'objectiu de substituir les hores contínues de pati i ocupar el temps en alguna cosa positiva per a ells i per a la institució.

Comences amb coses que els interessin, com informació penitenciària, beneficis que poden arribar a aconseguir, i els animes a fer campionats esportius o lúdics que aconseguixin implicar-los. Reps una bona resposta dels interns inquietos que volen alguna cosa més que matar les hores al pati.

Atès que materialment no hi havia recursos ni hi havia cap organització ni programació, comencem una cerca per aconseguir material, ajudes d'entitats o proveïdors, persones –sovint voluntàries– que poguessin dur a terme algun tipus d'activitat o actes.

Sens dubte, van ser anys de molta feina i moltes hores de dedicació però molt gratificants; cada vegada l'equip creixia més i els professionals s'hi implicaven.

Els companys de vigilància veien que l'ambient era més distès i els interns, fins i tot els considerats líders, s'hi involucraven. Això alhora era bo però també preocupant, en el sentit que te la podien jugar, i obligar-te, així, a mantenir un control més important, sobretot del material que s'utilitzava a les activitats.

També t'adones que de vegades una feina excessiva no serveix de gaire si no t'acompanya la sort a l'hora de trobar persones interessades a col·laborar-hi, sia personalment, sia pel càrrec que ocupen en una institució o empresa determinades. I és curiós, però algunes persones i coses et porten a unes altres i el ventall s'obre d'una manera interessant. Vam aconseguir ajudes, convenis institucionals, es muntaven tallers (fins i tot vam haver d'avançar uns quants diners en els inicis) que després es finançaven venent els treballs que feien els mateixos interns o muntant exposicions per a vendre aquests treballs; xerrades, competicions amb equips de l'exterior, actuacions musicals amb locutors de ràdio que les presentaven i que s'aprofitaven per a lliurar premis, etc.

Era espectacular veure com es bolcava la gent per col·laborar-hi desinteressadament i gratuïtament, i com els interns hi responien respectuosament per facilitar-nos la feina.

Desgraciadament, és gairebé impossible que les coses perdurin en el temps i després de canvis en la direcció del centre i en la Direcció General, passes a sentir-te controlat, a veure coses que funcionen o es faciliten depenent de si “políticament és correcte o interessen”.

Pretenia que l'educador fos un animador sociocultural que es dedicués bàsicament a fer activitats i a tenir grups d'interns, com més amplis millor, i, encara que un no tingués formació esportiva, havia de fer aquesta activitat amb l'argument que era bona per als interns (i és cert). I perquè allà tenies trenta interns o més que no eren en un pati sense saber què fer.

La qualitat sempre ha importat menys i joestic convençut que en els primers anys fèiem coses que realment no ens corresponien. Tot i així, les fèiem de manera conscient i buscant trencar les inèrcies del pati.

Posteriorment, crec que s'hauria d'haver dotat d'activitats de més qualitat i de més temps per a treballar personalment amb l'intern i amb els altres treballadors.

Aquella figura d'un educador dinàmic que portava el seu grup d'interns, que dinamitzava el centre i buscava solucions i recursos, ha quedat en una cosa més estàtica, en què el que preocupa són les hores d'activitat que fas amb els interns i la col·laboració en programes controvertits.

Les autoritats penitenciàries han deixat de confiar en els treballadors i en la discussió de la informació que tenim per encotillar-nos en uns programes que, segons ells, han de ser objectius, sense adonar-se que treballem amb persones i que el que tu emplenis o contestis no serà mai objectiu del tot. Fa l'efecte que les consignes donades segueixen cert criteri de control sobre nosaltres, en comptes de confiar, formar i exigir que cadascú faci la seva feina.

Finalment he de dir que, després de molts anys d'experiència, he pogut viure uns anys de creativitat, d'esforç i dedicació en els quals m'he sentit molt orgullós d'haver-hi contribuït i d'haver treballat amb companys que van arribar a ser excepcionals, i també de la resposta obtinguda, en general, de tots els interns.

R. 28 anys com a educador al Centre Penitenciari de Tarragona

En aquest relat apreciem, inicialment, que una persona decideix en un moment de la vida anar a treballar a una presó. És una decisió difícil, plena d'incertesa perquè és un món desconegut, amb referents falsos i amb poca obertura a l'exterior.

L'educador social d'aquest relat s'inicia al món laboral en una presó en la qual no hi havia professionals d'aquest camp. La il·lusió professional i personal per a dinamitzar-la, amb molta feina i dedicació, forma part de la seva vida laboral durant molts anys, en els quals es va consolidant la intervenció de l'educador social. Les facilitats inicials de l'Administració es converteixen en traves al llarg dels anys, i aquesta intenta monopolitzar-ho tot, en definitiva, tenir-ho tot controlat.

L'autor del relat es mostra decebut en veure encotillada, en l'actualitat, la figura de l'educador social. L'Administració ha anat eliminant a poc a poc aquest dinamisme inicial i l'ha convertit en un professional estàtic i burocratitzat. Malgrat els inconvenients que ha trobat en la seva dilatada vida professional, tots s'han vist compensats per la resposta positiva dels interns, que són en definitiva els destinataris del treball fet.

2) Relat laboral d'un educador social de medi obert: solitud professional i intensitat en la intervenció

La meua vida laboral en el camp de l'educació social ha transcorregut en els últims decennis en l'àmbit penitenciari, després d'haver fet incursions en l'educació d'adults i d'estar convençut que el camp de l'educació formal no era on volia desenvolupar la meua vida professional.

Possiblement, la sensibilitat social i l'anàlisi constant que feia dels problemes socials van fer que em decantés per aquest àmbit de treball.

La meua experiència com a educador a l'interior de la presó (règim tancat i règim ordinari) és escassa. Recordo d'aquella època, llunyana en el temps, que em sentia infrautilitzat. La meua feina consistia a dinamitzar una activitat esportiva, atendre de manera individualitzada cent cinquanta interns i proposar alguna que altra activitat recreativa.

La meua creativitat es comença a desenvolupar en el moment que haig de pensar i dissenyar activitats per ocupar la meua jornada laboral. És llavors quan començo a trobar sentit a la meua feina, i d'aquesta manera amb un grup d'interns elaboràvem la revista del centre (la filosofia era una revista dels interns per als interns), que s'editava gràcies a una subvenció de la Diputació Provincial de Tarragona.

Amb posterioritat, vaig introduir l'activitat d'educació vial, amb la finalitat que els interns que tenien pocs recursos econòmics (en aquell moment n'hi havia un grup nodrit) estiguessin preparats per a fer les proves teòriques quan sortissin en llibertat. Amb el temps s'ha consolidat en un programa marc titulat Programa de mobilitat segura als centres penitenciaris.

Finalment, vaig dur a terme un taller d'auques, on vaig apreciar la creativitat dels interns, la sensibilitat i la necessitat de conrear l'aspecte intel·lectual per mitjà del dibuix combinat amb la literatura.

El canvi de lloc de treball cap a medi obert va representar un gir radical. Em vaig trobar en un departament on no hi havia pautes, formes de treball, simplement meres indicacions. Vaig haver d'organitzar tot el medi obert, era l'únic professional. El psicòleg i el jurista intervenien en casos molt puntuals, pràcticament la seva feina al medi obert era assistir a les reunions. En aquella època mantenía coordinacions amb les treballadores socials, que estaven situades físicament a l'altre extrem de la ciutat, amb la qual cosa les reunions eren escasses.

Tenia llibertat total per a portar els casos com jo ho entengués, no rebia pautes. El meu entendre professional era el que manava. Així és com anava trobant sentit a la feina feta. Va ser una etapa dura, de plena solitud professional, en la qual vaig elaborar l'estructura dels informes, formes d'intervenció, cartera de recursos de drogodependències, laborals, formatius, socials, etc.

Al medi obert, l'educador social és el referent immediat dels interns, aglutinador de tot el que els ocorre en tots els àmbits i una espècie de supervisor del programa de tractament, encara que les àrees d'intervenció estiguin diferenciades. Aquestes àrees treballades al medi obert, distribuïdes per professionals, són les següents: jurista (àrea jurídica i de reparació), psicòleg (àrea personal referent a la intervenció en drogodependències, programes específics de delictes violents, violència de gènere, agressions sexuals i possibles problemes que afectin la personalitat del subjecte), treballador social (àrea sociofamiliar) i educador social (àrea institucional, àrea laboral, àrea formativa, àrea personal referent a l'àrea de salut, àrea vial referent a sensibilitat vial).

A part de portar aquestes àrees, l'educador social participa en activitats com el programa de vida saludable al medi obert, programes específics duts a terme amb el psicòleg (programa d'emocions), en què es treballen mòduls conjunts de violència en general, violència de gènere i agressions sexuals, habilitats socials, etc.

La intervenció en els casos es fa d'una manera integral, i qualsevol aspecte de la persona, sigui de les teves àrees d'intervenció o no, incideix en la resta de les àrees, per la qual cosa cal conèixer la situació real en tot moment i valorar com incideix en el cas. Últimament, per exemple, s'estan incrementant els casos d'interns que presenten algun tipus de problema psiquiàtric.

D'aquesta manera, l'educador social és el professional que més entrevistes fa, que té un coneixement més gran del cas, i arriba fins i tot a donar la veu d'alerta a la resta

⁽³⁾SIPC: sistema d'informació penitenciària catalana. Fem els programes de tractament individualitzat, els informes de llibertat condicional, permisos mensuals, permisos extraordinaris, horaris de sortida a l'exterior, sortides de cap de setmana, sortides puntuals per a fer gestions concretes.

⁽⁴⁾Riscanvi: escala de valoració i gestió del risc (valora la violència autodirigida, violència intrainstitucional, reincidència violenta i trencament de condemna).

⁽⁵⁾SAM: procediment d'avaluació continuada dels interns que depenen de les unitats de medi obert, en què es valoren les diferents àrees d'intervenció.

⁽⁶⁾Agenda de tractament: en què els diferents professionals fan les anotacions de les entrevistes, gestions dutes a terme, incidències significatives i valoracions de la intervenció, de manera esquemàtica perquè tot l'equip tingui coneixement de la situació, i evitar duplicitat de la feina i que quan sigui traslladat a un altre centre de Catalunya tingui coneixement de tota la intervenció que s'hi ha dut a terme.

dels professionals quan es detecten, per exemple, situacions de risc en el consum de tòxics.

Les entrevistes tenen diversos objectius: des de l'obtenció d'informació, la valoració i supervisió del cas, ajudar la persona i orientar-la, en què l'educador social ha de guiar l'entrevista i mantenir els temps per aconseguir la seva finalitat. Amb freqüència es crea un clima de confiança de l'intern cap a l'educador social, de manera que li arriba a explicitar aspectes molt personals; troba algú amb qui parlar lliurement, amb qui poder fer un procés de catarsi sense sentir-se jutjat. Durant les entrevistes et pots trobar amb persones que et demanen consells de parella, com afrontar una situació crítica quant a economia familiar o situacions de problemes conductuals o escolars dels fills.

La confiança que mostra l'intern amb l'educador social es deu fonamentalment al fet que és el professional que més hi interactua. La ràtio d'un educador social, al medi obert, és la tercera part de la d'un jurista o un psicòleg. D'altra banda, les entrevistes s'enfoquen d'una manera global, integradora, i comprenen tots els aspectes de la seva vida. És en aquest context que els interns senten la necessitat d'expressar les seves inquietuds, conscients que el contingut de les entrevistes no transcendeix, ja que són coneixedors de la nostra ètica i del secret professional. Tots ells tenen clares les funcions dels professionals de tractament i les diferencien de les funcions dels funcionaris de vigilància.

L'educador social no solament coneix l'intern en el medi penitenciari, sap com interactua amb la resta dels professionals i amb la resta dels interns i també en coneix el desenvolupament en la comunitat.

Habitualment, i depenent de la càrrega laboral que cada vegada és més gran, i la quantitat de programes informàtics en els quals hem de valorar ítems, introduir evidències (com SIPC³, Riscanvi⁴, SAM⁵, agenda de tractament⁶) i que suposen una dedicació important diària; juntament amb les diferents reunions de coordinació amb l'equip en general i amb alguns professionals per a treballar casos concrets, aconseguim dedicar un temps mensual a les coordinacions amb recursos exteriors i gestions amb la comunitat. Concretament, mantenim entrevistes periòdiques amb empresaris, recursos formatius i serveis socials de les localitats on viuen els interns que tenim assignats.

Els informes que elaborem corresponen habitualment al seguiment del cas, per tal d'informar de la situació en què es troben en aquell moment, avaluar una situació, plantejar una proposta, etc. També fem informes que avaluen una situació i sobre la base d'aquests informes plantejem una proposta. D'altra banda, comentem tots els assumptes que es puguin tractar a les reunions d'equip (referent a les nostres àrees, fent una proposta global del cas) i tots aquells que ens sol·licita la Direcció General o el jutge de vigilància. En la pràctica, habitualment l'educador social sempre ha de retre compte de qualsevol assumpte.

Per finalitzar, i de manera il·lustrativa, exposo una sèrie d'exemples de situacions que s'han donat durant les entrevistes, perquè es puguin apreciar aspectes concrets de la feina de l'educador social al medi obert.

Exemples de situacions:

- Una dona d'ètnia gitana. Hi denotes un alt grau de preocupació. En preguntar-li pel motiu de l'angoixa que sent et respon: "el meu marit ja no m'estima, perquè últimament no em pega, i el normal és que em pegui de tant en tant".
- Un intern manté per activa i per passiva que no consumeix, però l'educador social observa durant l'entrevista que es desprèn d'un braç una línia de sang, signe d'haver-se injectat heroïna.
- Un intern amb trets psicopàtics, que ingressa al departament, et diu en fer l'entrevista inicial: "per fi m'entrevista un educador, l'únic professional que em pot entendre, que sap com em sento. A més, m'han dit en el mòdul que vostè és el millor".
- De vegades pensen que poden aconseguir el que es proposin amb les seves habilitats. Per exemple: un intern classificat en tercer grau de tractament i situat en una secció oberta després de donar positiu en un control analític comenta: "em sembla indignant que vostè em preguntí per què he consumit, vostè és un simple educador i no li haig de donar cap explicació".

- Trobar-te amb situacions com la d'un intern condemnat per homicidi, que fa onze anys que no té contacte amb l'exterior, sense experiència laboral ni formació específica, que diu "sóc el millor cuiner d'Espanya i quan surti no tindrè problemes per a trobar feina als millors restaurants". Mesos després, quan és en la secció oberta, no és capaç de durar més d'un mes en una feina no qualificada.
- Situacions de falta de remordiments o sentiments de culpa: un intern condemnat per violació justifica aquest fet delictiu dient que "no eren violacions, en realitat érem parella", "jo no ho vaig fer, tot és una venjança perquè la vaig deixar per una altra", "total, ella va passar una mala estona i el que fa mil anys que està tancat aquí sóc jo", "anava borratxo i no recordo res, diuen que jo vaig fer això...".
- Situacions de falta d'empatia: qüestionant un intern sobre quin creia ell que era el motiu pel qual la víctima del seu delictu de violació renuncia als pagaments de la responsabilitat civil afirma "no ho sé, no li faran falta els diners".
- Exemple de falta de realisme: entrevistat un intern, aquest afirma tenir les carreres de Dret, Econòmiques i Informàtica, i t'indica al mateix temps que va començar a treballar als quinze anys. En dir-li que això no era gaire creïble contesta: "bé, en realitat només estudiava les assignatures que m'agradaven i que em servirien per a muntar-me una empresa".
- Exemple d'emocions superficials: un intern vol fer pena per evitar una regressió de grau i comença a tancar violentament els ulls i fregar-se'ls en un intent desesperat de voler plorar.
- Exemple de poc control de conducta: davant la comunicació d'una retallada d'horari d'un intern de medi obert perquè no té activitat exterior, aquest respon de manera agressiva "estaré millor en segon grau a l'interior de la presó, vostès només em volen perjudicar". Minuts després, torna a entrar al despatx per ensenyar-te una foto de la seva filla.

A continuació exposaré exemples de situacions en les quals m'ha sorprès positivament la reacció dels interns durant les entrevistes:

- Comuniquen que han estat detinguts, i també el motiu de la detenció i presenten la documentació policial i/o judicial, sense que la institució ho sàpiga prèviament. Durant l'entrevista donen mostres evidents de transparència en les seves actuacions, de normalitat i d'acceptació de la seva culpabilitat.

Transmetre aquests fets pot tenir una doble lectura: d'una banda, s'intenten atenuar possibles respostes institucionals (en la legislació vigent estan tipificades aquestes conductes i les seves conseqüències) i, de l'altra, en altres casos senten l'obligació moral de comunicar-ho, de no traïr la confiança dipositada en ells, de manera que actuen sota uns principis ètics.

Hem de tenir en compte que en una presó només es comuniquen determinats registres delinqüencials. Certs fets en els quals han actuat les forces de seguretat no són comunicats. D'altra banda, els tribunals només comuniquen una sentència ferma, no si estan en llibertat provisional amb càrrecs o sense, obertura de judici oral, etc. Per tant, de vegades, si els interns i les forces de seguretat i/o els jutjats de guàrdia no ho comuniquen, hi ha la possibilitat de desconèixer els fets.

El mer coneixement dels fets comporta una actuació institucional, obligada per la legislació vigent, que pot tenir unes conseqüències restrictives en l'intern (quant a beneficis), de manera que l'afecti en l'horari de sortida exterior, regulació de les sortides de caps de setmana, denegació de permisos ordinaris, informar desfavorablement en l'expedient de llibertat condicional i fins i tot pot comportar la regressió de grau de tractament i ingressar a l'interior de la presó.

- Una persona amb un problema toxicològic cronificat que ha fet diferents tractaments i en la qual s'aprecia, inicialment, una voluntat d'ocultar qualsevol dificultat en aquesta àrea, sol·licita una entrevista amb l'objectiu de manifestar desitjos de consum de substàncies tòxiques o estar en situació de consum actiu.

Sol·licita ajuda amb les conseqüències associades que puguin comportar, com un ajust de l'horari de sortida per a dur a terme activitats concretes i d'aquesta manera tenir tot el temps ocupat per a evitar situacions de risc de consum, participar en activitats terapèutiques toxicològicament, derivació a un recurs extern especialitzat i fins i tot treballar el problema amb la família per poder-ne rebre el suport, quan fins a aquest moment sempre li ocultava qualsevol reculada.

En l'àmbit familiar trobar-te amb situacions com les següents:

- Manifestar problemes de parella i demanar consell de com afrontar-los i observar amb posterioritat que gestionen una teràpia familiar amb serveis de la comunitat.
- Sol·licitar ajuda perquè se'ls orienti sobre com planificar l'economia familiar o demanar orientació sobre pautes educatives amb relació als fills.
- Una persona que sol·licita que se li imposin límits per autocontrolar-se (incrementar el nombre d'entrevistes, la durada i sotmetre's a una supervisió exhaustiva).
- Comunicar abusos que algun dels companys pugui exercir sobre un altre, sense estar-hi implicat. Aquesta situació, que és tractada amb la màxima delicadesa per l'educador social, pot implicar certs problemes amb aquests companys, però se n'assumeixen totes les conseqüències.

José Antonio Morán Vega, vint anys com a educador al Centre Penitenciari de Tarragona

Situacions com les descrites anteriorment són exemples d'anècdotes que durant les entrevistes es troba l'educador social. Davant d'aquestes entrevistes, la seva posició professional implica saber-les gestionar. Són informacions que s'obtenen i que ens indiquen la personalitat dels subjectes amb qui s'intervé. S'hi detecten possibles problemes en diversos àmbits alhora i s'avalua la intervenció específica en els programes de tractament que han dut a terme.

Habitualment, els programes de tractament específics (tractament de delictes violents, sexuals, violència domèstica, drogodependència, alcoholisme...) són duts a terme a l'interior de la presó, però és al medi obert on els penats posen en pràctica tot el que han après, en sortir cada dia a l'exterior, interactuar amb la família, amb el grup d'iguals, amb la comunitat...

En els exemples exposats es detecten situacions de maltractaments en l'àmbit familiar; s'intenta, en primer lloc, conscienciar la persona que la situació que està vivint a casa no és el normal i, en segon lloc, se l'assessora sobre els serveis específics que hi ha per a trobar suports a l'exterior.

En el segon exemple, es detecta una toxicomania activa per via intravenosa. Escau coordinar-se immediatament amb el psicòleg perquè el derivi al servei de drogodependències i analitzi la situació en profunditat. Si a més s'observa un deteriorament cognitiu i físic de la persona, immediatament es deriva als serveis mèdics del centre perquè actuïn.

La resta dels exemples corresponen a trets clars de personalitat psicopàtica, manipulació, falta de sentiment de culpa, plans de futur poc realistes i viables, falta de control en la conducta o empatia nul·la.

En l'última part dels exemples s'especifiquen situacions positives sorgides durant les entrevistes, situacions que et sorprenen quan te les plantegen i, sobretot, com ho fan quan en alguns casos cal assumir certs riscos. S'hi observa un afany de superació, d'evolució positiva, d'acceptar certs problemes

i comprometre's a treballar per resoldre-les; i el més important és que sol·liciten la implicació directa de l'**educador social**. Assumeixen que aquest és el seu **referent institucional**.

En aquest relat s'observen dues parts ben diferenciades: l'etapa inicial centrada en el règim ordinari, en la qual l'educador social es trobava infrautilitzat, i ocupava la major part del temps laboral en activitats per a entretenir els interns, i era el mateix professional qui les enfocava perquè els reclusos poguessin desenvolupar les seves qualitats. La segona part transcorre en règim obert, on es pot apreciar una diferenciació clara del treball desenvolupat per l'educador social si el comparem amb el que fa a l'interior de la presó.

Al **medi obert** predomina el dinamisme, l'actuació immediata per a resoldre situacions i/o problemes. La filosofia de treball és mirar cap a l'exterior, no cap a l'interior de la presó; per aquest motiu, es treballa amb els recursos externs, amb la comunitat. El treball és més gratificant; s'observen els progressos de les persones, com resolen els problemes individuals i com es va produint el procés d'inserció familiar, laboral i social.

L'educador social treballa el procés d'inserció sociolaboral motivant l'intern perquè iniciï una recerca activa de feina, proporcionant-li eines, dotant-lo d'habilitats socials i derivant-lo a recursos d'inserció laboral del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya (CIRE) o a serveis d'inserció laboral de la localitat on viuen o d'entitats col·laboradores.

L'àmbit laboral és possiblement un dels elements més importants en el procés d'inserció social i contribueix a l'equilibri i a l'estabilitat familiar. Com que està complint una pena privativa de llibertat, la cerca de feina comporta una càrrega de rebot, de la qual és conscient l'educador social. Habitualment es diu a l'intern que no cal que comuniqui en una entrevista de feina que és a la presó, i si inicien un contracte i estan en període de prova, han d'esperar que els valorin per l'eficiència, per la destresa de la feina que fan i el comportament que mantenen amb la resta de companys, amb els responsables i amb els clients, si n'hi hagués. Cal indicar que les gestions laborals sempre es fan amb la màxima discreció, sensibilitat i ètica professional.

Ara bé, han de facilitar la feina de l'educador social perquè dugui a terme les gestions laborals que li permetin valorar aquest àmbit d'intervenció (assistència, actitud i rendiment) i, per aquest motiu, tenen un termini prudencial d'un o dos mesos per a comunicar a l'empresari que estan complint una pena privativa de llibertat. Si l'intern ho considera convenient, l'educador el pot acompanyar per parlar amb l'empresari i comunicar-li la seva situació processal.

CIRE

El centre d'iniciatives per a la reinserció (CIRE) és l'empresa pública, adscrita al Departament de Justícia (departament responsable de l'execució penal), que té com a objectiu la reintegració i la inclusió social de les persones privades de llibertat, a partir de la formació professional i el treball productiu.

De l'experiència puc dir que l'empresari, generalment, entén la situació. El fet que l'educador acompanyi el penat per comunicar que és a la presó dóna certa seguretat a l'empresari, el qual pren l'educador com a referent.

Exemple

De vegades, els empresaris es posen en contacte amb l'educador social per llimar les aspors i intentar reconduir situacions a fi que el treballador conservi el lloc de treball.

Evidentment, i amb excuses poc convincents, alguns empresaris acomiaden el treballador en el moment que els dóna a conèixer la situació penal que té. També m'he trobat amb empresaris que tenen una certa sensibilitat social i que es bolquen amb els interns per ajudar-los en tot el que poden dins de les seves possibilitats. La Generalitat potencia les empreses que contracten persones en situacions d'exclusió social bonificant-les amb un descompte del 65% en les quotes de la Seguretat Social.

Una vegada redactat el relat, vaig sol·licitar a un intern de medi obert si em podia explicar breument la seva experiència en el compliment de la pena i la seva opinió amb relació a la interacció amb els educadors socials, a la qual cosa va accedir lliurement amb la condició de mantenir l'anonimat.

3) Intern de 35 anys, amb formació universitària i inserit familiarment, socialment i laboralment

Per començar haig de recordar que la meua idea prèvia a l'ingrés era més propera a les pel·lícules americanes que a la realitat del nostre "gran hotel". Hi vaig arribar molt espantat però aviat em vaig adonar que era en un centre envoltat de nens dolents, és a dir, era en un pati de col·legi ple de nens que necessitaven atenció especialitzada per algun motiu.

El que més em va impactar de la institució és que vaig observar que el 99% dels empleats són bons treballadors, sempre queda un 1% reservat a algun funcionari que segurament té parents a l'Oest Llunyà i a les pel·lícules de Stallone, Van Damme o Steven Seagal. Però cal dir que, per sort, no abunden els treballadors que inventen normes al seu gust.

Si alguna cosa es pot criticar a la institució és el lliure albir d'alguns treballadors, la poca unificació de criteris. Alguns funcionaris eren molt estrictes i d'altres no. No critico els qui compleixen les seves tasques, però i els altres? O potser els primers se sobrepassen? Mai no ho vaig tenir clar.

Al pati he vist algunes irregularitats entre nens dolents i aquesta situació passa desapercibuda per als funcionaris.

Afortunadament el 99% dels funcionaris em van semblar grans treballadors i, malgrat no parlar-hi gaire, sí que em van semblar persones de carn i ossos. Dels educadors i de la resta de personal de tractament només en puc parlar bé. Mai no vaig tenir cap problema amb cap, només tinc per a ells paraules d'agraïment.

Em va fer l'efecte de viure un gran germà des de dins i ser-ne part activa. La majoria dels companys solien passar els dies i les hores feliçment, és a dir, la meua sensació era que jo era dels més amargats.

Però no tot són mals records, vaig aprofitar el temps per a parlar anglès i millorar-lo amb un noi nigerià. Vaig conèixer un grup de nois colombians que em van emparar, gent molt sana amb un altre concepte de vida. Gent feliç perquè malgrat tot sortien guanyant, gent amb paraula que malgrat poder dir la veritat i baixar anys de condemna... no parlarien mai. Gent que va deixar famílies col·locades i amb diners que no haurien guanyat mai treballant, gent que complia condemna amb un somriure a la cara. Em van donar una altra perspectiva de la vida que no m'havia

plantejat mai. Hauria pogut fer-hi grans amics, però he preferit no mantenir cap tipus de contacte amb cap dels meus excompanys.

Haig d'afegir que per a mi la institució no deixa de ser un local social per a molta gent, és a dir, si ets dolent i vols continuar essent dolent... la institució et brinda l'oportunitat de refinar les teves maneres i ampliar l'agenda de contactes. Vaig presenciar converses amb classes magistrals sobre com trencar una porta o panys especials, com tallar droga... Amb certesa, a alguns només els faltava paper i llapis en aquelles xerrades. Realment el pati pot ser un lloc on ampliar coneixements i possibilitats de negoci. No hi ha dubte que aquesta és una de les paradoxes més grans de la institució. Òbviament, és molt difícil evitar aquestes xerrades.

Com a imatges impactants no oblidaré mai el... setè món? És a dir, alguns països d'Àfrica són coneguts com el Tercer Món; els pobres dels països avançats són coneguts com el Quart Món, però els pobres d'un centre com aquest quin nom rebrien? Em va xocar veure gent buscant burilles entre les escombraries; sí, gent amb aparença de passar-ho molt malament per addiccions a les drogues dures. En part no vull oblidar-la, perquè em fa recordar com d'afortunat sóc i que haig de donar les gràcies a aquesta energia que mou el món per cuidar-me tant i tan bé.

En el moment que vaig passar a medi obert em va rebre l'educador social, i prèviament m'havien dit els meus companys "t'ha tocat el pitjor". Malgrat repetir-me interiorment que "aquí cadascú diu el que li sembla, no tots som iguals, si a ell el van fastiguejar és perquè segurament ell ho havia volgut, tranquil tot anirà bé...". Malgrat recordar-me totes aquestes idees, no vaig poder evitar que creixés el nerviosisme abans del primer contacte.

La meua preocupació més gran, en treballar per a la Generalitat, era que l'educador social fes alguna gestió laboral que m'impliqués problemes. La primera entrevista va estar marcada per la preocupació que he comentat anteriorment, sumada als nervis de veure que ja estava pràcticament al carrer, que veuria la família, i tot això va provocar que no m'expressés bé. L'educador va aclarir la situació i va parlar amb propietat, i em va infondre molt de respecte.

El que més vaig valorar d'aquesta primera entrevista és que va aclarir la situació, va respondre els dubtes que tenia i em va fer saber que entenia el que estava passant. Em va tranquil·litzar molt.

En aquests moments inicials, quan arribes al medi obert, la confusió és brutal. No saps si podràs anar a casa o no, no saps quant de temps estaràs així, ni quan hi tornaràs, no saps res. En aquests moments l'educador em va donar pau, calma, confiança, ànims i esperança.

Ràpidament, l'educador va passar a ser una espècie de familiar al qual ho expliques tot i a més et dona consells. Confesso que alguna vegada he estat tan a gust parlant-hi que m'he hagut de concentrar per no tractar-lo de tu, encaixar-li la mà o fer-li una abraçada en acomiadar-me'n.

La impressió que tinc de l'educador és que fa la seva feina amb forta personalitat, ja que sense aquesta personalitat no podria ser on és. Comença com un guia en el camí i acaba essent algú a qui expliques més coses que al teu pare.

Intern anònim

Aquesta és la valoració feta per aquest intern: les seves opinions, els seus sentiments, en alguns casos enfrontats, la seva capacitat d'adaptació.

La presó, per la funció social que té assignada, és *a priori* un medi hostil. La vivència que tinc com a educador social és com si hi hagués un pacte implícit de no-agressió, de no-enfrontament entre presos i educadors (igual que amb la resta de professionals). Un pacte del qual es beneficien ambdues parts: els interns, escurçant el compliment de la pena o executant-la en un règim més afavoridor (tercer grau, article 83 del Reglament penitenciari, sortint cada dia

a treballar a l'exterior, estar-se amb la família..., i article 86.4 del Reglament penitenciari, complint condemna a casa seva, com si es tractés d'una espècie de llibertat condicional).

En aquest funcionament social carcerari, en què hi ha una relació enemic-aliat, com si es tractés del binomi perill-cohesió, la intervenció de l'educador amb el seu discurs i les seves pràctiques socioeducatives regula el conflicte que hi podria haver entre la institució penitenciària i els presos projectant un espai comunitari. Podríem posar la paradoxa que en el teatre de la reclusió, els presos i els educadors es posen unes màscares.

4) Relat d'un educador social que ha iniciat l'activitat laboral en l'àmbit penitenciari fa sis anys: il·lusió i crítica constructiva

Fa sis anys que vaig decidir introduir-me en aquest àmbit de l'educació social i, avui en dia, continuo evolucionant i descobrint coses d'aquesta professió. On poder exercir millor d'educador social que en un col·lectiu reclus? No obstant això, hi hem de fer front a múltiples contradiccions. Per la nostra formació, la institució pressuposa que l'educador social ha de ser un professional flexible i dinàmic, però una institució tancada, com és un centre penitenciari, ens constreny a una metodologia de treball estàtica i poc flexible.

Hem de complir un horari d'intervenció concret i regularitzat per l'Administració, que podem flexibilitzar poques vegades, tenint sempre en compte que els interns han de complir unes normes perquè el centre mantingui un bon funcionament.

Assegurar el funcionament del centre penitenciari no sols normativitza la vida quotidiana dels interns, sinó també l'activitat laboral dels professionals. Se'ns imposa, així, la realització de programes de tractament i/o activitats d'animació sociocultural en un horari, espai i grup concrets, que si bé permet la intervenció grupal, deixa de banda poder tenir més temps per a oferir un millor acompanyament dels interns individualment.

L'experiència em dona una visió més objectiva de la feina de l'educador social en presons. Hi ha un alt nivell d'institucionalització de les tasques que hauríem de posar en pràctica. Si bé la professió està reconeguda com a tal, i també el nivell d'estudis per a exercir d'educador i les funcions que pot dur a terme al lloc de treball; en contra, cal dir que no s'hi preveu íntegrament la tasca educativa que es pot arribar a desenvolupar. La qüestió no és –o no és tan sols– que l'organisme del qual depenem ens reconegui com un professional més, sinó que dins del lloc de treball els companys de diferents disciplines valorin les nostres pràctiques professionals i els donin importància. Sorgeix, així, un treball afegit per a l'educador social, que ha de lluitar per fer reconèixer aquestes pràctiques i un saber professional específic.

Antigament, l'educador social tenia la funció única i exclusiva d'oferir activitats lúdiques, recreatives i d'entreteniment dels interns, juntament amb l'organització de festes i altres esdeveniments que es poguessin fer als centres penitenciaris. Amb el temps, van guanyar en dinamització i flexibilitat, i així es va poder millorar la intervenció en introduir altres propostes de treball com, per exemple, el desenvolupament de programes específics de tractament enfocats cap a una millora cognitiva i social de l'intern (habilitats socials, educació emocional, seguretat vial...). El temps i els anys han institucionalitzat la situació, i per això en l'actualitat ens trobem amb certs inconvenients en fer les nostres funcions tal com estableix la professió. Si partim de la base que la nostra feina són les persones, aquestes no poden passar a un segon pla pel fet que cal garantir el bon funcionament institucional. La institució esborra la individualitat i, per tant, la possibilitat de fer una feina més personalitzada.

La falta d'infraestructures tampoc no facilita l'atenció individual. Disposem d'una sala petita, amb una taula i un ordinador que obstaculitzen la possibilitat d'aconseguir un acostament entre el professional i l'intern. El marc institucional es fa present en detalls com aquests. L'escenari determina les possibilitats reals del nostre rol professional; com si d'un teatre es tractés, el nostre dinamisme no pot traspasar els límits de l'escena.

A més, no solament fem intervenció directa. Tenim l'obligació de plasmar per escrit tot allò que observem de l'intern, incloent-hi les actituds, els valors i els comportaments respecte de tot allò que té a veure amb el tracte amb els professionals o amb la resta dels companys.

El registre d'aquestes dades ha de ser diari, ja que intervenim amb un nombre significatiu d'interns que no podem deixar sense seguiment. Bé sabem que el registre i control dels usuaris, i també un altre tipus d'anotacions relacionades amb el seu tractament, haurien de ser d'importància vital i ser considerades indispensables per a la valoració general de l'intern.

Avui en dia, les observacions que pugui fer un educador en els informes continuen essent secundàries si es comparen amb els informes elaborats per altres professionals, que gaudeixen d'un estatus superior. Aquesta és una de les contradiccions a les quals ha de fer front l'educador: les nostres pràctiques professionals, en la mesura que ens apropem a les persones amb les quals treballem i ens hi vinculen –i que, com hem dit, sempre ens semblen insuficients en aquest marc institucional–, es converteixen en un obstacle a l'hora de fer reconèixer l'autoritat del nostre saber professional. El que es valora d'una figura professional com la nostra és el suposat dinamisme, el fet que no li importa barrejar-se amb els interns i vetllar pel seu benestar. Sens dubte, és un dels motius pels quals sempre se'ns requereix.

La nostra versatilitat, o la que pressuposen la resta de professionals que tenim pel fet de formar part d'un dels "valors genètics" de la nostra professió, és el que els porta a buscar-nos perquè "dinamitzem" o "gestionem" tot tipus d'activitats. Això sí, sempre enfocant qualsevol situació, acció i/o activitat des d'un vessant educatiu, rehabilitador i ressocialitzador. El nostre valor passa per la nostra activitat, és a dir, per la nostra capacitat d'actuar, però aquesta capacitat d'actuar és sempre molt limitada.

Marc Montón Mora, sis anys com a educador al Centre Penitenciari de Tarragona

En aquest últim relat apreciem la il·lusió que té l'educador social en incorporar-se a un lloc de treball ben remunerat que correspon al nivell de formació universitària que té. Aquesta il·lusió inicial, en conèixer *in situ* la realitat professional, es va transformant en decepció. Mira amb esperit crític constructiu i proposa solucions que millorin la feina de cada dia.

3.3. Anàlisi de la intervenció feta pels educadors socials en l'àmbit penal

Els aspectes que més impacten de les funcions laborals dels educadors socials, en opinió de Pedro Medina García, psicòleg de l'equip del Centre Penitenciari de Tarragona, estan relacionats amb la supervisió i amb les relacions de poder. Amb relació a la supervisió, fa una diferenciació entre el que fa un educador a l'interior de la presó i el que fa un educador al medi obert. A l'interior, règim ordinari i règim tancat, la funció de supervisió, si bé és necessària, resulta secundària amb relació a l'assoliment de beneficis penitenciaris i altres avantatges per a millorar la qualitat de vida a la presó.

Al medi obert, la supervisió és molt diferent. L'educador és el professional de qui no solament depèn la permanència del penat en tercer grau, sinó que és qui més contribueix a millorar-ne el règim de vida.

L'educador social representa la primera línia de contacte i suport que té l'intern amb l'equip de tractament i, per tant, condiona totalment la informació de la seva trajectòria a la resta de l'equip. Aquesta **funció de supervisió** es concreta en els punts següents:

a) Els avantatges i els beneficis penitenciaris: dues de les àrees d'intervenció que estan sota la supervisió directa de l'educador social són l'àrea laboral i l'àrea formativa. L'avaluació d'aquestes àrees és el nucli fonamental de la inserció social.

b) L'educador disposa d'elements motivadors i sancionadors immediats: proposa l'horari de sortida i té competència per a regular-lo.

c) Un benefici molt rellevant, per les conseqüències que té, és l'aplicació de l'article 86.4 del Reglament penitenciari, que permet complir la condemna a casa seguint un programa de control. Aquest article és equivalent funcionalment a la llibertat condicional i no és possible aplicar-la sense el vistiplau de l'educador. És aquest qui la proposa la majoria de vegades i en coordinació amb el/la treballador/a social. El psicòleg i el jurista poden "vetar" aquesta proposta, però hauran de tenir informació suplementària contundent.

d) Com a primera línia d'accés, l'educador pot demanar a la resta de l'equip informació suplementària per justificar les seves propostes, tant en sentit positiu com negatiu (proposta d'analítiques, informació sobre responsabilitat civil, causes pendents, etc.). Al revés també pot passar, però només té efectes de "vistiplau", és a dir, per a acceptar o frenar propostes fetes per l'educador.

Difícilment el jurista o els psicòlegs fan propostes, sinó que supervisen les que fa l'educador/a o el/la treballador/a social. Però, novament, el pes més específic el té l'educador social.

Aquestes característiques provoquen fenòmens curiosos en el funcionament de l'equip i, de vegades, no poques disfuncions i malentesos. Les friccions produïdes parteixen de la **relació asimètrica de poder entre l'intern i l'educador**.

El penat s'adona molt ràpidament que la persona amb qui ha d'interactuar i que té la major part del poder amb relació al "confort" en el compliment de la condemna és l'educador social. Es produeix un tipus de seducció per part de l'intern per a intentar guanyar-se el favor de l'educador. De vegades aquesta fluctuació cau en desafiament per part de l'intern (mentides, verbalitzacions inadequades, incompliments varis), que poden provocar prepotència per part de l'educador (ira, sancions i propostes desproporcionades a l'ofensa). Però és més freqüent que succeeixi el contrari: l'intern aconsegueix seduir l'educador i el defensa davant la resta de l'equip utilitzant arguments com "està penedit", "té alguna discapacitat", "té un trastorn mental", "no podem exigir-li tant"...

Analitzant l'actuació professional del grup d'educadors de medi obert, des de la disciplina de la psicologia, s'hi observa que hi ha una espècie de concurs per a veure qui és el millor educador. Consisteix que el grup d'interns que tenen assignats sigui el que aconsegueixi millorar, amb diferència respecte als altres, el seu nivell de vida. Per a diferenciar-se d'un perfil de "salvadors" són molt durs i exigents amb els interns "fanfarrons", o francament incomplidors.

Les relacions pròpies de la feina interfereixen en les decisions de l'equip de tractament, i impedeixen fer una tasca real de treball en equip. Es negocia en funció de quotes de poder, però cada un no està disposat a cedir "sobirania" en interès de l'intern. Normalment, les discussions no són productives perquè cadascú sap el que vol. Però la lluita permanent pel poder (que prosperin les meves propostes) comportaria un clima laboral negatiu i estressant. Per aquesta raó, aquest funcionament pervers és compensat parcialment amb l'exercici de la cura de les relacions personals, en un intent de mantenir un clima laboral mínimament acceptable.

4. Relat IV. A la meva pell

Rodrigo Lanza Huidobro

Moltes vegades no som conscients de la influència que té l'entorn en nosaltres, en la manera d'actuar, entendre i relacionar-nos amb el món que tenim. Som incapaços de notar com ens condiciona el medi en el nostre dia a dia, i com influeixen la nostra personalitat i manera de ser, i de vegades les contamina. Em dic Rodrigo Lanza Huidobro, ara mateix tinc vint-i-set anys i estic pres en segon grau a la presó de Quatre Camins. "Vaig caure" pres amb vint-i-un anys i sóc conscient que encara em queda un any de tancament per pagar, amb sort amb un tercer grau, encara que dubto molt que obtingui una condicional abans del final de la condemna.

És complicadíssim escriure sobre la presó quan aquesta forma part de tu; més encara, quan comences a obrir els ulls i t'adones de tot el que has perdut, tot el que t'han arrabassat, tot el que hi has viscut i plorat, dins i fora d'aquests murs, en solitud i acompanyat de la família i dels amics. Aquest serà el meu primer intent de treure'm una mica el pes que he anat acumulant amb els anys i exterioritzar-lo de manera ordenada o, almenys, tan estructuradament com sigui possible. Sé que el meu cas, com el de cadascú rere dels murs, és únic i personal. Així, doncs, no pretenc explicar el que és estar entre reixes ni definir el que és la presó, el poder, la repressió, la submissió, la rebel·lia i la venjança com si el que jo expressés aquí fos l'única Veritat. No és el meu objectiu intentar amarar-vos de les meves opinions, però si aconseguixo obrir una finestra, perforar una escletxa en aquesta paret, em sentiré satisfet.

El meu primer ingrés a la presó va ser la nit del **6 de febrer** a la presó Model de Barcelona. De totes maneres, abans de remuntar-me a la data de l'ingrés, hauria de retrocedir fins a la matinada del **4 de febrer de 2006**, que va ser quan em/ens van detenir a mi i a vuit joves més. Tinc moltes coses a dir respecte a la nostra detenció, els nostres càrrecs i condemna posterior, moltes de les quals es poden trobar fàcilment per la Xarxa si a algú li interessen.

Però la intenció de retrocedir fins llavors és, bàsicament, no deslligar la funció ni el compromís que tenen les institucions de força i seguretat de l'Estat –fins i tot les de justícia– a la presó. Sé que m'hauria de centrar en el tancament pròpiament, però cal dir i deixar clar que el tancament comença en aquell moment i no necessàriament el dia que entres en una cel·la. Aquesta no deixa de ser un calabós condicionat perquè hi puguis passar una llarga temporada. Jo i tots els qui van estar encausats amb mi, sense excepció, vam ser acusats en diferents graus per haver causat lesions a guàrdies urbans. Diguem que el nostre pas per comissaria no va ser dels millors, ni molt menys tranquil, especialment per als tres sud-americans que ens trobàvem en el grup, contra

Enllaços recomanats

En podeu consultar més informació a:

<http://www.chilenosenbarcelona.com/index.php?st=content&sk=view&id=649>

<http://old.kaosenlared.net/noticia/libertad-rodrigo-lanza-huidobro-presos-espaa>

els qui la “bòfia” va tenir un tracte una miqueta especial, a base de pallisses continuades, tortura psicològica, amenaces, insults racistes i un llarg etcètera. Tot això va ocórrer durant els dos dies que vam estar a les dependències policials, fossin quines fossin. Després d’aquests dos dies de detenció en diverses comissaries, ens van portar als jutjats a declarar. Fora ens esperava la nostra gent, cridant per animar-nos, cosa que vaig agrair enormement.

La meva **entrevista amb la jutge** tampoc no va ser el que m’esperava. Em mirava com si fos el pitjor del món i em va fer preguntes molt més dures que les del fiscal. En un moment del judici, es va adreçar a mi per dir-me literalment: “Encara que vinguin mil com tu, tinc la versió policial...”. Em vaig quedar de pedra. No em pensava mai de la vida que arribaria a veure una cosa tan descaradament injusta dita per una autoritat que en teoria hi és per a impartir “justícia”, o el que ella entengui per justícia. Vaig intentar explicar les pallisses a la comissaria i que no havia fet res, però ella continuava convençuda que era una espècie de terrorista i, com més em defensava, més s’enfurismava. En acabar la declaració em van baixar una altra vegada al calabós, on se’ns va comunicar a mi, a l’Alex i al Juan, el nostre ingrés a la presó. Els altres detinguts van sortir en llibertat condicional a l’espera de judici.

En certa manera, entrar a la presó va comportar un alleujament, ja que vam deixar d’estar en mans de policies i vam caure en un entorn bastant menys violent. Sé que pot semblar il·lògic, però així ho vaig viure jo. Diguem que la primera nit que vaig poder dormir una mica (després de la detenció, clarament) va ser entre reixes, entre els presos. Aquesta primera nit va ser a la Model, encara que l’endemà al matí vaig ser traslladat amb el Juan a la presó de joves de la Trinitat. Aquí vaig tenir el meu primer **contacte** real amb el que jo anomeno un *portaveu carcerari*, que serien **tutors, psicòlegs, assistents socials...** A la Model també vam parlar amb una, però bàsicament ens va fer emplenar uns formularis per veure els nostres coneixements i nivell educatiu i poca cosa més. A la Trinitat va ser diferent. Vaig tenir entrevistes amb almenys tres “professionals” durant els dos o tres dies d’estada al Mòdul d’Ingressos i, cadascuna, més estranya i extravagant. No recordo ara gaire bé què se’m preguntava. Han passat més de sis anys des de llavors, i encara em trobava una miqueta perdut, però sí que recordo la sensació de sentir-me examinat com una bestiola per un entomòleg morbós. Em sentia explorat amb una fascinació una miqueta obscena. Des del començament, tan sols amb la manera de presentar-se, deixaven clar uns límits de confiança entre entrevistador i entrevistat, que ho feia tot encara més fred i desagradable. Preguntes sobre la família, la parella, la relació amb els pares i germans, etc. Tot això, en un moment en el qual més que parlar, necessites preguntar o, com a mínim, que et deixin en pau. L’única cosa que volia era que s’acabés tot de pressa. Vaig escoltar frases com: “aquí dins no hi ha altres okupes i estareu sols”, “millor que et tallis aquestes rastres”, “vigila que hi ha molt de nazi”, que

van aconseguir espantar-me. No havia estat mai a la presó i la meua idea de presó era el que sabia i havia vist a Xile, o sigui, que em preparava per a una cosa molt pitjor del que finalment em vaig trobar.

Després dels dies d'aïllament a Ingressos, una tarda ens van comunicar que passariem al mòdul i que recollíssim les nostres coses. Vaig sentir un gran nerviosisme i ansietat. Potser fins i tot una mica de por i excitació quan vaig recórrer aquells passadissos per primera vegada, amb el matalàs, el llençol i el coixí sota el braç, i una bossa d'escombraries amb sabó, raspall de dents i altres productes d'higiene que et donen en ingressar-hi. El que mai no se'm va esborrar va ser l'olor. Aquesta aroma desagradable de desinfectant i falsa netedat que tot ho impregna, que t'ofega, encara que al final t'hi acabis acostumat. Una imatge que se'm va quedar gravada a la ment va ser l'arribada al búnquer de funcionaris. Hi havia un grup de presos esperant-nos precisament a mi i al Juan: "Vosaltres sou els del guripa en coma?". En dir que sí, hi va haver un merder de felicitacions i encaixades de mà que em van alleujar bastant, encara que als carcellers d'aquí no els va fer cap gràcia. I com més mostres de suport rebíem dels presos, més s'enfadaven els de blau, prenent-s'ho com una cosa personal, fent-nos la vida més difícil i amargant-nos, encara més, l'existència entre reixes. Semblava que la seva funció era la de castigar i venjar-se pel seu compte (cosa que no dista gaire de la realitat).

A les poques hores, em van instal·lar en el que va ser el meu primer *chabolo*. Els primers moments de rutina carcerària costen bastant. Et sents perdut i intimidat. Perceps la mirada freda i odiosa del carceller mentre fas la fila per entrar a sopar, que espera el més mínim error per cridar-te, imposar el seu poder i demostrar-te qui mana entre aquells murs. Et sents totalment desvalgut i impotent. En acabar el primer sopar, i quan em disposava a sortir del menjador, un carceller em va barrar el pas i em va ordenar asseure'm i esperar. Vaig suposar que ens avisarien d'alguna cosa a mi i al Juan, però quan ens vam veure tots dos sols al menjador envoltats de carcellers, vaig començar a entendre que l'assumpte anava per altres camins. Ens van fer posar-nos dempeus i ens van voltar. En aquell moment un dels carcellers ens va amenaçar, dient-nos que ara estàvem a les seves mans i que si se'ns acudia atacar-los ho passariem bastant malament. Va acabar el monòleg agafant-nos dels caps i fent-les xocar entre ells. Després vam marxar a les cel·les.

Ara que ho penso, crec que aquest va ser el primer moment a la vida en el qual vaig voler matar algú. Vaig sentir odi de debò i tota la meua ment es concentrava a idear formes violentes de venjar-me del "malparit del carceller pèl-roig". No entenia res, no entenia el perquè de tot allò, el perquè de la prepotència, de l'abús, i de tota la gent que d'una manera o una altra donaven suport a tot aquest sistema de violència i tancament, hi cooperaven i/o el fomentaven. Em cagava en tots ells! Des del policia, fins al qui condueix el camió de subministraments alimentaris per a la presó, passant per jutges,

carcellers, tutors, psicòlegs i tot professional vinculat a la presó. Em veien com un delinqüent perillós? Doncs em pensava convertir en aquell delinqüent, però no per ells, sinó per mi.

L'endemà, després de la primera nit al mòdul comú a la Trinitat, vaig rebre la **visita** de la família. Hi havia la mare, el germà i el pare, que havia viatjat des d'Itàlia en assabentar-se de la detenció. Crec que va ser un dels moments més durs pels quals hem passat com a família. Al començament, va ser l'alegria i l'alleujament de poder-nos abraçar després de gairebé una setmana, però veure la mare plorar als teus braços és una cosa que t'arriba fins al fons i no s'esborra en la vida. Crec que vam plorar tots en aquella freda habitació del vis-a-vis familiar compartit. Tots vam deixar anar una mica d'angoixa i vam aprofitar per a demostrar-nos a nosaltres mateixos que continuàvem essent forts, que malgrat la situació, continuàvem units com a família i ens donaríem suport en tot. Els vaig explicar tot el que recordava, tot el que havia passat al calabós, les pallisses i humiliacions. Els vaig mostrar els blaus que tenia per tot el cos i el nou nas desviat. Els vaig dir que, malgrat tot, estava bé (frase que vaig repetir durant anys i encara mantinc). Que la presó no semblava tan dolenta i perillosa, que aguantaria el que fes falta i que aviat en sortiria.

Això últim va ser una constant durant el primer any. Les **esperances de sortir-ne aviat**, quan vas mirant la realitat als ulls, a poc a poc s'esvaeixen. Però en aquell moment, encara estàvem plens d'esperança. Sabia que era innocent i esperava d'una manera o d'una altra una notícia que em retornés la llibertat. Una prova o alguna cosa que mostrés l'error que s'havia produït amb mi i els altres. D'alguna manera, esperava que la justícia arribés de les institucions. Ara miro enrere i m'adono de com d'il·lús i d'innocent era. La visita va durar poc més d'una hora i el comiat va ser duríssim. No em volia allunyar de la família i no entenia com no podia anar-me'n amb ells després d'haver-los abraçat. Bé, és clar que conscientment comprenia el que passava, però el cor no respon a la lògica i cada comiat era com una punyalada al ventre. Em va alleujar molt veure els meus. Em va omplir de força i alegria, però d'altra banda em deixava malenconiós i trist, esgotat i perdut.

Vaig tornar a la cel·la sense ganes de res, ni tan sols de creuar-me o parlar amb ningú. Només volia estirar-me, dormir i despertar-me a casa, com si res no hagués passat. Sentia un nus al pit com no l'havia sentit mai abans i només tenia ganes de plorar, encara que no vaig ser capaç de vessar ni una sola llàgrima durant els primers anys entre reixes. Tampoc era que no m'ho permetés. Simplement era com si no acceptés el fet d'estar pres, que no m'ho cregués, i que alhora m'intentés convèncer que era prou fort per a passar per això com si res. D'altra banda, una de les primeres coses que t'adones en entrar-hi és que perds tota la intimitat. No volia que ningú em veiés plorar. I en no permetre-m'ho durant els primers mesos, m'ho vaig anar guardant i guardant, fins que se'm va oblidar, fins i tot, com fer-ho. No sé realment de quina manera vaig anar deixant anar tota la pena i tota la ràbia durant aquells anys entre reixes. Suposo que deixava anar tota la ira aprofitant l'esport i les baralles entre

presos. La intentava ocultar amb riures, abraçades i converses i així, amb el pas del temps, vaig anar creant moltes màscares, que en certa manera s'han convertit en part de mi. La primera vegada que vaig tornar a plorar va ser en sortir després dels primers dos anys de presó preventiva. Una estúpida baralla sense sentit amb el meu germà va obrir l'aixeta. Vaig començar a plorar sense parar, desconsolat, tant que gairebé no em sostenia dempeus. Ja no plorava per la baralla, sinó pel fet de plorar. Vaig trucar a la xicota plorant i recordo haver arribat a peu a casa seva i haver continuat plorant una altra mitja hora als seus braços, ja gairebé sense llàgrimes per vessar. Ho vaig passar fatal, vaig pensar que el cap m'esclataria, però l'endemà em sentia com nou. Vaig poder respirar, per fi, una mica millor.

Els meus **primers contactes i amistats entre presos** van ser amb els meus "paisans", els altres xilens. Cal deixar clar que, en ser immigrant, s'entra a la presó sota una altra condició. Encara que no ho vaig buscar, vaig generar uns llaços amb els altres immigrants presos. No vaig ser mai tan conscient de la meva condició d'immigrant llatinoamericà com quan vaig trepitjar el pati de la presó. Aquí era un llatí, també un punki, però, sobretot, un llatí. Cal deixar clar que els rols s'inverteixen a la presó i, l'immigrant, en ser majoria, gaudeix d'un poder que no va tenir mai al carrer. Poder que pot corrompre i transformar-nos en el que criticàvem, un poder amb el qual cal tenir molta cura. Tot i així, a causa d'aquest i d'altres aspectes de la meva persona, i també de la mateixa estructura de la presó, em vaig veure força ben acollit entre la comunitat llatina i immigrant, en general. Vull deixar clar que tampoc no em sentia gaire a gust amb la penya patriòtica. Mai no m'he sentit "gaire xilè" per la meva banda i, excepte un parell d'excepcions entre els meus paisans – excepcions que no per casualitat continuen essent amics meus després de tants anys –, no vaig crear llaços tan forts individualment. Suposo que són estratègies i tàctiques inconscients que utilitzem per a viure en ambients hostils. Al cap i a la fi, ajuntar-te amb els teus semblants quan et sents sol és el més semblat a tenir una família.

A poc a poc la rutina t'atrapa i et vas acostumant a veure't aquí tots els dies. Amb el pas dels mesos, comences a obviar la presència de carcellers, murs i reixes. Clar que sempre hi són i sempre els veus! Ets conscient que estàs pres i, de fet, trobo que és una cosa bàsica i necessària per a mantenir la dignitat. Però podríem dir que et deixes de torturar per veure't aquí tancat. Comences a pensar què fer en el dia a dia, perquè el temps no se't faci etern. Tant és així, que les setmanes les mesures com l'espai que hi ha entre una visita i una altra. Així vaig començar, doncs, amb les meves activitats. Em vaig inscriure en un taller de pintura i vaig començar amb l'esport, específicament, amb el bàsquet. Al principi, m'interessava per l'activitat mateixa. Més endavant, van ser les relacions humanes i els vincles creats entre les persones. Va ser així com vaig conèixer l'Agustín, de pintura, i el Joséca, d'esport, tots dos treballadors i monitors del centre. Amb ells em vaig obrir i vaig entendre una mica les diferències entre uns treballadors carceraris i els altres. És molt complicat tractar com un igual algú que està aquí per feina, quan tu l'única

cosa que vols és anar-te'n. Veure com a companys aquests altres que tornen tots els dies a casa seva, mentre tu et quedes aquí. De fet, això cal recalcar-ho, no som iguals. Tot i així, vaig valorar molt la feina d'alguns treballadors i el seu esforç a obrir finestres i crear llaços reals d'amistat, malgrat els rols que exercim cadascú en aquest ambient tancat. Cal diferenciar qui va a la presó a reprimir i qui intenta ajudar. També aquests últims pateixen les restriccions d'un entorn opressor.

M'agradaria remarcar que mai no he passat el límit de confraternitzar amb un uniformat. Potser per prejudici d'ambdues parts, potser simplement pel que he vist i viscut a les meves carns, però m'alegro que hagi estat així i realment no tinc intenció de canviar-ho. És un món de diferències entre els qui obren un espai de creació o d'alleujament i els qui et tanquen la porta que et separa de la llibertat; o bé, intenten rehabilitar-te o reinserir-te en nom d'una societat malalta i d'una justícia podrida.

Un altre taller en el qual vaig poder treure el que jo era, sense tanta màscara ni actuació, va ser a **Audiovisuals** amb Finmatun. Encara que aquells, realment, no eren treballadors del centre penitenciari i tan sols en van rebre un espai en el qual desenvolupar la seva activitat. La Rita va ser un dels grans motius pel qual em vaig mantenir a audiovisuals durant tot el temps que vaig poder. Coordinava la feina d'aquesta associació i mai no ens va tractar com a presos, sinó com a iguals. Es trencaven aquestes normes estúpides de distància física. Podíem dir el que pensàvem, sense por de represàlies i fins i tot altres interns van començar a reforçar una visió crítica més fonamentada, gràcies a diversos debats que hi vam tenir. Realment va ser un regal. I m'encanta tenir la Rita, encara avui, com una gran amiga.

Al cap d'uns cinc mesos d'entrar-hi, a causa d'una sèrie d'irregularitats i injustícies que estàvem vivint des de la detenció per part del jutjat i la jutge d'instrucció, vam decidir amb la mare, en Juan, l'Álex i jo mateix, començar una **vaga de fam**, per demanar la nostra llibertat condicional a l'espera de judici, l'acceptació de proves que se'ns denegaven i un judici just. Clarament no vam obtenir res d'això. Però sí que em va aportar una sèrie d'experiències que voldria recalcar. El més divertit va ser veure la por que va generar la vaga de fam a la direcció de la Trinitat. Vam comunicar directament la nostra decisió al subdirector de la presó, el qual, de fet, parlava amb nosaltres cada vegada que ho requeríem. Això pot semblar superflu, però cal entendre que gairebé el 90% de la població reclusa no hi havia creuat mai ni tan sols una mirada, encara que haguessin demanat una entrevista. Suposo que alguna cosa va tenir a veure el fet que hi va haver diverses convocatòries a les portes de les presons a les quals van acudir diversos amics i companys per demanar la nostra llibertat. Resultava patètic veure el director intentant-nos convèncer de no fer-la perquè, segons ell, no aconseguiríem res, quan sabíem, perfectament, que l'única cosa que el preocupava era la tranquil·litat al centre. Parlar-hi va ser com negociar unes condicions de pau, que cap de les parts mantindria, però tenia aquell element de cordialitat falsa i menyspreu mutu contingut. A mi

Enllaç recomanat

Podeu consultar el web:
www.finmatun.com

em resultava divertida tota la situació i haig d'admetre que veient-me aquí amb vint-i-un anys, em generava fins i tot certa sensació de poder, o de fals poder, amb el qual em vaig sentir molt a gust. Potser vaig pecar de supèrbia o arrogància, però estava disposat a jugar les meves cartes i no pensava arraulir-me davant un director de presó per més superior a mi que se sentís.

De la vaga de fam en podria dir moltes coses, però crec que en aquest moment m'hauria de centrar en una conversa que vaig tenir amb la psicòloga del centre, que ens va venir a veure, setmanalment, durant el mes que vam ser a la infermeria. Bàsicament, van ser les mateixes preguntes que fan tots sempre, ara amb la intenció de convèncer-me que desistís de la intenció de no menjar. La situació era un sense sentit, em preguntava: com una persona amb tan poca capacitat d'anàlisi i d'autocrítica podia arribar a ser psicòloga i aconsellar altres persones? Una frase va ser la que em va sorprendre més que qualsevol altra. En un moment de la conversa, en la qual li explicava com d'important era per a mi continuar defensant la meua veritat i aconseguir que se m'escoltés, em va dir literalment: "El teu problema és que tens molts ideals". Em vaig quedar de pedra, em vaig aixecar i em vaig retirar de l'habitació donant per conclosa la conversa. Com algú pot dir que tenir ideals és un problema? Com poden deixar a algú així la responsabilitat de guiar persones en moments delicats de la vida? En què volien convertir-nos? Moltes coses van quedar d'aquesta vivència, moltes sensacions i molts records que encara, avui en dia, marquen el meu dia a dia. Un **escrit personal** d'aquella època recull aquest sentiment:

Com es pot sobreviure?
Com es pot ser en una ciutat
sense recórrer-ne els carrers?
Com es tanca un futur?
Com somiar quan la bellesa és aliena?

Em trobo en un lloc de grisos autoritaris,
de riures que neixen només per combatre la monotonia
i jocs per sotmetre la bogeria.

En un lloc de cantonades punxegudes,
de finestres enreixades i portes sense clau.

El temps no passa...
...flota.

Com es pot sobreviure?
El sol ja no m'acaricia i la pluja no m'humiteja.
Em trobo entre un barranc i una muntanya
nu, fràgil.
Com escapar?
Estaré sol?

Demà estaré millor, espero...
...no puc.
Em trobo entre l'oblit i la memòria
entre submissió i resistència.

El meu cos, feble, agonitza;
la meua ment viatja i lluita, rebel, desobedient;
estic viu.

Crec que aquest va ser un moment d'inflexió per a mi. Després d'un mes de vaga i després d'haver-la deixat, em vaig intentar centrar a estudiar l'entorn que m'envoltava per poder-me'n defensar. Va ser així com vaig demanar *Vigilar y castigar* de Michel Foucault, que va venir acompanyat del regal de *Huye, hombre, huye*, de Xosé Tarrío González. Un llibre que em va marcar i em va acompanyar durant tota l'estada a la presó i que recomano a tothom, entre altres llibres, amb una visió crítica sobre la presó i altres institucions de vigilància. Llegir-lo va permetre que em fixés en les coses que anava vivint. En el moment de la meua detenció, estudiava Història a la Universitat de Barcelona. Encara que realment el que sempre em va atreure va ser l'antropologia, ara tenia l'oportunitat de ser en un dels millors camps d'estudi que podia trobar. Volgués o no, hauria de viure aquesta experiència i el millor que podia fer era viure-la a fons i aprendre'n. Els llibres eren bàsicament un suport i una guia per a ordenar tota la informació que anava assimilant; però també trobo fonamental que qualsevol persona que s'estigui documentant o investigant sobre presons escolti la veu dels presos. Crec que de tot el que s'ha escrit sobre la presó, només una ínfima part prové directament dels protagonistes i, des del meu punt de vista, és en aquest viure visceral on es podrien trobar les respostes.

Abans he comentat que el temps per a mi el marcaven les visites i les comunicacions. El cap de setmana era el dia més esperat. Parlar amb els col·legues, encara que fos a través d'un vidre, veure la família, tenir un vis-a-vis amb la parella: eren els únics moments que et recordaven que encara hi havia un món, fora, que t'esperava. Que no estaves mort en vida i que segües important a molta gent. Els vis-a-vis i comunicacions representaven, no obstant això, un desgast emocional molt fort. Des del començament de l'espera, les ànsies d'entrar a comunicar, la por que no vinguessin, i com de curta es fa aquesta mitja hora, a través del vidre –que t'amputa l'ànima–, feien que fins i tot el moment més dolç de tota la setmana fos difícil de suportar. Cal sumar-hi, a més, les ganes de mostrar-te sencer i fort davant dels teus. No es pot descriure un vis-a-vis. Tinc amics que no m'han pogut venir a veure, només han pogut entrar una vegada a comunicar, per tot el que comporta emocionalment aquest procés: veure'm aquí, ni tan sols tocar-me i després haver de marxar amb la sensació de deixar-me enrere. El vis-a-vis és encara més dur i fort, aquest contacte que trobaves a faltar, aquesta abraçada de comiat en la qual t'intentes quedar amb l'olor dels éssers estimats. Acomiadar-te de la parella, quan l'única cosa que vols és quedar-te amb ella i passar una nit junts. Pensa-hi i allarga-ho durant anys i, tot i així, no entendràs el que és.

Després del judici, i sense avís previ, van deixar anar el Juan. Llavors vaig pensar, convençut, que jo pagaria els plats trencats, ja que era l'encausat principal i qui tenia els càrrecs més greus. En veure que a mi no em deixaven anar i tots els altres encausats eren ja al carrer, em va caure el món al damunt: "Em cauran els setze anys sencers", vaig pensar. I, ràpidament, després de dos anys pres, i després del judici a l'Audiència Provincial, em van deixar anar en llibertat condicional a l'espera de judici. La meua sortida va ser comunicada

Lectures recomanades

M. Foucault (1986). *Vigilar y castigar*. Madrid: Siglo XXI.
 X. Tarrío (1997/2002). *Huye, hombre, huye: diario de un preso FIES*. Barcelona: Virus.

Vegeu també

Podeu consultar el concepte *temps* en l'apartat 3.1, "Peculiaritats de la institució penitenciària: de temps, espai i vincles", en aquest mateix mòdul.

aquella mateixa tarda, amb el temps just per a recollir les coses i acomiadar-me dels amics. El comiat va ser de les coses més boniques i alhora dures que he viscut mai. Les ànsies i l'alegria de deixar aquell lloc es barrejaven amb la pena i la impotència de deixar, allà dins, els amics. Com de dur és acomiadar-se d'algú que no saps quan tornaràs a veure, que el deixes allà, pres, va ser una cosa que encara recordo com si hagués passat ahir. Va ser aquell dia en el qual em vaig adonar de tots els amics que havia fet a la presó. Quan vaig baixar al pati, gairebé sense adonar-me'n, m'havia acomiadat de gairebé tothom i, amb cadascun, podria dir que vaig compartir experiències i camí. Sé que pot semblar molt irònic dir que la sortida va ser molt dura, però és així com la vaig viure. Especialment amb dos grans amics meus, el Pelos i el Gytis. Va ser aquí, al *chabolo*, tots tres sols, quan vaig ser conscient que havia de deixar dos "germans" entre reixes.

En sortir-ne, el primer: l'horitzó. Feia dos anys que no veia res més enllà d'un mur a deu metres de mi. En veure'm al carrer, la perspectiva, les distàncies, les llums i el cel, van ser com un devesall de pau. No hi havia ningú que m'esperés, ja que "curiosament", ni l'assistenta social ni ningú havia avisat la família. Realment em vaig alegrar de tenir aquell moment de solitud, un respir de tranquil·litat i silenci, d'aire i espai, entre les paraules de comiat i les abraçades i petons de retrobament. Sempre em vaig imaginar sortint-ne sol, sense ningú que m'esperés. No sé gaire bé per què, però sempre ho visualitzava així i així va ser com va passar. Vaig donar gràcies de tenir temps de fer aquesta transició i no sortir d'un estat a un altre sense descansar la ment, encara que fossin uns minuts mentre esperava la mare i la germana després d'haver-los trucat des d'una cabina pública. Imagineu-vos el salt que van fer quan els vaig dir: "Sóc a fora, a la porta. Veniu-me a buscar!". Una hora després ja era a casa i havien acabat els meus dos primers anys de tancament.

Podríem pensar que la sortida de la presó és el més fàcil, o bé que una vegada creuada l'última porta, tot ha acabat. No és així. Realment dos dels processos més difícils pels quals una persona ha de passar en entrar a la presó són, específicament, aquests canvis de medi, de vida, de tot... Costa un munt reprendre la normalitat. Només algú que ha estat pres comprèn realment el que és estar pres. Recordo les paranoies, l'aclapament de baixar al metro, la violència que portava al damunt i el que em va costar deixar-la anar. Recordo haver-me adonat que ja no era el mateix Rodrigo d'abans. No podia mirar amb indiferència el que succeïa al voltant. Totes les converses em semblaven banals. M'indignava veure la gent ofegada en problemes superflus i no entenia com la majoria podia caminar tranquil·lament, quan al voltant hi havia tanta gent patint. Veia actes i actituds despòtics per totes bandes. Gent que jutjava altres persones, fins i tot els amics, amb una lleugeresa que m'espantava, mentre criticaven un sistema que ells mateixos reproduïen. Crec que vaig aprendre a quedar-me callat i a escoltar, cosa ja bastant difícil en mi, però no sabia en aquell moment ni qui era ni per on començar a viure; què és el que volia que fos la meua vida.

La presó et deixa una marca, un pes sobre les espatlles que vas carregant dia a dia i a cada moment. Com una sensació de malenconia profunda que ho intensifica tot. Et sents a tu mateix diferent, crescut, fort i alhora fràgil i sensible, de vegades mirant-ho tot com des de la llunyania, en una bombolla on ningú no aconsegueix veure't realment. Quan la gent et pregunta, de vegades no vols dir res i d'altres ho voldries deixar anar tot, però saps que tot i així no serviria de gaire. Repeteixes una vegada i una altra la mateixa història. No recordes si realment les coses han estat així o les has après per repetició. Intentes no involucrar-te massa en el propi discurs, perquè, en el fons, saps que si hi continues aprofundint arribaràs a un lloc on les ferides encara no s'han guarit. I això, sens dubte, fa por. Encara que de vegades ajuda.

Com la gent pot arribar a creure que allunyant-te dels éssers estimats, de la família, dels amics, et pots tornar millor persona? Com pensar que, sense contacte humà, es pot arribar a ser un ésser humà equilibrat? A un gos que se l'engabia i se'l copeja diàriament... el deixaríeu anar després d'uns anys entre la multitud? Només caldria esperar-ne violència. Violència que és l'única cosa que coneix, violència generada per la por i l'instint de protegir-se dels qui l'han convertit en el que és. Per primera vegada a la vida, coneixia l'odi i la ràbia, la impotència i la set real de venjança. Això era el que m'havien fet. Són sensacions que poden arribar a ser útils. Ara penso que l'odi pot ser impulsor de molts canvis beneficiosos, la ràbia et pot impulsar a aconseguir el que anheles. El que realment volia era compartir aquest odi, compartir aquesta ràbia, escampar la pólvora perquè la gent entengués tot el que consent des de la seva apatia.

Els dos anys següents en llibertat condicional els vaig passar a Saragossa. Una sèrie de desil·lusions i trobades amb la policia, sumat al que acabava de viure, van fer que per a mi Barcelona es convertís en una ciutat inhabitable. Sortir d'aquí va ser com "resetejar-me" una mica, i intentar aplicar tot el que havia pensat a la presó. Tenir temps d'estar amb mi mateix i amb la xicota, compartir des de la intimitat i reprendre la vida on l'havia deixada.

Em vaig assabentar que havia d'entrar una altra vegada a la presó per un amic meu. L'impacte va ser brutal. Feia dos anys que vivia en "semilibertat" i la sola idea de tornar-hi em matava per dins. Això va ser el que vaig escriure en assabentar-me que havia d'entrar imminentment a la presó, quan el meu amic Borja, m'ho va comunicar.

Acabo de rebre la sentència del Tribunal Suprem, en la qual dictamina la meva entrada imminent a la presó, per un crim que no he comès, perdó, la meva segona entrada...

De vegades no sé què pensar, sento moltes coses alhora: agraïment a la gent que ha cregut en mi i en la VERITAT, abans que res; ràbia i impotència davant els i les qui es neguen a veure la veritat i que prefereixen jutjar i enjudiciar el "feble" abans que fer-ho amb un sistema que parla sobre integració, justícia i democràcia, mentre per darrere de la cortina juga a un joc molt diferent de corrupció i submissió; còlera en veure que, no solament em fan patir a mi amb aquesta condemna injustificada, sinó

a moltes persones més, amics, germanes i companyes que han lluitat per mantenir-se dempeus davant el garbuix d'interessos, al qual anomenen *justícia*.

Una sentència basada només en interessos polítics, no a buscar el "culpable", ho poso entre cometes perquè la veritat és que haurien de buscar entre ells.

Això que estic vivint, des de l'inici, ha estat un cas ple d'"irregularitats". Des que van netejar el carrer on va succeir tot i en van esborrar les proves, fins a l'actitud de la jutgessa d'Instrucció, que no sols ens va negar la possibilitat d'investigar, sinó que va rebutjar totes i cadascuna de les nostres peticions, sense prendre en consideració les proves que confirmen la nostra innocència, com la primera versió del cas, del llavors alcalde de Barcelona, Joan Clos, que, en rebre un informe (de la policia, és clar), va afirmar públicament la versió que un portatestos va caure des d'un edifici i va copejar el policia ferit. Aquesta primera versió oficial confirma la nostra innocència.

No sé molt bé què explicar ara realment. Sento que el món s'esfondra enfront dels meus ulls, però, alhora, em sento molt més fort que mai. No és el moment de flaquejar ni res semblant, tota la ira i la impotència que tenim no s'ha de quedar aquí, sinó sortir a buscar la lluita per la veritat. Com és ben sabut: "si lluites pots perdre, si no lluites estàs perdut". Doncs vull que sàpiguen que no estic perdut, ni molt menys, que continuaré lluitant fins que m'absolguin i que no penso amagar la cara davant els mentiders que m'acusen d'una cosa que no he fet, que sé que no estic sol, ni que el meu cas és únic, que continuo fora i per més tancaments o anys que em tirin al damunt no aconseguiran que calli. La lluita per la veritat és la lluita per la llibertat i, malgrat saber que seré entre reixes, no aconseguiran empresonar-me els somnis, ni les lluites que m'hi apropen.

El **29 de desembre de 2009**, després de deixar totes les coses preparades per a passar una temporada tancat, em vaig presentar a la presó Quatre Camins. Em vaig presentar el 29 perquè no volia que l'any nou fos com un comiat. Tampoc no vaig voler que gaire gent m'acompanyés a entrar-hi, tan sols hi havia la família i en Gytis. Després de dos dies a Ingressos i l'entrevista corresponent amb el psicòleg i la revisió mèdica, em van portar al mòdul 3. Poc haig d'explicar sobre aquest tema. Tots els patis s'assemblen una mica i, en conèixer-hi ja gent, ràpidament m'hi vaig fer un lloc. El que et corca per dins és el fet d'haver entrat pel teu propi peu. Segurament, si no hagués hagut d'entrar a pagar "només" tres anys i, haguessin estat deu o més, la meva decisió hauria estat una altra.

Haig de dir que ja no entrava com a pres preventiu, sinó que era un penat com Déu mana. Una condemna per complir i, en teoria, un tractament per seguir. La meva primera entrevista al mòdul va ser amb la meva tutora i el criminòleg, els quals em van deixar clar per on anirien les coses. Sempre, en començar una entrevista amb una persona nova, et fan explicar la teva història. Per què has entrat a la presó, el perquè del delictes i els fets que et van empènyer a cometre'l... Aquí vam tenir el primer xoc. Jo estava pres per un delictes que no vaig cometre i, malgrat que abans d'entrar-hi sabia perfectament que admetent el delictes en sortiria abans, no vaig poder fer res més que defensar la meva veritat. Els vaig explicar tot el que sabia, el que recordava del meu procés, i el perquè creia que hi era. El primer que em va dir el criminòleg va ser que si no admetia el delictes em menjaria la condemna a pols, o sigui, que pagaria els cinc anys íntegres. Jo sense vacil·lar li vaig dir: "Doncs a pols me la menjaré". No entenia res, però l'única cosa que sé és que ni en aquell moment, ni en cap altre, em podria mentir a mi mateix, tirant per terra tot el que havíem lluitat perquè es fes justícia. Vam acabar gairebé a crits. Ell em titllava de poc

pràctic i immadur, mossegant la carpeta, vermell de la ira, i jo reia una mica de la situació, mentre li deia que en la meua opinió el que necessitava un programa de rehabilitació d'ira era ell. Enmig hi havia la tutora, que intentava intervenir-hi i posar-hi ordre, bàsicament calmant el criminòleg. La situació era patètica. No em podia creure que l'Estat em posés en mans d'aquella gent, que ni tan sols era capaç de controlar-se a ella mateixa per rehabilitar-me. Els vaig dir que no entenia com em podrien reinserir i rehabilitar allunyant-me del meu entorn social, de la família, de la feina i dels estudis; tancant-me amb gent que ells consideraven delinqüents, per convertir-me en millor persona. Li vaig dir que fos directe amb mi, que acceptaria el càstig i la venjança, que m'havia presentat voluntari i estava disposat a complir la condemna, però que no em tractessin d'imbècil, que no em parlessin de reinserció o rehabilitació i totes aquestes faules que s'inventen per justificar aquests murs i la seva feina. L'ambient es va caldejar, encara més, quan li vaig dir que per llei no havia d'admetre el delictes. Que havia complert tot el que m'havia indicat el jutge i que tan sols esperava que ells fessin la seva feina. I que, en última instància, no seria tan fàcil vendre'm la història que eren allà per a ajudar-me. Crec que la conversa es va allargar més d'una hora. No recordo tot el que s'hi va dir, però sí la ira que em generava saber-me dependent d'aquelles persones. Ser conscient que la meua llibertat estava a les seves mans. Que simplement amb la seva arbitrarietat podien destruir una vida. En sortir em sentia alleujat per haver defensat tot el que creia, per haver estat sincer amb mi i amb ells, però també que l'havia cagat, que m'havia barallat exactament amb la gent amb qui no ho havia de fer. En el fons, tant me feia. Podia suportar el pes de passar-me tres anys més a la presó, però no podria aguantar el fet d'haver-me retractat de saber la Veritat. L'única cosa que volia era poder arribar a vell, mirar-me al mirall i dir que malgrat tot havia fet el que creia correcte, encara que això m'hagués complicat la vida. Hi ha moments clau en els quals ens demostrem qui som, no arriben a ser gaires en la vida, però hi ha tres o quatre cruïlles vitals en les quals en un moment donat s'ha d'escollir un camí. Jo vaig escollir aquest, i malgrat que va ser molt dur recórrer-lo, crec que m'ha aportat molt més del que m'ha tret.

Una altra entrevista memorable va ser amb la psicòloga, el nom de la qual no recordo. Crec que es deia Anna. Hi vaig tenir un altre debat, encara que bastant més senzill de "guanyar". Gairebé insultantment senzill (insultant per a ella, és clar). En un moment em va començar a cridar "antisistema" i em va preguntar per què ho era. Es va quedar muda quan li vaig contestar que bàsicament ho era perquè hi havia gent com ella que defensava aquest sistema. Que en el fons tots érem anti "algun sistema", que ella segurament ho seria a Cuba, o seria una hipòcrita. També li vaig comentar que gent com Nelson Mandela o Martin Luther King havien estat considerats així, persones a les quals segurament ella admirava i que, probablement, també ells haurien hagut de defensar la seva posició enfront de la veu cantant del poder. En aquest cas representat per ella. Aquesta i moltes coses més en un monòleg de ràbia que li vaig vomitar a la cara. Davant la seva mirada d'estupor, i en fixar-me que portava un crucifix, li vaig preguntar "és vostè cristiana, no? Doncs que sàpiga que Jesús també va

estar pres, i va ser considerat el gran antisistema de la seva època. Que irònic que ara el porti al pit". Em vaig aixecar dient "Crec que la conversa ha acabat". I el sùmmum va ser quan, en anar-me'n, va cridar a les meves espatlles i em va dir: "Hem acabat perquè ho dic jo!".

Després de la meva entrevista baralla amb la meva tutora Iara, el meu criminòleg conegut com "la Heidi" (que com a dada a destacar havia estat carceller a Brians) i el desastre de la meva presentació davant l'Anna, se'm va comunicar que em canviarien d'equip de tractament per gent "més preparada". Tota la situació em semblava massa divertida per a prendre-mela seriosament, malgrat saber que es decidia molt amb això. Clarament estava preocupat, però era tot tan irreal, que em costava creure-m'ho. La meva nova psicòloga es deia Samanta. El meu nou tutor, Jordi. També em van canviar de criminòleg i assistenta social, encara que no hi vaig tenir gairebé contacte. Després d'un parell d'entrevistes amb la Samanta, que es movia amb força més cautela en certs temes, i era bastant més hàbil per a generar conversa – la qual cosa, en cert punt, la considerava perillosa i em feia estar una mica més alerta–, se'm va comunicar que no faria el tractament de rehabilitació de violència en grup (DEVI) i que, alhora, se'm tractaria individualment per no interferir en el tractament dels altres. Almenys van ser sincers dient que no podrien avançar amb mi en una classe, ja que segurament estaria rebatent tota l'estona el psicòleg, posant els presos en contra seva i generant situacions conflictives. També em van dir que en futures entrevistes sempre hi hauria dos professionals, i que no em deixarien parlar sol amb un alhora, encara que això, al final, no es va portar a la pràctica. Així va començar la meva odissea de rehabilitació orientada a treballar la meva empatia cap a la víctima. Malgrat això, van desistir ràpidament de forçar-me a reconèixer el delicte. Encara que això no impliqués que de tant en tant traguessin el tema per veure si en algun moment "queia". Al principi va ser tot bastant "experimental". Algunes teràpies eren tan bàsiques com pegar a un sac de boxa per deixar sortir la ràbia. D'altres eren més perverses. Una vegada em van proposar una sortida per després denegar-me-la i veure així quina era la meva reacció. El cas és que cal acabar el tractament per a demanar qualsevol tipus de benefici penitenciari, i malgrat saber que les meves accions no eren d'allò més pràctiques, queda clar que jo buscava la llibertat. O sigui, que en molts moments, tan sols has de respondre el que ells volen escoltar i jugar en aquesta prima línia que delimita el que ells volen i el que tu busques.

Tampoc no va ser gaire ben rebuda per la Junta de Tractament la meva voluntat de reprendre els estudis universitaris d'Història, encara que la meva intenció era orientar-los cap a l'antropologia, i que argumentés per això que amb un títol podria trobar un lloc laboral bastant més ben remunerat. La idea era que em posés a treballar en el que fos i destinés part del meu miserable salari carcerari a cobrir el deute per responsabilitat civil, que ascendeix a milió i mig d'euros, orientats a reparar els danys cap a la "víctima" i la seva família. Si no ho feia així tampoc no obtindria cap benefici. Vaig buscar feina i al final, gràcies als presos i, sens dubte, sense cap ajuda de carcellers ni tutors, vaig

aconseguir entrar en la neteja del gimnàs poliesportiu i vaig començar a cobrar l'estupenda suma de 120 € mensuals per sis hores de "feina" diària, sis dies la setmana. El que tenia de bo és que la feina em permetia disposar del gimnàs i les instal·lacions a voluntat, entrenar diàriament, jugar a bàsquet i al que volgués, tenir contacte amb gent d'altres mòduls i muntar-me la meva pròpia rutina per accelerar el pas del temps.

Així va ser com vaig començar a centrar-me en l'exercici físic com a via d'alleujament i vaig passar de ser un punki prim de 72 kg a un paio de 84 kg. Gairebé sense adonar-me'n. Realment em va anar bastant bé. Gràcies a l'exercici no fumava tants porros i la temptació de les drogues dures, sempre tan present a la presó, es diluïa. Em sentia més anímic tant mentalment com, sens dubte, físicament. Menjava més i millor, dormia d'una tirada i durant el temps que entrenava, ja fos jugant a bàsquet, fent exercicis de resistència i carrera o una mica de pesos, no hi havia res més excepte jo i la feina / el joc en el qual estava involucrat. Menjava, entrenava, llegia, escrivia i dormia... això i poca cosa més. Em centrava en mi, l'exercici, la lectura i mantenir el contacte amb el món exterior i els amics amb cartes que anava rebent i contestant diàriament.

Amb els carcellers del mòdul tampoc no va ser tan fàcil que s'acostumessin a la meva presència. Tan sols per la meva estètica (pírcings, cresta, rastes, sempre de negre...) ja em van començar a perseguir i a intentar-me intimidar amb la mirada. Al cap del temps van arribar els primers escorcolls a la recerca de "material antisistema" al meu *chabolo*, la lectura de cartes, i altres "detalls" difícils d'explicar clarament, però que un s'ho ensuma, de menyspreu cap a mi. També cal dir que el sentiment era mutu, però els únics que tenien una responsabilitat professional de neutralitat havien de ser ells, almenys en teoria. Vull deixar clar que tampoc no els donava gaires oportunitats de fotre'm i intentava en la mesura del possible fer la meva vida, tan allunyat dels de blau com pogués, cosa complicada quan hi convius diàriament. T'aixequen al matí i et tanquen la porta a la nit, però en certa mesura te'n pots sortir. Un parell de funcionàries sí que se'm van apropar per dialogar realment; els altres, simplement s'apropen als presos a la recerca d'informació (delators) o per humiliar-los, escorcollar-los o fer-los un informe. Per més somriures que em posin, no m'he sentit mai còmode parlant-hi més de cinc minuts. Els únics funcionaris amb qui en algun moment vaig poder arribar a perdre una part d'aquesta distància va ser perquè ells mateixos es van distanciar dels seus companys, saltant-se el reglament, o bé, van fer coses que, d'alguna manera, em van ajudar. Per a mi, aquesta gent sempre ha estat una incògnita, i els veia a la cara aquella intranquil·litat de saber-se en una posició, en una tasca, que millor que no existís. De fet, així m'ho van verbalitzar un parell.

La meua rutina es va veure òbviament interrompuda per diverses circumstàncies, però m'agradaria explicar dos fets de rellevància en el transcurs d'aquests anys. El primer va ser quan se'm va comunicar que tenia una altra causa i un judici nou a Saragossa. Se m'acusava d'usurpació. Va ser un cop a la

cara, ja que estava esperant el meu 100.2 i una altra causa podria significar la suspensió de tota esperança de sortida, permís, o un altre tipus de benefici al qual pogués optar. No era un delictes greu ni molt menys, de fet era una pena multa, que en cas de no ser pagada, es podria arribar a efectuar amb més dies de tancament. Però en aquest moment em va caure com un gerro d'aigua freda i ho vaig plasmar de la manera següent:

En aquests moments em costa escriure però ho haig de fer, ja no penso amb claredat i la ràbia, la impotència i la pena s'entremesclen en el més profund del meu ésser, vull plorar i no puc, podria, però no vull, no vull vessar ni una sola llàgrima en aquest lloc que no s'ho mereix, no vull donar el plaer a aquests murs de veure'm malament, cansat o trist, no els donaré aquest gust. Haig de ser fort, afrontar el que he fet i donar la cara com sempre he fet... No es pot anar a la guerra esperant no rebre ni una bala.

M'acaben de comunicar que tinc una altra causa pendent: al desallotjament del CSO Merkaos, a Saragossa, vaig ser identificat i detingut juntament amb altres companys i amics. Va passar l'any passat i avui en pago les conseqüències. De què se'ns acusa? Coacció! L'amo del local, covard i especulador, que havia deixat gairebé en ruïnes un antic mercat al qual nosaltres i tants altres vam donar vida, diu que per culpa d'haver-lo okupat no el va poder llogar. Misteriosament, després del desallotjament, el va tapiar completament. Estic segur que si al damunt no hi hagués un edifici, hauria manat demolir-lo directament. Quin fàstic de persona! Escupo sobre tots els de la seva mena!

Ara em recrimino, en aquell moment estava en llibertat condicional i podria haver anat amb més compte, ho sé, podria haver esperat una mica, mantenir-me al marge i no participar-hi... Però els qui em coneixen de debò saben que no puc, saben que seria enganyar-me i negar qui sóc, saben que continuo essent-hi, amb ells en cada pas que fan, en cada lluita, en cada batalla, guanyada o perduda. Els qui em coneixen saben que pateixo més el meu tancament pel fet de no poder estar al seu costat, donant-nos suport els uns als altres, denunciant, reivindicant i organitzant-nos, que pel fet de sortir d'aquest claustre i què sé jo... Poder ser en una terrassa prenent-me una birra, per exemple. Pateixo més el meu tancament pel que està passant la família, la mare i els germans, Kata i Karlos... L'àvia que ha viatjat des de Xile, aquesta setmana, per poder-me veure, encara que sigui a través d'un vidre fastigós i després d'una hora i mitja de vis-a-vis familiar en el qual ens vam poder abraçar i mirar-nos als ulls, i dir-nos de tot en complicitat, com si una hora i mitja pogués compensar gairebé set anys de llunyania. Sé tot el que estàs passant, mare, sé tot el que pateixes en veure'm aquí i sé el disgust que et donarà saber que la meva sortida d'aquests murs, que esperàvem ben aviat, no ho és, almenys no quan creïem.

Ara em recrimino per no haver estat més llest en el moment adequat, però si una cosa he après és que no val la pena mirar enrere, assumiré el que calgui assumir. Sempre vaig saber que lluitar per les meves idees podia tenir conseqüències, que sentir, pensar i actuar amb el cor són gestos i actes que comporten riscos, que ser conseqüent avui dia és perillós i, en certs casos, un delictes. He intentat ser un espectador passiu davant la vida, però la meva naturalesa és la d'un lluitador actiu davant la vida, a la vida, per la vida... Com sentir sense pensar? Com pensar i quedar-se de braços plegats? La mala notícia d'avui me l'ha comunicat la meva psicòloga d'aquí, a la presó de Quatre Camins. Em va preguntar després: "Però Lanza... no pots ser simplement un okupa sense okupar?". Que cadascú tregui les seves conclusions...

Ara em sento estúpid per haver-me il·lusionat que en sortiria "aviat", em sento malament i cruel per haver donat expectatives als amics i a la família que aviat ens podríem abraçar al carrer. Miro per la finestra i els barrots se'm claven com agulles a les pupil·les. Odio la presó amb tot el meu ésser, l'odio tan profundament com estimo els qui lluiten per derrocar-ne els murs. Sí, avui em sento malament i necessitava escriure-us a tots, encara que aquestes paraules no surtin d'aquí, necessitava plorar tinta sobre aquest full de paper, necessitava abraçar-me amb els altres presos i sentir-ne el suport, necessitava sentir-me a prop vostre, acompanyat, necessitava trobar forces en mi, ordenar-me les idees, convertir aquesta frustració en amor, en ràbia, en rebel·lia. No vaig pensar mai que el preu per lluitar el pagaria tan car. Ja fa gairebé dos anys i mig que estic pres per un delictes que no he comès i ara això altre. No em vaig poder imaginar mai que la lluita per la llibertat seria tan dura. Era conscient d'alguns riscos, però no m'ho esperava, això, crec que ningú no s'ho espera. Molts diran que he pagat un preu massa alt, però tampoc no ho veig així. He guanyat els millors amics que podria tenir, em sento envoltat, fins i tot en aquesta solitud

carcerària, de companys que empatitzen amb mi, he guanyat poder aixecar el cap quan els altres esperen que m'esfondri, com avui, per exemple; tinc una família que m'estima i em dóna suport, em coneix i entén la meva posició malgrat el que implica, el que comporta. No, realment no crec que el preu sigui massa alt, ja que si hi penso encara no m'han pres res i no deixaré que ho facin. Potser m'han arrabassat uns anys de llibertat, però el que no saben és que mai no he deixat de ser lliure.

Avui he sentit que em flaquejaven les forces, però m'aixeco preparat per a una altra batalla, preparat per a continuar lluitant. Avui he rebut un cop dur, ho sé, però aixeco els braços i armo la meva defensa, conscient que amb la vida que he escollit en rebré molts més: avui he aconseguit encaixar aquest cop, demà seré jo qui copegi, serem nosaltres, tots junts.

Poc després vaig entendre que no servia de res caure en el victimisme o enfonsar-me en queixes. Que fes el que fes ja no depenia de mi i que, en realitat, no va ser tan greu. Com que era simplement una falta amb una petició fiscal de multa, no havia d'interferir en una condemna de penat. Així va ser, però l'important era que havia d'anar a la presó de Zuera (Saragossa), en trasllat, per comparèixer en el judici.

Al cap d'un temps, ja de tornada, vaig començar a assistir al **taller de teatre i audiovisuals** que impartia una associació anomenada Teatro Dentro. Coneixia d'abans en Thomas, que era director de teatre i gran amic de la Rita, amb qui havia fet audiovisuals al CP Trinitat. Hi vaig conèixer el Jose, que era director de cinema documental i m'hi vaig avenir com a bon germà. De fet, encara seguim en contacte, també amb la Renata i l'Esperanza especialment. El que m'agradava no eren tant els tallers de teatre pròpiament, sinó l'ambient que s'hi creava i la complicitat entre nosaltres, l'harmonia de grup i la metodologia de treball en general. Se'ns donava llibertat per crear i manejar-nos en els nostres propis temps i espais. Era com estar entre amics i, de fet, vam aconseguir crear un espai on compartir alguna cosa més que una feina. Realment, cal agrair enormement a les persones que se t'apropen, en aquests llocs, d'aquesta manera, sense prejudicis ni intencions poc clares. Ràpidament, vaig trobar un altre espai on ser jo de debò, sense la pressió de les càmeres i "el gran germà" sempre present, almenys en certa manera. Al final, fins i tot vam aconseguir muntar una bateria quan es va jubilar la profe de música i vaig poder reprendre la meva gran passió de tocar. La vam muntar en una saleta semiinsonoritzada, ens alternàvem les tardes amb altres companys perquè tots en poguéssim fer ús. Va ser bastant divertit i de gran ajuda per a anar deixant anar una mica tot això que se't va acumulant amb el pas del temps. Donava gust tenir una altra activitat que no fos només l'esport, poder assajar i compartir amb gent que encara avui porto molt a dins i la considero amiga de debò.

Gairebé sense adonar-me'n, va passar un any. D'altra banda, se m'havia demanat un **100.2** –article de què gaudeixo ara–, després d'acabar el tractament individualitzat. Em va ser denegat per l'Audiència Provincial de Barcelona després del recurs del fiscal perquè, i cito textualment:

“es posa de manifest que es tracta d'un individu d'ideologia antisistema en general, amb una falta total d'assumpció delictiva, que en cap moment de la seva trajectòria no ha reconegut la seva activitat delictiva.”

Aquest va ser un altre dels cops durs, ja que una vegada que vaig aconseguir que la meva junta em demanés el 100.2 per poder sortir a treballar, ningú no esperava que el rebutgessin i, menys encara, després que el jutge de vigilància l'hagués aprovat. No hi ha res pitjor que esperar una cosa que no arriba, i quan aquesta cosa és la llibertat, l'espera és un calvari. Ara ho veig com una cosa llunyana, però suposo que el millor seria deixar-vos amb les paraules d'aquell moment:

És difícil escriure quan tens tant per dir i no trobes les paraules, quan ets davant el full en blanc i no saps per on començar, quan fa unes poques hores has vist la mare rere d'un vidre intentant-te somriure i ser forta, mentre li veus el cansament i la tristesa als ulls. És complicat transmetre els sentiments que això comporta, descriure la presó, sense caure en obvietats ni estendre'm massa. Crec que el millor és deixar-se portar per aquest instint natural que ens fa odiar aquest tipus d'institucions. No he sabut de cap cas en el qual es preguntin a un/a nen/a què vol ser de gran i que respongui que vol ser carceller. Tampoc no sé de cap pare o mare que ho vulgui per als fills. No hi ha res més mesquí i covard que negar a algú la llibertat.

Entre reixes, el temps es comporta de manera molt capritxosa i sorprenent. No me n'adono i passen els anys alhora que només un dia se'm fa etern. Han passat cinc anys des d'aquell 4 de febrer de 2006 i no sabria definir com han transcorregut. Sospito que per a cada persona el temps passa d'una manera diferent. Ara segueixo aquí, entre acer i formigó, lluitant per mantenir aquesta part de mi que em fa ser qui sóc, aquesta part de mi que es dol de cada segon de tancament, lluny dels meus, que m'incita a aixecar-me i a mantenir-me amb el cap ben alt, que em recorda que no estic sol, que l'important és com ens enfrontem al que ens toca viure i no tant els successos que ens aclaparen, que es pot ser lliure entre reixes, mentre milers de persones es creuen lliures sense ser-ho, encadenades a les rutines i als prejudicis, preses de la ignorància i de l'egoisme.

És dur adonar-te que la presó forma part de la teva vida. És dur aclimatar-se a aquests patis i passadissos, a les seves desgràcies i misèries; no obstant això, és necessari per a continuar somrient i adonar-se que fins i tot als llocs més insospitats hi ha espai per a l'alegria, la complicitat i l'amistat, la desobediència i la dignitat. És necessari per a veure que, malgrat els esforços per subjugar-nos i amansir-nos, no ens aconsegueixen esquarterar l'esperit ni els desitjos de ser salvatges. Per a refregar-los a la cara que, malgrat els seus intents de separar-nos, la nostra amistat és una cosa que no aconseguiran derrocar mai, per més murs que erigeixin, per més barrots que construeixin a la meva finestra.

Ara, després de més de tres anys entre reixes, em deneguen les sortides basant-se que sempre he defensat la meva innocència i la meva manera de pensar... Però com volen que pensi si ells mateixos m'han mostrat com de podrit està tot? Com esperen que admeti una cosa que no he fet? Com esperen que actui quan l'única cosa que m'han ensenyat és odiar? Em nego a ser submis i obedient, a respondre “sí, senyor” com un autòmat, rebutjo ser domesticat. He estat subtil i caut molt de temps i l'única cosa que he aconseguit ha estat veure que se'm denegava el dret a la llibertat, dret que no penso pidolar ni ara ni mai, sinó exigir-lo, agafar-lo, sense importar-me quant triga a arribar. De vegades penso que l'única cosa que falta és que em vulguin marcar amb una A roent. Ara m'etiqueten d'antisistema i s'esforcen a fer-me creure que per això mereixo un càstig més sever. L'antisistema avui dia és aquell/aquella que recorda a la societat quins són els valors que aquesta va deixar de defensar fa anys, si és que alguna vegada ho va fer. No deixa de ser paradoxal que se'ns castigui per això. Suposo que el poder és massa orgullós per a admetre els seus defectes, més encara, quan qui li posa el mirall a la cara és un punki immigrant sudaca a la presó. La vida és massa irònica per si sola.

Malgrat tot, continuo somrient i somiant. De vegades imagino que no hi ha ningú, prou arrogant, per a jutjar-ne un altre i menys encara per a condemnar-lo, que ningú no juga a ser Déu. De vegades imagino que no hi ha murs ni fronteres, que els patis no són quadrats i la gent no vesteix uniformes. De vegades imagino que els meus amics no s'han d'accontentar de veure'm rere d'un vidre, que no hi ha necessitat d'estar aquí escrivint en una cel·la freda per dir-los el que penso, que estic amb vosaltres ara mateix, davant vostre i ens podem abraçar, podem plorar i brindar junts. De vegades tanco els ulls i imagino el dia en el qual la llibertat no suposi lluitar dia a dia, a tota hora i contra vent i marea, sinó relaxar-se i deixar que les coses flueixin, en pau. És en aquests moments que m'adono que sortiré d'aquí amb la dignitat intacta i podré dir que, malgrat els anys en els quals em van retenir i van segrestar en una cel·la, malgrat el dolor i els murs que m'envolten, no m'han tingut mai.

Estava convençut de lluitar per la meva veritat i sentia que si no m'ajudava a mi mateix ningú no ho faria. M'intentava convèncer que l'important no és quan sortiria de la presó, sinó com en sortiria. Poder arribar a gran i mirar-me al mirall sabent que he pogut cometre errors, però conscient d'haver escollit a cada moment el camí que creia correcte.

El **26 d'abril de 2011**, es treia la vida després de sis mesos en tercer grau, a la presó de Wad-Ras, la meva companya Patri. No havia vessat mai ni una sola llàgrima durant els anys de presó, però això va ser massa i, aquí mateix, intentant que els altres presos no em veiessin, no vaig poder contenir el plor. Una petita part de mi va morir en aquell instant. Encara plorant, vaig cridar en Borja, simplement per parlar-hi i deixar-me anar, però no era capaç de parlar, tan sols recordo dir-li que tot era injust, que no entenia res i que la Patri era la persona més noble i transparent que havia conegut en anys. Ens escrivíem cartes d'una presó a una altra, per donar-nos suport, m'enviava els seus poemes i sentia un llaç amb ella que només sentia amb els meus millors amics i els meus germans. Una complicitat en el silenci que ens feia entendre'ns mútuament sense ni tan sols parlar. Se n'havia anat per sempre i m'omplia de ràbia no haver tingut oportunitat de compartir-hi tot el que m'hauria agradat. La presó m'havia tret aquesta oportunitat. Més que mai vaig sentir còlera per no poder estar amb els seus amics en aquells moments, no poder plorar-la com cal. Els dies següents els tinc borrosos, vaig deixar fins i tot d'entrenar, de llegir i escriure durant dos llargs mesos, en els quals el Gytis em va cuidar com un germà gran. Em preparava amanides i menjars bons perquè m'entressin ganes de menjar. M'intentava distreure amb altres temes, però alhora era amb qui podia parlar sobre el que em passava per dins i m'escoltava atent, i opinava des del respecte de qui també ha patit. Em va acompanyar durant tot aquest procés fent-lo més suportable. La pena va anar deixant pas a la ràbia, aquesta em recordava el perquè era tan important continuar defensant tot el que havíem lluitat per portar endavant la nostra Veritat. Ara com ara, no faig ni un sol pas, no dic ni una sola paraula sobre la presó, sense pensar en ella. És un pes que porto cada dia i a tota hora. Havia conegut companys entre reixes que d'una manera o d'una altra havien perdut la vida en aquests murs, alguns a causa de la droga, d'altres per les pallisses sofertes per part de carcellers o les seves desatencions quan, per motius mèdics, demanaven ajuda, però no vaig sentir mai tant odi cap a aquesta merda d'institució com llavors.

Si fos per mi, en aquell moment, cremava totes i cadascuna de les presons del món, només amb gasolina i un llumí. Imaginava maneres de venjar-me d'alguna manera, d'esplaiar el meu dolor. Però com? Davant de qui?

El mateix dia que ho vaig saber va venir a parlar amb mi el meu tutor, en Jordi. No recordo bé el que em va comentar. Òbviament, venia a parlar-me de l'assumpte, com així em va dir. Que s'havien assabentat del que havia passat, que ho lamentaven molt, que podia parlar amb ell si ho necessitava... Només el fàstic que em feia la seva cara en aquell moment i com aquest es reflectia als meus ulls ho va deixar tot clar. No sé ni com vaig mantenir les formes per dir-li: "Mira, ara mateix no en vull parlar, i menys amb algú de presons". Em vaig aixecar i me'n vaig anar amb els punys tancats i l'ànima trencada.

Després del que li va passar a la Patri, tot el que puc comentar a continuació no té cap importància. Aquesta sensació va amaran fins i tot el meu dia a dia. Menjava per menjar, entrenava per entrenar i caminava pel pati per inèrcia, però al final, vaig continuar endavant i vaig intentar avançar amb les meves metes, però mai, mai permetent-me oblidar.

Em van aplicar, per fi, el joiós 100.2. Podia sortir a **treballar** de dilluns a divendres, excepte festius, de 7 a. m. a 8 p. m. Al començament va ser l'alegria, després el cansament. Despertar-se cada dia a les 6.30 h per estar preparat quan m'obriessin el *chabolo* a les 7 h. Sortir de la presó i córrer per un camí de terra. El fred i la foscor de les matinades de camp, per arribar a un autobús cap a Barcelona. Després, una hora de viatge cap a la ciutat i a la tornada més del mateix, sortir de la feina a les 18 h i sortir-ne corrent per no perdre el bus de tornada. Un estrès, vaja, a part de tenir tot el dia la sensació que se me n'anava el temps corrent d'un costat a l'altre, menjant malament i poc, trobant-me perdut, cansat i desorientat. El cas és que en els menys de dos mesos que fa que tinc el 100.2, he perdut prop de deu quilos i torno a ser el punki escarransit d'abans. Tampoc no em vull queixar gaire. Sortir té els seus beneficis clars i espero amb ànsies un tercer grau per poder demanar un trasllat a un centre de Barcelona ciutat i no matar-me en viatges ni gastar-m'hi 100 € mensuals. Gaudeixo de la "feina" i camino pel carrer cada vegada més a gust. Començo a ser jo una altra vegada i **descompto els dies fins al 31 de desembre d'aquest any**, moment en el qual hauré complert tota la condemna.

Encara queda un any i cada vegada tinc més la sensació que se m'està fent costa amunt, però és el trajecte final i no deixaré de caminar ara. Encara no visc la vida que vull viure, ni m'ho deixen fer, però cada vegada tinc més clar què en vull, encara que em costi posar-ho per escrit. Com he dit, no podria dir en una frase, ni en un llibre sencer, què va suposar i suposa la presó en la meua vida, la meua relació amb aquesta institució i tot el que m'ha marcat. He deixat moltes coses fora d'aquest petit relat, que en realitat és tan sols un pròleg. Simplement sé que no sóc el mateix.

Realment, crec que no trobaré mai les paraules i sempre miraré l'horitzó com aquest paisatge que durant tant de temps em va ser arrabassat. Mai més no podré desaprofitar l'oportunitat d'estar amb un amic, amb la parella, amb la mare o el germà compartint un moment, una abraçada, una experiència, en aquest trajecte que anem recurrent i ens va marcant com a persones. Ha canviat la visió que tinc de la justícia, el valor que hi dono, la idea que tinc de la llibertat, que cada vegada se'm fa més complicat definir i més necessari sentir. M'ha unit a persones meravelloses que potser, d'una altra manera, no hauria conegut. Hem estat germans i morirem essent-ho. Però sempre m'acompanyarà aquesta sensació de malenconia, aquest plor ofegat, aquest fred que se'm cola als ossos, aquesta impotència, aquesta amputació de l'ànima, aquesta solitud que es tanca rere els murs.

5. Relat V. De les supervivències als temps per decidir

Gemma Linares

“Diuen que la noció del temps és una cosa subjectiva... Deu ser així... Diuen que encara sóc jove, però jo em sento com una vella. Vella i inútil. Tinc cinquanta-cinc anys. Fa tota una vida que visc a l’infern; això és, amb el marit. Vint-i-set anys de relació i tres fills. Centenars de pallisses, milers d’insults, milions d’humiliacions.

No sé quant de temps fa que vaig arribar aquí, no en tinc ni idea. Abans comptava els mesos segons tenia la regla, ara ja no la tinc. Se me’n va anar prematurament, fa molts anys. El metge em deia que podia ser per un estrès molt fort. Però ell no entenia per què, si jo era solament una mestressa de casa... I el tumor del pit... Potser dels nervis també surten aquestes coses.

En fi. Sé com em dic, però no sé qui sóc. Ni com sóc. Quins plans de futur tinc?, em pregunten... Plans? Futur? Déu meu, com ho he de saber?”

L’Antonia va arribar aquí fa dos mesos. Hi va arribar petitona, encongida, arrugada com una pansa. Ara, està una miqueta més alta, més llisa i una miqueta, només una miqueta, menys tibant... Mai no he vist en la meua experiència professional una dona com ella, que demani permís gairebé fins i tot per respirar, i que et demani perdó quan la trepitges... Cada vegada que m’hi apropo, intento fer soroll, perquè si sóc massa sigil·losa s’espanta i fa un salt quan sóc al seu costat.

És una dona dolça, que murmura en lloc de parlar, com si tingués por que la sentís algú. Sembla acostumada a no fer soroll, com si intentés passar inadvertida quan fa qualsevol cosa. Té una mirada infinitament trista... Diu que pels fills, més que pel marit, perquè no l’entenen.

“Avui m’ha trucat la filla. Diu que el pare no menja, ni dorm, que està molt malament. Que ja no beu, que està tranquil i que a cada moment li pregunta per mi. En la veu, li noto un halo de retret... És clar, ara és ella qui s’ha quedat amb «ell», viuen junts. Ella li dóna de menjar, li renta la roba... Però a ella no li pega. Els dos fills grans se’n van anar molt joves de casa. Millor, així en van escapar i van formar la seva pròpia família. El gran té dos fills, que són la meua alegria, la raó per la qual encara segueixo en aquest món. El que passa és que ara no els puc veure. Bé, els vaig veure un dia. Vam quedar a l’estació de tren, els meus tres fills i ells.

Els trobo a faltar, i ells a mi.... Què faré si no els puc veure quan vull?”

L’Antonia feia molts anys que estava amb el marit. Al principi no la maltractava físicament; “solament” la controlava, no la deixava sortir sola de casa. Fins i tot la va arribar a tancar a casa quan ell se n’anava. Després ja no va caldre, ella tenia massa por per marxar.

On havia d'anar? Això és una cosa que em continua rebel·lant. Per què una dona que rep pallisses i amenaces del marit ha de marxar de casa? Per què ha de ser ella qui, sigil·losament, reculli les quatre pertinences i surti de casa per no tornar-hi mai, i ni pugui posar un peu al seu entorn més habitual?

De vegades penso que les dones que pateixen violència estan més marcades que els mateixos maltractadors, que segueixen impunes i molt més emparats que elles... Segons la sentència del judici de violència (que va ser condemnatori), l'Antonia té l'ús i gaudi de l'habitatge, però, evidentment, si el marit no està a la presó (la pena va ser només d'uns quants mesos, ja que no tenia antecedents penals) i l'ha amenaçat de mort, seria com un suïcidi. I aquí està, sola i incompresa per la família, fins i tot pels fills. És increïble els mecanismes que desenvolupem per no veure allò que ens fa mal. Segons ells, el pare no és tan dolent, només és que beu "una mica". Quan veien la mare trista, apàtica, consumint-se, no podien mirar a la cara aquest horror, sinó que acotaven el cap i se centraven en les seves coses. És clar, el pare ja s'ocupava de no pegar a la mare davant d'ells... Quants mites! Per què la gent associa maltractament solament a cops, a pallisses? Imagino la infància d'aquestes persones, plena de crits i insults, tants que fins i tot els semblava una manera més de relacionar-se. Per sort, ells n'han pogut sortir (menys la petita, que viu amb el pare, i ha assumit el rol que feia l'Antonia) i intenten viure la vida. Imagino que ara que la mare els comença a explicar el que realment passava quan ells no hi eren, el dolor i la culpa són tan grans que se n'estan distanciant. Supervivència, suposo.

"Jo, a casa, sempre havia vist el tracte del pare a la mare... El maltractament... Jo creia que això era el normal. Després, quan em va passar a mi, la mare deia que havia d'aguantar, que on aniria jo sense marit. El mateix pensava jo. Una dona necessita un home al costat, per a poder tirar endavant. Jo era una bona dona i una bona mare. Sabia cuidar dels altres, mai de la vida havia fet una altra cosa... A més, què dirien al poble quan em veiessin aparèixer sola?"

L'Antonia no va marxar abans per moltes altres coses. Al principi, després de cada agressió, el marit li demanava perdó, li deia que es penedia del que havia fet. Tot ho feia pel seu bé, deia, perquè sabés com li agradaven a ell les coses. També li feia regals, i li deia que sense ella no era ningú, que no podia viure sense la seva presència. Al cap d'un temps, aquests moments de lluna de mel eren pràcticament inexistents. Llavors va ser quan l'Antonia va pensar que alguna cosa anava malament de debò, que ell, per més que ella l'estimés i ho intentés, no canviaria mai. Al contrari, que cada vegada seria pitjor.

Després de les primeres agressions, ni es podia imaginar denunciar el marit a la policia; la por era massa gran per a permetre's ni tan sols pensar en aquesta opció. Quan s'ho va començar a plantejar no sabia on anar. Ara hi ha un telèfon d'ajuda a les dones maltractades; abans, si se sortia del circuit d'atenció especialitzada o d'atenció social, no es coneixia res.

He parlat de *dones maltractades*. A mi no m'agrada anomenar-les així. Com diu la **nova Llei autonòmica catalana 5/2008, de 24 d'abril**, del dret de les dones a eradicar la violència masclista, són **dones que estan en situació de violència**. O sigui que, en algun moment de la seva vida, s'han trobat en una situació determinada, però, això sí, de manera transitòria. Val més fugir d'etiquetes que són difícils de superar i que, a banda de moure a commiseració, porten implícita una càrrega de victimització que situa la dona com a agent passiu, subjecta a certa immobilitat. Sens dubte no cal negar a ningú la condició de víctima, com a subjecte pacient que ha estat objecte d'una agressió. Però el vertader procés de recuperació d'aquestes dones comença per desplaçar-se de la posició de víctima a agent actiu, capaç de liderar i portar les regnes de la seva vida.

Quan vaig conèixer l'Antonia, haig de reconèixer que em costava imaginar que alguna vegada pogués fer aquest procés. Imagino que em vaig deixar endur pels prejudicis (desgraciadament tots en tenim, els professionals també) i per aquesta visió incapacitadora que de vegades ennuvola la visió professional "objectiva". Aquí hi ha també un prejudici subjacent, ja que la gran majoria de persones (i més si tenim algun tipus de saber relacionat amb les persones i la seva psique) ens considerem a resguard de determinats successos, quan, en realitat, cap de nosaltres no està lliure que li pugui succeir alguna cosa semblant al que li va passar a l'Antonia.

Totes nosaltres ens podem trobar amb algú encantador que, amb el temps, ens vagi descobrint la cara més perversa... Potser, estariem en situació de violència per poc temps, però epidemiològicament, podríem passar a formar part d'alguna estadística.

Com deia, pensem que si una persona ha estat tants anys atrapada en el cercle de la violència, és probable que ens trobem davant una persona de poc caràcter, sense recursos, limitada... I jutgem la manera que té d'afrontar la vida, sense adonar-nos de la força que es necessita per a sobreviure a una relació de maltractament.

"Fa un parell de mesos que sóc aquí. Al principi, hi vaig venir solament per quinze dies, després m'hauria de canviar a un altre lloc, em van dir. La veritat, no entenc molt bé per què. Jo aquíestic bé, i amb el que em va costar sortir de casa i aprendre a confiar en aquesta gent (educadors, psicòlogues...), no em volia ni imaginar haver de començar una altra vegada en un altre lloc. Crec que he tingut sort, perquè no trobaven lloc per a mi. Aquí em sento com a casa, només que molt més cuidada i respectada. Tant de bo no me n'hagués d'anar mai."

Finalment, l'Antonia va quedar al nostre recurs. Això és una residència per a dones amb molts tipus de problemes diferents i, a més, tenim unes places concertades d'urgència per a dones en situació de violència. Això vol dir que, en sortir del domicili, ingressen al nostre servei i, en un parell de setmanes (encara que aquest període se sol allargar), marxen a un recurs de llarga estada, quan ja tenen plaça.

Aquest període en un **servei d'urgència** té el costat positiu, ja que de vegades les dones necessiten un espai per a reflexionar sobre la seva decisió i veure realment si volen seguir endavant. No és un pas fàcil, començar sola de nou i algunes encara no es troben en el moment de poder-ho assumir. Cal tenir en compte que és necessari respectar els temps de cada persona, que van units a l'entorn i la manera que tenen d'entendre les situacions. El camí que han de recórrer les dones que abandonen la seva relació i el seu domicili no és senzill. Però, d'altra banda, també és cert que les dones que arriben al servei, una vegada aconsegueixen començar-se a relaxar i a confiar en nosaltres, han de tornar a empaquetar les coses i començar una altra vegada en un altre lloc. Això implica incertesa, por, cares noves, haver de tornar a repetir una altra vegada la teva història... Això "dels temps" és una cosa que em causa molts dubtes... Entenc que és necessari emmarcar l'atenció que es dona a les persones i que les institucions tenen la seva pròpia idiosincràsia i han d'estar subjectes a certes reglamentacions. També he conegut persones usuàries "eternes" dels serveis socials, amb situacions absolutament cronificades i encasellades en un funcionament determinat, la qual cosa, evidentment, és perjudicial per a elles... Però...

Qui decideix el temps que necessita cada persona? Podem homogeneïtzar i generalitzar les situacions?

Afortunadament, crec que som capaços de ser flexibles i veure "la persona" (si us plau, no parlem de "casos") i la seva situació de manera individual. L'Antonia es quedarà al nostre recurs. Per començar perquè hi ha poques places disponibles ara mateix en un altre tipus de recurs, i també perquè valorem que, una dona de la seva edat, amb un recorregut llarg amb relació a la violència, que ha fet un bon vincle amb el servei i els seus professionals, pot seguir aquí el procés de recuperació. El principal en la relació d'ajuda és la confiança. Podem imaginar la dificultat de confiar en l'altre per a una dona que, aquell que havia de ser el seu company, l'ha maltractat a casa seva durant tants anys. Una vegada s'ha aconseguit aquest vincle, no val la pena intentar-lo mantenir? Sobretot, perquè en el nostre recurs això és possible, potser en una altra banda no podrien ni plantejar-s'ho...

Els recursos de llarga estada, pel que conec, acostumen a oferir sis mesos d'acolliment. D'altres fins a dos anys. Bé, en qualsevol cas, sé que també han de flexibilitzar aquests terminis. Quan una dona ingressa en un servei d'aquest tipus, comença un procés que, sens dubte, no acabarà en el moment que se'n vagi. Però per començar s'haurà d'adaptar a l'entorn nou, començar a relaxar-se, agafar confiança, buscar feina, estalviar, buscar un pis, cuidar les criatures, si en té, aprendre l'idioma, si no el parla... A part de treballar per sanejar aquells aspectes més íntims malparats per la relació de violència... Mare meva, quina feinada l'espera!

“M’acaben de trucar d’una feina. Avui tinc una entrevista. La veritat, no m’imagino anant sola a parlar amb ningú. No sé si entendre de què em parlen. O si es volen aprofitar de mi. La meva educadora representant (ui!, vull dir referent) m’ha ajudat a fer el currículum. Carai, però si fins i tot jo, que no he treballat a la vida en cap lloc, en tinc un! La veritat és que a l’edat que tinc, ha estat una sort que em truquessin... Estic molt nerviosa, m’he pres un diazepam més del compte, a veure si així aconseguixo que em deixin de tremolar les cames...”

L’Antonia ha tingut dues entrevistes de feina! Una per a cuidar una persona gran, l’altra per a netejar unes oficines. La primera oferta, als membres del meu equip, no ens acabava de semblar adequada. Potser no serà bo per a ella, una dona que s’ha passat la vida cuidant els altres, en detriment del benestar propi, tornar a adoptar un rol de cuidadora... Però, al cap i a la fi...

Qui som nosaltres per a invalidar una persona en allò que ha fet sempre bé? I sobretot... Què en pensa ella, d’aquesta oferta? Li agradaria fer-ho?

Finalment l’han acceptat com a netejadora, i començarà a treballar d’aquí a una setmana. Val la pena mirar-la a la cara. L’expressió, el somriure que fa en explicar-te que serveix per a alguna cosa, que algú li reconeix la feina pagant-li un sou, no té preu. A més, el pronòstic de sortida del centre de l’Antonia no era gaire bo (cinquanta-cinc anys, sense experiència laboral prèvia). Això li augura un futur més prometedor.

“Ha arribat la meva hora de sortida. Estic increïblement contenta i naturalment espantada. Em fa una pena infinita marxar i deixar tantes persones enrere... Però ha arribat el moment i m’haig d’atrevir a fer la meva vida sola. Els fills els tinc més a prop que abans, em truquen, es preocupen per mi i els veig totes les setmanes. El meu ex els continua preguntant que on sóc i si tornaré, però ells ja no li fan tant de cas... He llogat un piset, i ells m’ajudaran amb les despeses. La feina m’agrada, sempre he tingut traça netejant, i hi he trobat molt bones companyes. Fa un any no em podia ni imaginar que les coses poguessin ser tan diferents, i sobretot, que em pogués anar tan bé. He tingut sort, i he trobat persones que han cregut en mi i m’han tractat amb respecte. Me’n vaig, trista, però satisfeta alhora. Fins sempre!”

L’Antonia ha marxat per fi, després d’un any. Qui ho hauria dit! Se’n va contenta, més tranquil·la. Encara que de vegades abaixa la mirada, ja no demana perdó per ser al teu costat. Crec que el millor que hem pogut fer per ella ha estat donar veu a les seves angoixes, a les seves necessitats, a les seves i no a les de qualsevol altra persona.

I creure que era possible tirar endavant. Com de necessària és aquesta mirada de confiança en les possibilitats de l’altre! M’admiren la fortalesa i la saviesa que té. Tant de bo la vida la tracti amb una miqueta més de sort que abans.

Ara ens toca fer l’informe de sortida... Necessari, sens dubte, però de vegades no deixo de pensar com d’odiosa ha de ser la sensació que hi hagi un “expedient” amb les teves dades, amb coses escrites per uns altres sobre tu... Coses que, per desgràcia, de vegades s’escriuen a la lleugera, i contenen judicis de valor i tot tipus d’observacions... En fi, així funcionen les coses. Tampoc no crec que

hi hagi una altra manera de fer-ho; simplement és important, imprescindible diria jo, tenir la consciència que cal parlar de les persones amb el màxim respecte possible...

A banda de l'Antonia, també us parlaré d'una altra història, amb un final molt menys feliç. La Najat, que ha conviscut amb l'Antonia en el recurs, no ha tingut tanta sort. Ella hi va arribar fa dos anys. Amb prou feines parlava el nostre idioma. El seu fill tenia dos anys, i no deia ni una sola paraula.

La Najat va venir derivada pels serveis socials, per un equip que la va atendre arran d'una denúncia per violència, perquè vivia en aquella localitat, encara que no hi estigués empadronada. Després d'això, la dificultat ha estat saber qui era realment el seu equip professional d'atenció primària de referència, ja que per errors burocràtics (en el millor dels casos) la Najat va ser desempadronada. Per aquest motiu, no pot demostrar que fa més de cinc anys que viu al país (requisit indispensable per a poder regularitzar-ne la situació), ni té una treballadora social a la qual recórrer en cas de necessitat. Com que no "té papers", tampoc no pot optar a cap prestació econòmica. La seva situació no millorarà, ja que cada vegada que se li obre alguna opció, s'acaba tornant a tancar sense cap resposta.

Si això no fos prou, la Najat té problemes de salut mental: pateix al·lucinacions auditives i olfactòries que li impedeixen funcionar autònomament en la vida quotidiana. No es pot ocupar d'ella mateixa, i molt menys de la criatura. Tots estem d'acord que aquest no és el recurs que pot donar resposta a les seves necessitats. Però... Quin ho és? No hi ha serveis específics d'ajuda per a persones en la seva situació.

Després de dos anys, ja no la podem continuar acollint, i se n'anirà demà. Ha cedit la guarda del fill a l'Administració, i ja és en un centre d'acolliment. Ella se n'anirà a viure amb la germana, però només uns dies, perquè tampoc no la pot ajudar. Després, qui sap on anirà a parar?

De vegades em pregunto si, en cada cas, hem fet tot el que estava a les nostres mans. En el cas de la Najat, especialment, encara que reconec que hem fet tot el que és humanament possible, em sembla evident que el sistema no funciona. Com sempre els **criteris administratius i econòmics pesen més que les persones**. Quan penso que formo part d'aquest sistema d'ajuda que deixa persones fora em plantejo si realment en vull formar part. Afortunadament, llavors penso en les històries amb finals feliços, i aquesta part positiva acaba tenint més força.

No diré que no tingui dubtes en la meva feina quotidiana. De fet, crec que és imprescindible tenir-los. I sobretot ser conscients del lloc que ocupem. Els i les professionals no som més que persones que estem en possessió d'un saber determinat, que hem de posar a la disposició d'altres persones, però això no ens converteix en "millors" que ningú, simplement estem més

preparats en algunes coses. La nostra tasca ha de partir de la generositat a l'hora d'acompanyar les persones, i hi hem de compartir aquestes eines que els poden facilitar el camí. També em plantejo com funcionen algunes (o totes) les institucions, i segur que podrien millorar molt les coses en la majoria. De fet, és necessari qüestionar-les i reinventar-les si cal, alhora que entendre-les com el marc que contextualitza i fa possible la nostra intervenció.

Malgrat tots aquests dubtes, m'encanta la meva feina. Reconec que m'enganxa i no la canviaria per res del món. I a tu, et passa el mateix?

6. Relat VI. Sense res per ensenyar

Jordi Solé Blanch

(I)

Quan em van trucar per primera vegada del centre d'acolliment perquè hi necessitaven un "reforç educatiu" jo tenia vint-i-dos anys i estava soldant el passamà d'una barana. Feia uns mesos que havia acabat la carrera de Pedagogia i no m'havia plantejat deixar la serralleria perquè seguia sense saber què fer amb la meva vida. Llavors era jove i la meva vocació es debatia entre donar continuïtat a la meva condició de classe obrera, orgullós de formar part d'un ofici amb tradició artesanal i gent forta, o donar alguna oportunitat a una formació universitària a la qual no sols veia sortides laborals poc clares, sinó que mai no va despertar en mi expectatives gaire entusiastes. Sempre vaig ser molt incrèdul entorn de les possibilitats de l'educació, almenys tal com ens la venien els professors més il·lusos, que creien poder canviar el món gràcies a ella, si bé personalment no vaig deixar mai de gaudir del fet de poder estudiar, unes vegades per pur escapisme i d'altres perquè hi trobava un cert sentit vital. Quan s'ha nascut amb vocacions poc definides, un es pot lliurar a la desesperació o deixar-se portar pel fluir de les coses. Això és el que pensava jo aquells anys sense que per a això hagués estat necessari deixar-se convèncer per un llibre d'autoajuda.

Durant aquesta espera i envaït pels dubtes, l'Estat s'encarregaria d'entretenir-me una estona. Per aquelles dates, el Ministeri de Defensa em concediria una plaça d'"objector de consciència" a l'Ajuntament del meu poble perquè pogués dur a terme la prestació social substitutòria. No em semblava malament, ja que, fins aquell moment, només m'havia beneficiat dels serveis públics – aleshores, l'educació i la sanitat– sense haver-hi aportat gairebé res, exceptuant el fet d'haver nascut, per merèixer-los. Del seu manteniment se n'ocupaven les classes actives, sobre les quals s'havia edificat el que durant un temps es coneixia com l'estat del benestar.

No entenia per què les companyes de la meva generació no eren obligades a fer el seu servei a la comunitat. Posats a competir-hi al mercat laboral, em semblava injust que jo hagués de perdre un any treballant gratis per a l'Estat mentre elles aprofitaven l'ocasió per a viatjar una mica i treure's algun postgraduat. És clar que després a moltes els arribaria l'hora de la reproducció, amb la qual cosa, no sols el seu servei a la comunitat acabaria essent saldat, sinó que se'ls complicaria el desenvolupament d'una carrera professional reeixida que, com és ben sabut, per als éssers humans de les societats capitalistes avançades marca el sentit de la seva realització personal.

Al centre d'acolliment necessitaven educadors de reforç perquè hi acabaven d'ingressar un grup de germans procedents d'algun país de l'Est. No en recordo la nacionalitat, però sí el fet que els pares havien ingressat a la presó per haver-los utilitzat per a entrar a robar a cases buides. De sobte, s'havien quedat sense adults que se'n poguessin fer càrrec i es trigaria encara unes setmanes abans de poder contactar amb algun familiar.

Havia sentit a parlar dels centres d'acolliment en alguna ocasió. Crec que no va ser a la facultat. Com he dit, vaig fer la carrera de Pedagogia, però ens van ensenyar sobretot didàctica i desenvolupament curricular, matèries de contingut dubtós i falsos tecnicismes que, juntament amb les procedents de les disciplines *psi*, entre les quals predominava el paradigma constructivista, base que va servir de justificació psicopedagògica a la reforma educativa que va acabar arruïnant l'educació del nostre país, deixaven una empremta molt particular en els plans d'estudi de la llicenciatura i de totes les carreres que tenien a veure amb les professions docents i pedagògiques. Han passat vint anys, i tot continua més o menys igual, matisat per les modes acadèmiques del moment: la gent de didàctica s'ha bolcat en les noves tecnologies (*e-learning* i derivats), la de teoria en els estudis culturals i la de psicologia en totes les patologies que han pogut imaginar entorn del que anomenen *problemes d'aprenentatge* i *fracàs escolar*.

Vaig arribar al centre d'acolliment, doncs, disposat a improvisar. No havia vist mai una institució semblant i desconeixia quin tipus de coneixements hauria d'exhibir per justificar la meva suposada formació professional. Tampoc no estava segur de si tenia una mica d'experiència. Al meu poble havia vist nens, fins i tot hi va haver un temps en el qual em van estimar molt. En les meves funcions d'ajudant d'agutzil, mentre m'ocupava d'algunes tasques de manteniment general del poble en compliment del meu servei social substitutori, hi coincidia durant l'esbarjo i els feia jugar. Algunes mares n'estaven molt agraïdes, mentre que per a molts pares jo era, simplement, un tipus divertit. Ja se sap que això de jugar amb nens sempre resulta graciós. Jo ho feia de manera natural, perquè no vaig fer mai de monitor de res ni vaig anar de petit a unes colònies. Tan sols als catorze anys vaig entrenar un equip de futbol sala, però allà hi havia alguna cosa per ensenyar. En un centre d'acolliment no sabia què s'ensenyava.

(II)

Em van instruir sobre el que havia de fer al centre d'acolliment en mitja hora. La directora va fer un passeig breu amb mi per mostrar-me'n les instal·lacions. Amb prou feines hi va haver temps perquè em pogués relatar la història d'aquella institució. Durant el franquisme va ser un centre tutelar de menors, hereu de l'antiga Casa Provincial de la Beneficència, una espècie de residència enorme que feia, al seu torn, de reformatori i centre d'acolliment. Aquesta institució havia estat, doncs, el reflex de l'acció protectora i controladora de

l'Estat abans que, en matèria de menors, s'establís una doble xarxa de centres en els quals se separaria els *xavals de reforma*, tal com se'ls anomenava, és a dir, joves delinqüents i marginals, dels de *protecció*, en general, nens desemparats.

En aquells temps els nois eren atesos, sobretot, per monges. També hi havia cuidadors que, amb els anys, es convertirien en educadors especialitzats, i també alguna treballadora social (les antigues *assistentes*). Quan jo vaig entrar a treballar, aquella macroinstitució havia desaparegut. La seva reconversió se sumava al tancament d'altres macroinstitucions residencials que hi havia hagut a la nostra comunitat autònoma, sobretot a Barcelona, per a donar pas al projecte dels col·lectius infantils amb l'obertura de diverses institucions alternatives amb capacitats més reduïdes. Així, una part del que havia estat aquella macroinstitució va ser reconvertida en geriàtric, mentre que alguns pavellons externs (antics tallers, aules escolars, etc.) van passar a ser llars infantils, amb una capacitat per a deu o vint nens, distribuïts per edats i tipologia de les mesures d'internament. Les noves llars infantils van ser batejades amb noms de vents, una tradició molt jesuítica que va permetre donar a tot allò certa empremta pedagògica. No hi havia dubte que a l'antiga institució total li havien donat un aire més familiar. Els aspectes més carceraris van ser pràcticament esborrats. Sens dubte, hi contribuiria el nou ús dels pavellons i el fet que totes les activitats es van passar a fer en recursos de l'exterior. Ja no hi havia escola ni tallers ocupacionals, sinó petites cases en les quals, simplement, es vivia. A més, les monges van anar desapareixent a poc a poc; algunes per mort natural i d'altres perquè van ser traslladades a la residència de gent gran. Serien reemplaçades per personal laboral, dones, majoritàriament, que substituirien l'hàbit pel xandall. També hi arribarien altres professionals, treballadores socials, cuineres, personal de neteja i de manteniment, metges, psicòlegs, cadascú amb les seves tasques específiques, diferenciades de la resta. Si en el seu moment les monges s'ocupaven de tot i vivien al mateix recinte que els interns, ara cadascú exercia les seves funcions i ho feia en el seu torn de treball en un ambient multidisciplinari.

Em van destinar a Tramuntana, el de més capacitat i primera destinació dels nouvinguts. Em va fer de mentora l'educadora més veterana. Una mica atabalada per les tasques del moment, ja que era l'hora de les dutxes, em va portar a un despatx desordenat per explicar-me els motius de la meva contractació d'urgència i la dinàmica general del centre. Entre roba de nens pendent de marcar que hi havia damunt de la taula, va treure el projecte educatiu i em va dir que llegís directament l'apartat dedicat a l'organització de la vida quotidiana. La resta d'apartats del document contenien informació que, o bé jo ja havia de conèixer, o bé es limitaven a exposar generalitats pedagògiques de simple sentit comú, amb les quals es descrivia l'acció educativa del centre.

–L’important és tenir clar l’horari amb el qual s’organitza el dia a dia, quines tasques toca fer en cada torn de treball –em deia l’educadora. Aquests xavals arriben aquí molt desorganitzats, la majoria no tenen cap hàbit adquirit, han menjat o han dormit quan han pogut o els ha donat la gana. Cal ensenyar-los-ho tot, començar gairebé de zero.

–O sigui –vaig intervenir jo–, que es tracta d’aixecar-los del llit, ajudar-los a vestir-se i a endreçar l’habitació, donar-los l’esmorzar, acompanyar-los a l’escola, etc.; en definitiva, el que es fa en una casa normal, amb pares i germans, però en aquest cas com si es tractés d’una gran família.

–Així és –em va dir ella–, només que nosaltres no som els seus pares, dels qui han estat separats per raons que ja aniràs coneixent, sinó els seus referents adults, disposats a acompanyar-los en aquests moments de les seves vides. [...] No esperis que t’ho agraeixin. Encara que la majoria necessiten ser aquí durant un temps, ja que han viscut situacions familiars realment greus, cap d’ells no ho ha escollit; així que prepara’t, sobretot, per fer front al seu malestar. Però ara són les set. Cal asseure’ls per començar a sopar. Si vols pots menjar amb nosaltres, així te’ls presento abans que comencis el teu primer torn demà. A la taula de l’esquerra del fons del menjador tens el teu grup de germans, que ha estat el motiu pel qual ets aquí com a reforç educatiu. Ànim i molta sort!

En efecte, allà hi havia els meus germans: rossos, ulls blaus... i tristos, molt tristos. Hi havia sis o set taules més, que ocupaven la resta del menjador, cadascuna amb els seus nens, repartits per edats o grups de germans, alguns d’ells, hereus de cognoms històrics del món assistencial i delictiu de la ciutat.

Els educadors s’acostumaven a asseure amb els més petits, més mandrosos a l’hora de menjar. Cal dir, no obstant això, que passaven la major part del temps drets, d’un lloc a un altre, servint plats per les taules o atenent les demandes dels xavals, sempre disposats a cridar l’atenció. Ja en aquell moment podies distingir els educadors més servicials, incapaços d’estar-se quiets al seu lloc, dels qui només s’aixecaven quan era estrictament necessari. En general, els més nous es lliuraven amb gran diligència a satisfer les peticions dels nens, una manera de fer-se necessaris i guanyar-se’n a poc a poc la confiança.

Els meus germans no parlaven, amb prou feines somreien. Em vaig esforçar a fer-me el simpàtic. Incapaç de suportar-ne el silenci i contrariat pel xivarri de la resta, els vaig explicar que uns mesos enrere havia estat al seu país, la qual cosa no era certa, i em vaig inventar històries que m’havien succeït al llarg d’aquell viatge. No em van deixar d’escoltar al llarg del sopar, la qual cosa va merèixer l’aplaudiment de les meves noves companyes, si bé només després, i sense ànim de menysprear el mèrit del que havia aconseguit, em van alertar que aquells nens no entenien res, ja que no parlaven el nostre idioma. No obstant això, calia estar-ne molt pendents. Si bé semblaven estar molt espantats, en qualsevol moment podien fugir, un remei molt habitual entre els més disconformes. Jo era allà, entre altres coses, per a evitar-ho.

Una altra qüestió era haver de pensar com els convenceria que no ho fessin. Què se suposa que els podia oferir el centre d'acolliment, on se sentien tan estranys? Em consolava saber que tenia a favor meu que eren bastant petits, i que probablement no tenien un altre lloc on anar. A més, era hivern i a fora feia fred.

L'endemà al matí hi vaig arribar a l'hora convinguda. Em van rebre les dues educadores que havien fet el torn de nit. No les vaig conèixer el dia anterior perquè elles començaven el torn quan tots els nens, excepte els més grans, ja eren al llit. La veritat és que els posaven a dormir molt d'hora. En reduir el personal a la nit, no convenia carregar el torn amb tasques excessives. Vaig deduir, llavors, que la dinàmica del centre s'organitzava, sobretot, en funció dels torns dels treballadors. Allò era el més semblant a un hospital, on tot succeeix més d'hora i segueix un ritme perfectament pautat. Les educadores em deien que aquesta divisió del temps, tan ritualitzada, tenia els seus efectes positius. No solament organitzava els torns dels treballadors, sinó també la vida quotidiana dels nois del centre. L'important era transmetre'ls certa sensació d'ordre, la qual cosa afavoria la seva confiança i l'assumpció d'hàbits. Una de les educadores, que havia estudiat Psicologia, ho va voler il·lustrar amb un exemple:

–“El temps ens organitza, actua de límit, és el semàfor de les nostres vides. Imagina que vas amb cotxe per la plaça Imperial Tarraco –una d'aquestes grans rotondes on conflueix part del trànsit d'una ciutat per distribuir-lo cap a múltiples direccions–, però que no hi ha semàfors que organitzin la freqüència de pas dels vehicles. Aviat s'armaria el caos i hi hauria un col·lapse. Doncs bé, continua dient l'educadora, els nostres caps són com aquestes rotondes. Els nostres pensaments i emocions els omplen de trànsit. Sense semàfors que l'organitzin, sense límits, per tant, que ordenin tot el que hi flueix, assistiríem a tot tipus d'accidents; simplement ens tornariem bojos. Això és el que cal tenir en compte aquí a l'hora de pautar el temps. El temps és un d'aquests semàfors que posa ordre als seus caps i contribueix a estructurar-ne les vides. Limita la possibilitat que es produeixi un col·lapse, evita el desbordament de la bogeria.”

La seva metàfora va ser tan gràfica com convincent i començarien a sortir alguns dels conceptes clau sobre els quals s'erigia el **discurs educatiu de la institució: límits, normes, hàbits, rutines**, etc. En acabar la conversa, van arribar les dues educadores amb qui compartiria el primer torn de matí. Calia despertar el personal. En una habitació del fons es van sentir crits. “Deixeu-me en pau! Vull continuar dormint! Merda d'educadors...!”. Semblava que un adolescent no estava d'acord amb l'horari.

(III)

L'horari i les normes contenien tota l'acció educativa del centre. D'una banda, es marcava el ritme institucional; de l'altra, es regulaven els processos educatius i els discursos que els sostenien. El marge de maniobra era, doncs, limitat. El nivell d'autonomia professional depenia de la perícia de cadascú a l'hora de complir unes pautes reglamentades que, en definitiva, afectaven a tothom.

Per a un educador novell la perícia és qüestió de caràcter. No acaba de ser conscient de la posició que ocupa com a representant de la norma institucional. Una institució no és un ens abstracte, ni tan sols un objecte arquitectònic que delimita un espai amb vida pròpia. Una institució és també un cos, encarnat pels qui el representen. Tothom ha de passar, doncs, per un procés d'identificació, del qual és difícil evitar cert malestar. El caràcter de la institució difícilment coincideix amb la manera de ser de cadascú.

Un observa els companys amb qui treballa i intenta prendre exemple de com han resolt ells aquest procés d'identificació; així que el primer que vaig fer va ser comprar-me un xandall i separar al meu armari la roba que portaria a la feina de la que vestiria al carrer que, en el meu cas, es reduïa a decidir sobre un jersei vell. Un entén, d'entrada, que s'interpretarà un paper i que res del que hi ocorre té a veure amb la seva vida. Una actitud inicial que semblava contrastar amb el famós principi de normalització que havia de presidir l'acció educativa de la institució: procurar que la vida del centre s'apropés a la normalitat, sobretot familiar, encara que aquesta no tenia res a veure amb la normalitat que vivia cadascú en la seva vida privada.

Sens dubte, hi ha persones lliurades a la causa, convençudes per endavant del rol professional que es ve a interpretar. D'altres tenen més dubtes. Les primeres no han de coincidir amb les personalitats més severes, encara que és més fàcil comptar amb la seva predisposició natural. Les més confoses han de sortejar tot tipus de contradiccions, fer front a la seva inseguretat, fins i tot a la seva immaduresa i als seus complexos d'inferioritat. Darrere de la rigidesa de certs educadors s'amaguen persones d'una gran vulnerabilitat.

Quan es comença, un s'esforça per imitar la manera d'actuar dels educadors amb més experiència. No sols ho fas per aferrar-te a algun tipus d'orientació davant tanta distracció, sinó també per facilitar la teva integració. De sobte, no saps quins materials revisar de la formació que vas rebre per exercir aquesta professió. Vaig tenir sort que sempre vaig ser bon lector de novel·les, en les quals vaig trobar moltes respostes als meus dubtes. Si es vol conèixer una mica de la condició humana i no es tenen gaires ganes de moure's del sofà, més val acudir a qualsevol ficció fílmica o literària que a un tractat de psicologia, sobretot si és de psicologia evolutiva segons el paradigma cognitivoconductual.

Els anys contribueixen, en qualsevol cas, a naturalitzar certs comportaments. Cadascú desenvolupa les seves estratègies per apropar-se als xavals, deixar-se afectar per les seves històries o prendre distància davant els reptes que ens plantegen. Sorprèn trobar-se amb tants educadors que han desenvolupat una manera d'actuar seguint un mètode positivista d'assaig i error. De l'experiència pràctica extreuen tot el seu saber, que sovint confonen amb la veritat. Hi ha qui es declara absolutament refractari a qualsevol posició teòrica des de la qual orientar les seves pràctiques.

–“Del que es tracta és d'aplicar el sentit comú, em deia anys després un d'aquests educadors que tant abominaven la teoria, i oblidar tantes conjectures i especulacions que no resolen problemes concrets.”

Recordo que el seu rebuig a qualsevol abstracció teòrica el substituïa per àmplies dosis de cinisme. L'exhibició d'aquest saber adquirit per l'experiència es reduïa a classificar els perfils dels xavals,

–“[...] a veure'ls venir, com li agradava dir, perquè tots són més o menys iguals. [...] Aquest està boig, l'altre és un delinqüent, aquella és una histèrica, l'altra una escalfabraguetes, etc.”

Per a tots tenia un adjectiu amable des del qual anticipar una actuació preventiva en la qual no hi havia lloc per al qüestionament personal. Tot i així, és difícil jutjar actituds d'aquest tipus, tant com justificar-les. Darrere de qualsevol pràctica professional hi ha una disposició personal, una aposta per una manera de ser de la qual no sempre s'és del tot conscient i una elecció entorn del saber.

A qualsevol institució la preocupa com justificar-se a si mateixa. Per això, la qüestió de la norma centra gran part dels debats: com fer-la complir –la qual cosa remet directament a la tasca de l'educador– i com donar resposta a les reaccions que genera –cosa que permet pensar en els qui la reben, raó de ser principal de la institució i la nostra tasca professional.

El meu pas breu pel centre d'acolliment només em va permetre recollir simples impressions, sovint poc meditades, entorn del debat de la norma. Mai no vaig participar en una reunió d'equip en les quals, en general, es parlava d'aquestes coses. Còmode en el meu paper de reforç educatiu, exercint d'aprenent aplicat i no conflictiu, amb prou feines vaig haver de bregar amb les tensions que aquesta genera. El pas el marcaven els educadors més veterans. Jo només em limitava a seguir-los. S'hi afegia el fet que la meva estada al centre va coincidir amb l'ingrés de nens petits. Hi havia, doncs, pocs adolescents amb els quals la qüestió de les normes i els límits pogués fer esclatar forts enfrontaments.

Ja se sap que amb els més petits la discussió entorn dels límits genera menys dubtes; no solament perquè molts els demanen a crits, sinó perquè sempre és més fàcil imposar-los. Encara queda temps perquè arribi l'hora de fer

trontollar l'autoritat de l'adult i sempre queda el recurs, tan simbòlic com real, d'exterioritzar la superioritat física, ja sigui agafant un braç amb fermesa, reprimint per la força un impuls agressiu o alçar la veu per cridar a l'ordre i demanar silenci. Són escenes sobradament conegudes a la feina quotidiana amb nens. Mostrar certa contundència en moments puntuals produeix, pel que he vist i he viscut, efectes analgèsics, almenys a curt termini. L'important és saber dosificar-los, tal com diuen els educadors amb menys remordiments a l'hora d'usar la força, per tal d'evitar que es converteixin en l'única forma de relació i impedir, així, que tot quedi tenyit d'un estat permanent de mal humor.

(IV)

És fàcil arribar a la conclusió, doncs, que les normes són un dels pilars de qualsevol institució. De fet, tota institució es constitueix com un conjunt de normes. Marquen un límit, determinen una lògica racional de funcionament, malgrat el que hi pugui haver d'irracional o, fins i tot, d'absurditat autèntica.

L'absurd de les normes es manifesta de múltiples maneres; sovint perquè hi ha un excés de normes i, gairebé sempre, perquè les normes contenen alguna cosa excessiva. I és que com més s'intenta normativitzar, menys possibilitats tenen els subjectes de regular-se, de sentir-se responsables d'allò que fan, de manifestar la seva implicació subjectiva amb allò que els succeeix.

Em van haver de clavar una bona pallissa per adonar-me'n. Va ser poc temps després d'haver entrat a treballar en un centre residencial. L'incident va ocórrer de la manera següent. En ple mes d'agost, un noi em va demanar una manta per tapar-se les cames mentre miràvem una sèrie de sobretaula d'adolescents capritxosos al televisor de la sala d'estar. M'hi vaig negar perquè feia molta calor, però ell hi va insistir. Com que no la hi donava, va anar a buscar-la a la bugaderia. Al cap de poca estona, va aparèixer amb la manta a la sala. Riures entre els companys. Es va tapar i va continuar mirant la telesèrie. En aquell moment, un dels protagonistes faltava al respecte al professor més enrotllat de l'escola per una qüestió similar ("que si vull que em tornis el mòbil però jo no et deixo que el facis servir a classe, que si el que m'expliques m'avorreix i passo del que em dius...", i tot aquest tipus de coses tan habituals dels centres escolars d'avui en dia). Ja se sap, no existeixen les coincidències. En veure'm desautoritzat davant la resta, li vaig pregar que em tornés la manta. No es va immutar. Ofès per la seva actitud, m'hi vaig apropar i vaig estirar de la manta amb força per tornar-la a desar a l'armari. No em va donar temps a girar-me. Se'm va abalancar i va començar a clavar-me cops de puny fins que em va tombar al terra. Va acudir a rescatar-me el meu company de torn. Entre tots dos vam aconseguir reduir-lo. Vam dur a terme una contenció física que va durar una hora. Estàvem sols, així que la resta de nois van presenciar l'escena durant una bona estona. Jo vaig acabar en calçotets al menjador. Amb el forcejament, em va trencar els pantalons del xandall i la samarreta. Sagnava del nas a causa d'un dels cops de puny, i també de diverses mossegades que em va fer als

braços. Recordo haver-me pixat a sobre per culpa de la por i de l'esforç. El meu company va patir també alguns cops, però va sortir més ben parat. El noi va acabar esgotat de tant d'esforç. A la nit li va pujar la febre i no es podia moure a causa del cruiximent.

Aquell episodi em va causar una gran impressió. No aconseguia entendre que un incident sense cap importància pogués fer esclatar tanta ràbia. No m'ha havia vist mai enmig de tanta brutalitat, malgrat haver vist en Rambo al cinema carregant-se mitja humanitat o d'haver-me barallat alguna vegada a la sortida de l'escola. Sens dubte, allò m'havia superat. Era clar que no es tractava del mateix i que a mi em va agafar per sorpresa. Encara no havia donat motius perquè se m'odiés, fins i tot passava per ser "un paio amb qui es podia parlar i fer bromes".

Tothom va valorar que la reacció d'aquell noi va ser desproporcionada. La resposta institucional també estaria a l'altura d'aquesta desproporció. Com a mesura de càstig, encara que l'anomenaven *educativa*, es va decidir una setmana d'aïllament durant la qual el noi no podria sortir de l'habitació. No se'l va tancar amb clau. Simplement, no en podia sortir ni participar de les activitats comunes, mentre que la comunicació havia de quedar reduïda al mínim imprescindible, si bé es va reservar un espai lliure de tutoria perquè, durant aquest temps, el seu tutor el pogués ajudar a elaborar tot el que va ocórrer. Al tercer dia vaig entrar a la seva habitació per deixar-li el menjar. No ens havíem vist des de la tarda de l'agressió. Ens vam mirar. Primer ens vam donar la mà, després ens vam abraçar i, finalment, ens vam demanar perdó. Al cap de dos mesos va demanar que jo fos el seu tutor.

En la reunió d'equip vaig dir que potser la seva reacció havia estat excessiva, però que potser aquesta agressió no havia estat en contra meva, sinó contra el que jo representava a la institució. D'altra banda, vaig sostenir que el meu gest de treure-li la manta també va tenir una part de provocació. La manta, sens dubte, era el de menys. Pendent de fer valer la meva autoritat, basant-me en la normativa del centre que impedia utilitzar les mantes a la sala d'estar per una qüestió d'higiene i, en aquell cas, de simple sentit comú d'acord amb l'època en la qual ens trobàvem, no sols em vaig voler imposar davant el noi i la resta de companys, sinó que ho vaig fer amb malaptesa, sense escoltar la demanda que, potser, hi havia darrere d'aquella petició. Em va voler posar a prova o es volia "abrigar" amb la manta per alguna o altra raó? Un dilema difícil d'aclarir, sobretot si ningú no està disposat a plantejar les preguntes adequades.

No hi ha dubte que l'incident podia admetre moltes interpretacions. Darrere d'una situació com aquella hi ha uns protagonistes amb les seves històries subjectives. Són aquests subjectes amb les seves històries el que permet trobar múltiples significats a la seva manera d'actuar i comportar-se.

Però alguna cosa cal preguntar-se també entorn de la mateixa institució: què hi podia estar ocorrent quan l'intent de fer complir un límit o una simple obligació podia fer esclatar aquell nivell de violència?

Qualsevol acte, doncs, cal situar-lo en el seu context. En aquest cas, aquella reacció que tant ens alarmava no havia estat tan extraordinària. Jo feia poc que hi havia entrat a treballar, però al centre feia mesos que hi havia contencions diàries amb la majoria d'interns: unes vegades era per un iogurt, d'altres per no asseure's a menjar a l'hora del sopar, o no voler-se dutxar, aixecar del llit o netejar l'habitació. Qualsevol excusa encenia la violència.

En un estat d'amotinament permanent, els educadors van decidir recuperar l'ordre com fos, també mitjançant la força, que seria utilitzada, en qualsevol cas, com a mecanisme de contenció. De què servia la seva presència allà si deixaven que el caos s'apoderés de la institució? Si els educadors dimitien, els nois quedarien abandonats a ells mateixos. Aquest era el seu convenciment: mantenir l'ordre per a evitar l'autodestrucció.

Ho van aconseguir, de fet ho vam aconseguir, però només quan els nois més durs van abandonar el centre, per fugides, trasllats o venciments de les mesures de protecció. No obstant això, la pregunta entorn de la possible absurditat de les normes que permetés portar la institució a fer algun tipus d'autoreflexió va quedar en l'aire, sense resposta, a l'espera que l'ingrés de nois nous no ens portés a reviure una etapa com aquella. I, no obstant això, la qüestió dels límits de l'ús de la força en la tasca educativa dels professionals que treballen amb nens i joves acollits en centres planteja un dilema ètic de primer nivell que difícilment es pot resoldre posicionant-se en un extrem o un altre des dels quals se'n defensa sia l'ús incondicional, sia el rebuig absolut. Defensar l'ús indiscriminat de la força pot comportar situacions de violència i maltractament intolerables, encara més, si és possible, en institucions que fonamenten la seva raó de ser en nom de la protecció; però rebutjar-lo per complet ens pot conduir a situacions greus d'irresponsabilitat.

No cal intervenir davant dos nois que es barallen? Cal deixar-se agredir per algú que és incapaç de controlar-se? Es pot deixar de contenir qui es vol fer mal voluntàriament? Pot ser l'ús de la força un recurs educatiu?

(V)

Assumeixo que sempre he tingut problemes amb l'autoritat. Es tracta d'una reacció natural, gairebé instintiva. El poder i els qui el representen sempre m'han produït un fort rebuig. Menyspreo la submissió, la forçada i la

voluntària. Al principi es podria interpretar com una resta de l'adolescència que hauria de desaparèixer a mesura que un es fa gran; la conseqüència d'un empipament generalitzat contra el món que es projecta en forma de rebel·lió. No obstant això, s'ha instal·lat en el meu caràcter, la qual cosa garanteix una vida en tensió contínua. També en el camp professional, sobretot quan s'ha triat un ofici en el qual no es pot escapar de l'exercici de certa autoritat. És el que cal esperar de l'educació.

Que menyspreï el poder no vol dir, no obstant això, que renunciï a la tasca pedagògica, és a dir, a exercir plenament l'autoritat d'educador, però em resisteixo a creure que per a això s'hagi de recórrer a l'enfrontament permanent, a un xoc de forces irreconciliables en oposició constant, a intentar imposar l'educació per la força.

Em faig càrrec que l'educació, com deia Freud, és una profilaxi, que la tasca immediata de la qual rau en el fet que el nen ha d'aprendre a governar el seu món pulsional. Donar-li la llibertat de seguir els seus impulsos sense cap tipus de limitació pot ser tan intolerable per als qui s'han d'ocupar de la seva educació com per a ells mateixos, ja que quedarien exposats a patir greus prejudicis en els seus intents d'integrar-se en la societat i formar-ne part. Sí, l'educació ha d'inhibir el món instintiu perquè no es torni contra el subjecte mateix i és en aquesta funció restrictiva que s'ha de situar l'art de l'**educador**, que haurà de **trobar l'equilibri delicat** entre el que ha de permetre i el que ha de prohibir. És en la recerca d'aquest equilibri que l'educador és cominat a fer una elecció. Cadascú s'ha de posicionar, trobar el punt intermedi entre aquests dos extrems tan patògens com irreconciliables: o la **severitat excessiva** o el **lliure arbitri sense límits ni barreres**.

És en aquesta decisió que ens juguem la nostra raó de ser com a educadors. Per això no és estrany trobar tants equips educatius d'institucions com les que aquí descriu, en les quals s'enfronten ambdós extrems. La tendència natural de moltes institucions s'inclina cap al primer. La dinàmica institucional és regida, llavors, per la seva obsessió per fer respectar l'ordre i la disciplina. Mitjançant la disciplina s'intenta evitar el conflicte. No hi ha possibilitat d'entrar a negociar: les normes són les que són i no es qüestionen. Als uns els toca complir-les i als altres fer-les complir. No obstant això, els qui opten pel model contrari corren el perill d'instal·lar-se en la desídia i l'abandó. En aquests casos, el més probable és que els educadors dimiteixin de l'exercici de la seva funció.

Ambdós models descriuen casos extrems que ofereixen una resposta a l'educador que intenta buscar la seva identitat professional. La inseguretat del principi, com hem vist, et pot empènyer cap al model fort. Fer valer la teva autoritat com sigui, pel simple fet que se't suposa com a fidel servidor del reglament institucional que ets. Un comissari Javert sense fissures, disposat a seguir el reu Jean Valjean per complir el seu deure.

Es pot trobar en l'aplicació de la norma, en el compliment d'aquest deure reglamentat, una sustentació en la qual basar-se, el millor remei per a evitar qualsevol confrontació moral. Si és necessari, deixaràs que t'agredeixin, però aquesta agressió no interpel·larà mai la teva persona, sinó allò que representes. Quan, per contra, et deixes portar pel *laissez faire*, de vegades disfressat per un amor incondicional cap als nens, només mostres la teva pròpia confusió. En ambdós casos, no s'exerceix cap tasca educativa. Com a màxim, s'exerceix de policia (sense uniforme, però amb respostes uniformades) o de fals educador alliberat, que prodiga un amor del qual s'obté, sobretot, un benefici personal.

En ambdós casos, la possibilitat d'establir un vincle educatiu amb els subjectes amb qui es treballa es veu fortament limitat. M'he vist involucrat en contencions físiques perquè un noi no es volia dutxar, o perquè algú ha agafat un suc del rebost sense el permís de l'educador; enfrontaments durs que produeixen un fort desgast per a ambdues parts i impedeixen després la possibilitat d'establir una relació sana i sincera. Però també en el cas contrari, bolcat en algú pel qual t'arrisques a trencar els límits d'una contratransferència que creus controlar, com em va ocórrer una nit en la qual estava sol de guàrdia i J. em va fer pujar a la seva habitació, on la vaig trobar dempeus, nua, demanant-me que li posés el pijama i li fes un massatge a l'esquena, tal com les educadores amb més vocació maternal feien amb els nens més petits abans de posar-los a dormir...

De vegades, les coses són així a les institucions. Si no s'introdueix un tercer element, alguna cosa que desenvolupi una funció mediatra en la relació educativa, les nostres emocions i els nostres comportaments es deixen afectar per tot el que es trama en l'atmosfera institucional. En ambients tan tancats en els quals, a més, es troben tantes mancances, sobretot de tipus afectiu, però també tantes passions, és fàcil veure's arrossegat pels instints més primaris sense aconseguir entendre per què, de sobte, els rols sexuals han estat desestabilitzats. És probable que aquella noia es despullés a l'espera d'una abraçada desesperada. En aproximar-li una tovallola perquè es cobrís el cos, va arrencar a plorar. No obstant això, un es veu exposat al límit de la resposta fallida, i no pot deixar de pensar en el cas del professor Humbert Humbert, que va sucumbir als encants de Lolita, ni en el de la professora de Seattle Mary Kay le Tourneau, que va ser empresonada per haver mantingut una apassionada relació amorosa amb un dels seus alumnes, de catorze anys...

Molts educadors troben aquesta funció mediatra en la norma i confonen la rigidesa del seu compliment amb la funció educativa. D'altres, simplement, s'entreguen, incapaços de suportar el patiment de l'altre. Sovint relacionen aquest malestar amb el mateix internament, i no amb els motius que el van justificar. En ambdós casos, es pot arribar a coincidir en la voluntat de treure el subjecte internat de la institució, sigui perquè l'adaptació genera massa problemes, sigui perquè es considera que la mateixa lògica institucional genera una forta resistència que empeny a la inadaptació.

Lectura recomanada

V. Hugo (2000). *Els miserables*. Barcelona: Planeta.

Lectura recomanada

V. Nabokov (1995). *Lolita* (traducció: Enrique Tejedor). Barcelona: Anagrama.

Cal apostar per aquest tercer element per a trencar amb aquesta tautologia institucional. Hi ha d'haver alguna cosa que nosaltres puguem oferir, més enllà de la contenció o de la companyia. I mentre continuo pensant-hi, recordo els meus anys d'aprenent a la serralleria. Hi vaig ser feliç perquè algú va obrir un espai educatiu entorn d'un ofici, que va posar en comú alguna cosa per ensenyar i, per tant, alguna cosa que podia ser apresada.

7. Relat VII. Un viatge a les Trobriand

Eva Bretones Peregrina

Una institució són les persones que la signifiquen. Si em perdonen l'atreviment parlaré en singular i en primera persona. Parlaré del que va significar el meu pas per una escola de primària i de la meva experiència com a educadora social. I ho faré en primera persona perquè rememoraré vivències, i escriure'n implica donar vida a una densa xarxa de relacions socials, afectives, econòmiques, polítiques i culturals sempre singulars. Si generalitzés condemnaria uns altres, o potser tots els actors implicats, al determinisme en pressuposar homogeneïtat en els significats. I tots són molts, perquè qui no guarda a la memòria la seva pròpia i complexa experiència?

Hi havia una vegada

“Era tardor. Anava amb metro. Vigila nena, si has d'entrar al barri tanca bé la motxilla. Em tremolaven les cames. Eren les 12 h. Tot tancat. Silenci. Tanques metàl·liques immenses. Vaig recórrer un passadís gris llarg. On eren els riures, les carreres, els murals, les bates i l'olor de llapis?”

La meva poca experiència professional i *les meves ganes* (un altre món era possible!) em van fer pensar llavors, que una vegada dins, les distàncies es farien curtes i podria accedir a les històries singulars de tots i cadascun d'ells. Avui toca reconèixer que en dos anys només vaig tenir temps de percebre una part del significat que tenien les relacions quotidianes que es dirimien en aquella nostra quotidianitat escolar. Els etnògrafs coneixen i descriuen de manera brillant l'experiència. Sense sortir de Barcelona, la meva experiència en aquell centre va ser *el meu viatge a les Trobriand*.

“Aquests nens són uns malparits. Això és el que seràs TU a partir d'ara. Si els permes la més mínima llicència et menjaran viva. Estàs advertida!... Aquest va ser el missatge de benvinguda; sóc en un centre de primària? Aquestes personetes que tinc davant són nens i nenes de nou anys? Com es diuen? Disciplina, disciplina, disciplina.”

Avui encara em resulta difícil descriure com vivien alguns dels meus companys de llavors l'escolarització d'aquells nens i nenes. El binomi **precarietat acadèmica - origen familiar** pot ser un bon començament.

La pràctica totalitat de població escolaritzada al centre era gitana. Una diversitat, social i cultural (encara que no sols això), que sovint era viscuda com un problema. I era un problema en termes de dèficit.

Diversitat

Quan parlem de *diversitat a les aules* la nostra memòria recopila imatges d'arxiu i aules amb personetes de mig món. I oblidem que tota comunitat, gitana i no gitana, és diversa per definició. Que la nostra socialització no és el resultat d'un procés diferenciat en funció del gènere, de la família, de l'entorn territorial, de l'origen cultural i de la nostra

Bronislaw Malinow (1922)

Sempre m'ha fascinat la vida dels qui, en el seu afany científic (i/o salvador!), creuaven (i creuen) mig món a la recerca de preguntes en comunitats de les quals acabaven essent la resposta.

singularitat com a persones? La de la resta de persones també. Si no ho admetem, ens resultarà difícil (per no dir impossible) reconèixer que els membres d'altres comunitats com a persones singulars que són també tenen veu pròpia. I ens costarà reconèixer (i per tant permetre) que aquelles i aquells que formen les comunitats gitanes també poden intervenir en aquells processos que les condicionen i modificar-los.

La hipòtesi era senzilla, però perversa. Si les famílies que portaven els fills i filles al centre tenien mancances i dèficits (eren gitanes!) calia adaptar els nivells d'exigència acadèmica a aquesta suposada realitat social, econòmica i cultural fracturada. La manera es traduïa, gairebé sempre, en un descens "escandalós" dels nivells d'exigència acadèmica a canvi de treballar "incomptables" normes i regles de comportament. Unes normes i uns comportaments que, segons l'equip directiu que liderava aquella institució, les nenes i els nens no havien adquirit en el medi familiar. La dinàmica així instaurada transformava l'accés a l'educació escolar i el pas per la institució escolar en un procés d'homogeneïtzació que intentava compensar tanta diversitat problemàtica.

Aquesta lògica perversa tenia els seus arguments propis: la realitat socioeconòmica de les famílies, basada en imatges estereotipades de la **comunitat gitana**; els antecedents escolars de germans i familiars, sempre que corroboressin la crònica anunciada, i la situació socioprofessional de les famílies, a les quals no sempre coneixien. Alguns dels meus companys de llavors feien bandera de tot això per argumentar les seves expectatives no sols sobre el present escolar d'aquelles nenes i nens, sinó també sobre el seu futur professional i personal.

El resultat era l'ordre i la disciplina. En tot i per a tothom. Portes tancades amb clau. Tanques metàl·liques immenses posaven límit físic, psicològic i emocional al centre. El silenci es trencava davant el crit i el plor (de no pocs adults). Hi havia poc temps per a "estudiar". Amb prou feines cert marge per a pintar. I amb sort, per a copiar i sumar.

Era possible guanyar-se la confiança des d'altres paràmetres? La convivència basada en el respecte sagrat a la institució escolar, en general, i a l'equip directiu, en particular, era un objectiu educatiu? On eren la confiança i el compromís personal? Aquelles nenes i nens assistien a l'escola, però on quedava inscrita la seva participació i la seva coresponsabilitat? Era lícit permetre que nens i nenes de nou anys encara no sabessin llegir i escriure? Era educatiu que nenes i nens de quatre anys no compartissin l'hora del conte perquè havien d'aprendre com es fa una fila ben recta en silenci?

“A l’hora del pati i al racó de les dones les preguntes se succeïen... Quants anys tens? I encara no estàs casada? Quina sort tens! Quina sort tenen les paies... Encara que tu, tu ets una de les nostres, veritat?”

Jugar-hi, menjar a la mateixa taula i abraçar-los quan tenen un mal dia no et fa millor que jo. Ets jove i encara no saps com funcionen aquí les coses... Però amb el temps aprendràs que cap esforç aquí, i amb aquestes, val la pena... Al final s’acabaran casant, parint i venent al mercat ambulant!”

Entendre el significat que atribueixen les persones a les seves interaccions implica apropar-se als matisos individuals i descobrir que els rols que una exerceix només es poden entendre a partir de les relacions que estableix. I una no sempre va decidir a qui interpretar. La meva participació en aquell centre va dependre, en nombroses ocasions i com en altres experiències, de les expectatives i de les eleccions d’uns altres. La meva arribada al centre em va situar en una xarxa de relacions complexa que ja existia i els protagonistes de les quals abans (i després) van ser uns altres.

No sempre hi va haver intencionalitat en els vincles que vaig poder establir amb nenes i nens, amb mares, amb professionals... Naixien del lloc en el qual em col·locaven: com a paia, com a educadora, com a... Un lloc, que en conèixer-lo, em va permetre construir el meu propi projecte. Així va ser com em vaig apropar a la història d’aquell barri i d’aquella escola, a les seves anades i vingudes, al seu passat i al seu futur. A les trajectòries dels seus professionals, persones singulars forjades d’il·lusions i frustracions. I com no, a aquelles nenes i nens, les pautes culturals dels quals sovint eren carta de presentació, i desdibuixaven noms i cognoms i històries particulars.

Vaig aprendre a estimar la cultura gitana. La cultura docent. I la institució escolar. I l’aprenentatge va ser per partida doble: vaig aprendre que la fidelitat no sempre passa per una qüestió de confiança; i que participar no solament implica aprendre les regles de comunicació del grup, sinó que aquest te les deixi utilitzar.

“Cuando establecemos una relación educativa estamos mediando, tendiendo puentes entre mundos, mundos que imaginamos distantes pero que en realidad están cerca, muy cerca, a nuestro lado.”

(Soto, 2006, p. 35)

Entendre les distàncies com a properes, i al revés, i conviure amb la impotència va reorientar els meus principis personals i professionals. Si abans d’entrar al centre totes i tots els alumnes eren objecte de la meva atenció, l’observació reiterada de situacions de desconcert i de pressió en algunes nenes per a situar-se en la institució escolar, em va portar a centrar la mirada, i a entendre pel camí que aquesta sempre està en un procés de descobriment continu.

“L’Ana tenia quatre anys. Plorava. La mare se n’havia anat. Ni gestos ni paraules. Ni abraçades ni petons. L’Ana estava bruta. L’Ana es refugiava i trobava consol al racó de les nines.”

L'Estefanía faltava sempre els dimecres. Era dia de mercat. Tots els dimarts, sense excepció, recollia atentament els deures. Tots els dijous, sense excepció, els presentava a la mestra. N'esperava atenta els comentaris. Sempre un √ a la llibreta. No hi havia paraules. No hi havia gestos.

En aquella escola vaig aprendre a observar com algunes nenes gestionaven les obligacions familiars, la cura de germans i la venda ambulante, sense perjudici de les obligacions escolars i dels aprenentatges acadèmics. Per a aquestes nenes assistir a l'escola era un benefici.

L'obligatorietat institucional les dotava d'un espai de reconeixement. Un reconeixement que els permetia negociar amb les famílies la seva participació escolar sense entrar en contradicció amb elles mateixes (més enllà de la seva posició social i cultural).

Les estratègies de negociació que construïen aquestes nenes en la quotidianitat escolar partien sempre de la negociació, mai del conflicte. I això els permetia anar incorporant a poc a poc els codis escolars i educatius (de la institució majoritària) sense entrar en contradicció amb elles mateixes. Ser testimoni privilegiat d'aquella experiència em va permetre, llavors, reflexionar sobre la participació escolar. I avui intentar incorporar en els processos d'ensenyament i aprenentatge tots i cadascun dels meus alumnes.

Aquelles nenes em van mostrar la seva capacitat per a modificar els processos d'ensenyament i aprenentatge en els quals participaven constatant, d'una banda, que eren part activa en les seves trajectòries vitals i educatives. I visibilitzant, de l'altra, l'heterogeneïtat interna existent en tot col·lectiu, gitano o no gitano.

"No és el meu primer any, però comparteixo la il·lusió del primer dia. Vaig decidir venir aquí. Tenia una companya que em parlava del que s'hi feia i com es feia... I com a vocacional que sóc havia de fer escola en un centre com aquest. Treballo molt més del que pensava, que si reunions al centre, però sobretot fora del centre! Famílies, entitats... Però sempre val la pena."

En aquella escola vaig aprendre a observar com les pràctiques professionals d'algunes dones facilitaven una escolarització sostenible en algunes nenes i nens: el lloc que ocupaven en les seves interaccions, les seves preguntes, els seus gestos, la seva proximitat i les seves paraules dins i fora del centre, amb alumnes, amb famílies, amb professionals, amb...

Professionals dones que feien de la reflexió la seva quotidianitat, i entenien les dificultats de les seves alumnes i alumnes com el resultat de l'organització de la mateixa institució educativa i com a conseqüència del tipus d'estratègies d'ensenyament i aprenentatge que utilitzaven. Entre els seus **interessos**: el

reconeixement de les diferents classes socials, dinàmiques de gènere i imatges de la realitat, actituds, valors i sabers propis de les seves alumnes i alumnes.

Identitats professionals, que m'agrada adjectivar de **transgressores**, perquè feien de les fissures (presents en tot sistema) virtut, i generaven espais de creativitat, de participació i de desenvolupament personal i professional. No sempre és fàcil veure una mestra berenant amb un grup de mares al bar de la cantonada, parlant del passat i del present de les seves dones nenes. En ella era habitual. Converses que les apropaven i les comprometien. A totes.

"[...] La consideración de que todos y cada uno de nosotros somos siempre sujetos culturales concretos y en interacción, es una consideración potencialmente transformadora. Aplicada a las relaciones socioculturales que se producen en contextos educativos tiene implicaciones muy positivas ya que permite establecer puentes entre miradas diferentes y convertirlas en mutuamente comprensibles. Pero es una consideración que nos obliga a repensarnos a nosotros mismos y requiere de un proceso de reflexión crítico sobre ideas y prácticas propias. Implica posicionarse [...] en el lugar de cualquier otro [...] implica también reconceptualizar legitimidades, reconocer criterios y, por lo tanto, restablecer elementos de equivalencia entre las personas implicadas en el encuentro educativo."

(Soto, 2006, p. 363)

La meva motxilla professional i personal explicava (i explica) la meva mirada de la realitat. I com hi actuava (i hi actuo). La nostra motxilla ens aproxima i ens allunya. La meva experiència com a docent a la universitat em va ajudar a entendre la mirada d'aquells amb els qui treballava. Així, vaig poder detectar necessitats en la formació inicial d'alguns professionals que avui intento incorporar a la formació inicial d'educadores i educadors socials. I el més important, l'existència d'identitats professionals *transgressores*, que dotaven d'un significat nou la nostra professió (encara que no solament) i les institucions de les quals formaven part.

La meva experiència com a educadora social va facilitar l'accés i el compromís amb nenes i nens. Les converses en dinar juntes i el joc simbòlic compartit dins i fora de l'escola van ser els meus espais privilegiats. Llocs comuns de trobada més enllà dels límits institucionals imposats. Jugar a provocar l'ordre instaurat té, no obstant això, les seves conseqüències. Viure-les em va permetre conèixer els jocs del poder i constatar que **tota institució té fissures que permeten practicar la transgressió i, amb això, l'educació.**

La barrera principal durant aquells anys: jo mateixa. La meva autocrítica constant davant el que entenia com a accions professionals no educatives. Va ser complicat, per no dir impossible, no jutjar el que segons els meus valors i principis eren pràctiques castradores. Valors i principis que llavors van esbiaixar la meva mirada i avui la meva narració.

Pel camí, no obstant això, vaig aprendre que si bé tots els meus aprenentatges anteriors, empírics i teòrics, professionals i personals, van ser útils, calia, amb cada relació, en cada interacció, crear melodies noves. Un reg que em

va permetre equivocar-me i aprendre de tots aquells amb els qui compartia. Entenent on eren els meus límits personals i professionals. També les meves possibilitats.

I tota experiència té un final. L'exili em va permetre reflexionar i reorientar el que havia après, parlat, escoltat i sentit. Avui hi puc tornar. Les ferides de llavors són avui les petjades del camí recorregut.

Moralitat

Per a entendre la institució escolar cal parar esment a les interaccions que es teixeixen a la seva vida quotidiana. Sempre que les entenguem (les interaccions) com a processos de comunicació en els quals conflueixen una diversitat de comportaments que van de la paraula al gest. Si podem interpretar les interaccions que tenen lloc entre professors i professores, alumnes, pares i mares, etc., en termes de reciprocitat, podrem entendre els processos d'ensenyament i aprenentatge com a processos interactius, i veure la institució escolar immersa en contextos més amplis com la comunitat, la família o la cultura local.

Entendre la institució escolar és apropar-se al context en el qual es desenvolupa i s'explica. I apropar-s'hi significa conèixer les cultures (professionals, familiars i territorials), les trajectòries (de l'alumnat i dels professionals que els acompanyen) i els marges (polítics i institucionals) pels quals transiten tots aquells que hi participen.

Les realitats particulars, sempre dinàmiques, mostren els seus batecs en les seves pràctiques. La diversitat de situacions a les quals s'enfronten així ho exigeix. Reflexionar sobre la institució escolar és parlar de les distàncies (o de les proximitats) reals entre polítiques, saber i fer professional i particularitats dels actors implicats. Aquestes distàncies permeten apropar-nos a les fissures de qualsevol sistema i poder així precisar en quines condicions la possibilitat al ple dret té lloc a les nostres institucions.

8. Relat VIII. Teixir vincles amb joves migrants

Roser Nin Blanco

“No som un més dels adults que coneixen (policies, pares, mestres, funcionaris). Som o hem d'intentar ser, per tots els mitjans, un adult amic.”

Aquest text pretén ser una aproximació a la realitat dels joves i les migracions des de la meva pràctica com a educadora social en aquest camp. Fa més de dotze anys que treballo com a educadora social amb joves, en general, i uns set anys que des de l'antropologia m'he interessat pels i per les joves migrants. Des de fa més d'un any, fins al febrer del 2012, he estat treballant com a educadora social en un projecte específic dels Serveis Socials de l'Ajuntament de Manresa, **Espai Jove**, dirigit a joves d'origen en la immigració amb edats compreses entre els dotze i els vint-i-cinc anys. Evidentment es tracta d'un col·lectiu molt heterogeni, que està format per nois i noies, provinents de la reagrupació familiar a la infància o a la joventut, i també per menors no acompanyats. Els orígens poden ser molt diversos; malgrat això, preval el col·lectiu de joves provinents del Marroc.

Des d'Espai Jove es pot treballar educativament amb nois i noies que van a l'aula d'acolliment d'un IES per reforçar les llengües vehiculars perquè acaben d'arribar al país, joves que han arribat a partir dels setze anys i que no poden accedir a l'institut, joves que viuen al carrer o en *kharbes*, joves que volen conèixer la ciutat, joves que volen jugar a futbol, joves que ingressen a psiquiatria, joves que són detinguts, joves als quals s'ha tramitat una ordre d'expulsió perquè es troben en situació irregular, joves que busquen feina, joves que busquen cursos ocupacionals o orientació laboral, joves que han de renovar el permís, noies víctimes del tràfic de blanques, joves que necessiten accedir a prestacions socials o econòmiques, etc.

L'objectiu fonamental del projecte és aconseguir que els i les joves d'origen en la immigració aconseguixin un desenvolupament integral adequat aprofitant els recursos normalitzats existents.

La primera pregunta que em vaig fer com a educadora quan vaig començar a treballar a l'Espai Jove va ser la següent: per què una administració local, com l'Ajuntament de Manresa, es planteja dissenyar un projecte específic destinat a aquests joves? Realment l'Ajuntament en qüestió es preocupa per la situació, moltes vegades extrema, d'aquests joves? Quina és la missió que s'espera de dues educadores socials superespecialitzades en l'equip d'Espai Jove? Doncs bé, com ocorre gairebé sempre, darrere de qualsevol encàrrec social de l'educació especialitzada trobem el control, la contenció de persones que viuen situacions

Llenguatge no sexista

Per no utilitzar un llenguatge sexista parlaré fonamentalment en femení, ja que estic parlant de persones, o bé intentaré anar alternant el masculí i el femení. Espero aconseguir-ho sense ser gaire pesada, però considero que el llenguatge que utilitzem és molt important ja que crea i defineix la realitat social.

Kharbes

Cases ocupades que normalment es troben en condicions d'insalubritat molt alarmants i sense cap subministrament bàsic: aigua, llum, etc.

⁽⁷⁾Equips bàsics d'atenció social primària.

molt dures i que tenen moltes raons per a estar enfadades i rebel·lar-se d'alguna manera o una altra, encara que sigui creant alarma social amb el seu ús intensiu del carrer. L'interès fonamental de qualsevol Administració, per més bones intencions que tingui, és ocultar aquestes situacions. Què es pretén: que aquests joves no saturin els EBASP⁷ des dels quals haurien de ser atesos? Crear un recurs específic que contingui el gueto? Mantenir un projecte que un dia va crear un bon tècnic per tradició? Nosaltres, com a educadores, assumim tan sols un rol mediador, entre un marc punitiu que genera exclusió i els drets humans de les persones amb les quals treballem.

En efecte, com a **educadores socials** normalment exercirem una **funció mediadora** entre mons irreconciliables; per tant, el nostre encàrrec sempre serà difícil i exigirà que ens posicionem més a prop d'un dels mons o un altre entre els quals intentem intervenir.

Hi ha moltes educadores que no surten del despatx i es dediquen a dissenyar i avaluar projectes que intervenen en una realitat social de la qual es troben molt allunyades. Jo crec que la nostra tasca és posicionar-nos prop de les excloses, de les relegades, per donar-ne a conèixer les veus i ajudar-les a disposar de les eines necessàries que les ajudin a transformar la realitat. Pot ser que de vegades no puguem oferir gaire més que consol però, com veuràs, el nostre posicionament i la manera de tractar les persones es poden convertir en el més important.

8.1. Les mirades i la realitat

“Les falses creences poden tenir conseqüències reals.”

(W. I. Thomas)

Les mirades no són mai neutres. Sempre que volem debatre un fenomen, analitzar-lo, intervenir-hi, ho fem des d'una posició, des d'una perspectiva determinada, la nostra, que bé pot ser reconeguda o bé es pot trobar implícita. Sigui com sigui, la qüestió és que és aquí i per això cal buscar-la, entendre-la i contextualitzar-la. Com a educadores i educadors socials és important que en siguem conscients, ho explicitem i hi actuem en conseqüència sempre que puguem.

La realitat és sempre més complexa. Totes les teories són en el fons una caricatura de la realitat que volen explicar. L'abstracció, la síntesi, permeten una comprensió global dels fenòmens, que no són res més que resums de la realitat. Cada teoria, cada discurs, cada intervenció, cada projecte educatiu depenen del moment i del lloc, de l'aquí i de l'ara, i sempre responen a uns interessos concrets: institucionals, polítics, ètics, personals, professionals, etc.

Tinc l'encàrrec d'intentar-te apropar al món de la intervenció institucional amb joves migrats, que és molt complex i heterogeni, sovint, tan invisible com estigmatitzat, però des del meu punt de vista molt interessant. Espero que el meu resum de la seva realitat et sigui útil com a futur educador o educadora social, ja que pot ser que algun dia et trobis treballant amb joves, en general, i amb joves migrats, en particular, si no ho has fet ja.

Abans de començar vull deixar clar el meu posicionament. Crec que és fonamental l'honestedat per a establir qualsevol tipus de relació, també l'educativa, que es basi en el vincle, la confiança, la proximitat i el respecte. Per això haig de començar deixant clar d'on parteixo i definir els conceptes amb els quals desenvoluparé el discurs. El meu punt de partida, doncs, passa per pensar el concepte de *discriminació*. Tal com proposa Marquina (2005, p. 30):

“Discriminación. (del lat. *Discriminare*: separar, diferenciar). Designa un tipo de trato de inferioridad en cuanto a derechos y a consideración social de las personas, organizaciones y estados, por su raza, su etnia, sexo, edad, cultura, religión, ideología, según los casos, privación premeditada o limitación de los derechos y las ventajas.”

A l'hora de parlar de joves i migracions, estaré parlant de DISCRIMINACIÓ amb majúscules, que és la que perpetua que hi hagi diferents nivells de ciutadania en les nostres societats, que hi hagi persones legals i persones il·legals, sense importar si no han comès cap infracció penal: la condició d'immigrants irregulars les marca com a persones “fora de la llei”.

Com assenyalava Calavita (2003, p. 399), a Espanya són coneguts com a *immigrants* les persones que han emigrat, fonamentalment, per causes econòmiques.

La importància de definir aquest col·lectiu no rau en el fet d'haver d'al·ludir a totes les persones que tècnicament han immigrat, ja que, amb aquest terme, no es designen les estrangeres que procedeixen de països del Primer Món. De manera general, “els altres”, els immigrants econòmics són amb els qui habitualment desenvoluparem la nostra pràctica professional, vinguin del nord d'Àfrica, de l'Àfrica subsahariana, de l'Amèrica Llatina, de la Xina, de l'Índia, de Rússia, de Romania, etc. Evidentment, hi ha molts altres migrats que no són considerats com a tals malgrat l'edat, la raça i l'ètnia; aquí també estem parlant d'un grup ampli però invisibilitzat i, sobretot, gens criminalitzat en comparació del primer: estudiants, jugadors d'elit, joves rics i riques que vénen a consumir productes de luxe al nostre país, empresaris i empresàries, etc.. Totes elles no són definides com a immigrants, però aquest fet no implica que no haurien de ser qualificades com a tals tenint-ne en compte l'origen,

Joves migrats

En la primera versió d'aquest text parlava de *joves migrants*, equivocant-me novament en atribuir a aquests i aquestes joves un adjectiu en gerundi com si el seu procés migratori encara s'estigués produint i no acabés mai. Crec que és més adequat parlar de *joves migrats* a l'hora de referir-me a aquells i aquelles joves que han migrat alguna vegada al llarg del seu passat més o menys recent. Vull agrair a Núria Empez aquesta observació tan important.

Nota

Des del meu punt de vista, és més adequat parlar de persones en situació administrativa regular o irregular; crec que no hi ha persones legals o persones il·legals, però mantinc aquests conceptes en aquest paràgraf per visibilitzar la importància del llenguatge que utilitzem a l'hora de referir-nos a aquest col·lectiu. Pot ser una persona legal o il·legal?

Causas econòmiques

Encara que moltes vegades resulta realment difícil diferenciar el que són causes polítiques del que són causes econòmiques.

la migració, l'ètnia, etc. Així, doncs, al final estem parlant de discriminació, d'exclusió econòmica i de les persones que la pateixen a les seves carns d'una manera més o menys intensa.

Crec que és fonamental que a l'hora de parlar del tema que ens ocupa, **joves i migracions**, tinguem en compte que hi ha **tres eixos estructuradors de la desigualtat** que afecten directament els nostres protagonistes:

- 1) l'edat,
- 2) l'etnicitat, i
- 3) el gènere.

Com a teló de fons d'aquests eixos estructuradors de la desigualtat, gens menyspreable i summament cosificador, tenim la **classe social**. Darrere de totes les històries individuals, de les il·lusions frustrades, de les separacions, del risc, del patiment, dels internaments, del rebuig, de la marginalitat, de la valentia que fa moure els joves que protagonitzaran aquestes pàgines no hi ha res més que això: injustícia i discriminació per raons de raça, ètnia, sexe, edat. Totes elles en el fons condicionades, ho dic clarament, per la classe social, per la seva precarietat econòmica.

8.2. Joves

“La joventut retrata sempre amb traços forts la societat global, a la qual, per la seva banda, no sempre li agrada veure's retratada així.”

(Aranguren, 1986, p. 22)

Els i les joves formen part de les classes d'edat, els límits de les quals estan marcats en cada societat de manera diferent per a dones i homes: classes altes, mitjanes o populars, origen rural o urbà, i adscripció ètnica. Les categories socials estan sempre associades a un conjunt de característiques, d'obligacions i de drets. El pas d'una condició a una altra moltes vegades es marca de manera ritual, com han demostrat nombrosos treballs etnogràfics. Les societats garantien un cicle pel qual els joves passaven d'una etapa de dependència dels adults i adquirien la condició d'adult gràcies a la feina i el matrimoni, per exemple, una vegada demostrada la seva capacitat i el seu compromís social en la reproducció del grup. L'impacte de les relacions de producció capitalista va canviar aquests patrons transformant les relacions de gènere i generació de manera clara i contundent. Aquestes transformacions presenten una diversitat de formes més gran en les societats globalitzades del capitalisme tardà, en les quals els joves han passat de trajectòries lineals a trajectòries discontinües, on els ritus no són clars ni un estadi porta a l'altre, sinó que es poden fer passos cap endavant i cap enrere en funció de factors molt diversos. Sobre aquest tema és important tenir en compte que la joventut es troba matisada per les relacions de poder socioeconòmic. En el cas de la migració juvenil, aquesta pot complir una funció de ritu de pas, una entrada

ritual a l'edat adulta que en el context d'origen es veu dificultada per motius molt diversos: econòmics, polítics, culturals, etc. Com veurem, el context d'arribada, la societat d'acolliment, també acabaran dificultant aquest procés.

Els grups d'edat no existeixen de manera natural, sobre la base de les diferències d'edat. Les classes d'edat són una construcció social, dinàmica i relacional, variable no sols històricament i generacionalment, sinó a partir de cultures, amb relació a les classes socials i el gènere. Sovint la infància és representada com l'edat de la innocència i la desprotecció, mentre que la joventut es construeix com una etapa essencial i fatalment turbulenta i conflictiva, que moltes vegades comporta la naturalització no solament del fenomen juvenil, sinó també de la violència. A principis del segle XXI encara sol ser habitual que l'edat, com a condició natural, es converteixi en una explicació massa utilitzada per a intentar entendre les explosions cícliques de violència que sacsegen les societats globalitzades actuals.

Aquesta edat es considera de manera intrínseca com a conflictiva, de manera que no solament queda naturalitzada la joventut com a categoria global i com a universal cultural (ja que no és el mateix tenir quinze anys a Guayaquil que a Barcelona), sinó també la violència, atribuint moltes vegades una relació causa-efecte entre la crisi psicològica i la tensió social.

Cal, doncs, visibilitzar la joventut de manera integral i contrarestar l'estigmatització del col·lectiu juvenil, per tal d'ajudar a evidenciar la infinitat d'aspectes i accions positius, creatius i transformadors duts a terme per la majoria de joves, entre els quals hi ha els i les joves migrats. Per a això, no ens queda més remei que conèixer més de prop de què estem parlant realment.

En el cas dels joves migrats, les dificultats estan fonamentalment relacionades amb el fet que parteixen d'una situació que els posiciona en desavantatge amb relació a molts i moltes dels seus iguals nascuts aquí, la qual cosa en dificulta la condició de ciutadans i ciutadanes de ple dret. Els drets i deures dels migrats estan específicament regulats per la **Llei d'estrangeria**, que tal com pretenc demostrar al llarg d'aquest text, és una llei discriminatòria que regula d'una manera molt dura i restrictiva determinades persones.

Reflexió

Fet al qual contribueixen de manera espectacular els mitjans de comunicació. En aquest sentit resulta molt interessant analitzar les notícies relacionades amb aquest col·lectiu, com succeeix amb altres col·lectius estigmatitzats com el dels migrats, que apareixen en els mitjans.

La Llei d'estrangeria més que controlar les persones migrades que entren a Espanya, se centra a definir quins són els nivells d'inclusió i d'exclusió social i econòmica. Una de les conseqüències més importants d'aquesta Llei és la marginació, l'exclusió dels immigrants procedents del Tercer Món, la minorització dels seus drets i la maximització dels seus deures, relegant-los a l'economia submergida que passa a ser una forma de càstig encobert per la situació administrativa irregular.

8.3. Migracions

“Vinieron a buscar un futuro mejor huyendo de los fantasmas que dejaron atrás”

(al·legat de la Fiscalia, C. Feixa *et al.* (2006). *Jóvenes “latinos” en Barcelona. Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos (Ajuntament de Barcelona).

Vivim un moment caracteritzat per la **violència**, que és la responsable d'un malestar generalitzat en les relacions intra i interpersonals. Aquesta violència determina la dominació econòmica, la desigualtat Nord/Sud i habitualment s'exerceix sobre les poblacions més vulnerables, com les dones i els nens. Aquesta violència representa la humiliació dels exclosos del Sud per l'aixecament de fronteres-tanques-barreres que tracten d'impedir que accedeixin al Nord “ric”. Des del meu punt de vista, una de les formes més subtils de la violència és la que s'exerceix sobre els immigrants, en general, i sobre els menors migrats, en particular. Les persones que han migrat, que viuen entre nosaltres, ho fan regides per lleis que garanteixen uns deures i uns drets diferents dels nostres, regulats (com he assenyalat anteriorment) per la Llei d'estrangeria. Aquest fet resulta molt més greu en el camp dels menors no acompanyats (MNA), els quals, mentre són nens, gaudeixen de la protecció i els drets que els hem de procurar com a nens garantits pel nostre sistema de protecció al menor, però que a partir dels divuit anys passen a una situació de desprotecció molt greu, mentre que la Llei d'estrangeria, que depèn del Ministeri d'Interior, és la que condicionarà les seves formes d'incorporació i, per això, les seves vides. Com veuràs, les conseqüències personals d'aquest tomb legal a partir del compliment de la majoria d'edat són greus, la seva condició entra de ple en una dicotomia enorme: la que els fa passar de víctimes (menors que mereixen ser protegits) a delinqüents (adults que mereixen ser castigats, expulsats, marginats, internats, etc.). I a partir d'aquí cal preguntar-se: on és la joventut per a elles i ells? Acaba als divuit anys? Quines conseqüències té per a ells i elles que els protegim i després els deixem al carrer? Què podem fer com a educadores d'un simple recurs municipal que intenta treballar amb aquests joves, però l'actuació de les quals està encotillada per un marc legal molt restrictiu? Com ens hi podem vincular quan moltes vegades els coneixem en un moment de les seves vides en què els han fallat ja moltes educadores?

Novament, Marquina (2005, p. 74) defineix la violència de la manera següent:

Menors no acompanyats (MNA)

A partir d'ara em referiré a aquest col·lectiu com a *joves MNA*, que indica que en el moment de la migració eren menors d'edat i que van venir sols.

Lectures recomanades

Amb relació a les migracions de menors no acompanyats (joves MNA) i les llacunes i conseqüències que té sobre aquest col·lectiu el nostre Sistema de Protecció al Menor i la Llei d'estrangeria et recomano lectures de Núria Empez (vegeu l'apartat de bibliografia), educadora i antropòloga, professora associada de la Universitat de Barcelona, que està finalitzant la tesi doctoral sobre aquest tema. Per a mi ha estat una gran mestra en aquest camp, del qual té una perspectiva que abraça més de deu anys amb relació a aquest fenomen, a banda que ha estat la meua companya de fatigues a l'Espai Jove.

“**Violencia.** (del lat. *Violentiam*: uso excesivo de la fuerza) [...] Se suele diferenciar la violencia directa, individualizada (autoridad del padre sobre su hijo), y la indirecta (permutadora), «codificada» usualmente para las instituciones sociales y la política oficial (guerras, dominio del dictador, poder monopartidista, monopolio confesional); hay también violencias físicas, psicológicas, francas y enmascaradas... Cuando se habla de violencia, generalmente se hace alusión a la violencia física, por ser ésta la expresión más evidente de la agresión corporal. Otras formas como la violencia económica, racial, religiosa, sexual, etc., en ocasiones pueden actuar ocultando su carácter y desembocando, en definitiva, en el avasallamiento de la intención y la libertad humanas. Cuando éstas se ponen de manifiesto, se ejercen también por coacción física. **El correlato de toda forma de violencia es la discriminación.**”

La **denominació d'immigrant** no es refereix de manera neutra a la condició de ser-ho. Adquireix un fort **caràcter pejoratiu** en el context d'uns sistemes i mecanismes d'exclusió i procura una visibilitat ètnica, que és construïda com a diferència essencial desfavorable per a la “integració”. A Espanya regeix el *iussanguinis*, i no el *iussolis*, en l'adquisició de la nacionalitat. Si una persona no té “sang” espanyola és molt difícil que pugui obtenir tots els drets de ciutadania. Els nens i les nenes nascudes a Espanya de pares i mares que no tenen nacionalitat espanyola no adquireixen automàticament la nacionalitat, i fins i tot poden estar il·legalment al país depenent de la situació administrativa dels seus pares.

El sistema de concessió i renovació dels permisos de treball és similar i paral·lel als programes de regularització. Ambdós sistemes són complexos, plens de taxes i molt burocratitzats. Fins que les persones estrangeres no aconseguen el permís permanent, al cap de cinc anys de residència ininterrompuda, es troben en un estat de liminalitat important. Les persones estrangeres que aconseguen disposar d'un permís de residència han d'aconseguir un precontracte de treball d'un empresari per poder sol·licitar un permís de treball. Tal com succeeix en el cas de la regularització, han de demostrar que disposen de mitjans de vida per a poder viure aquí. Aconseguir un permís de treball i renovar-lo quan acaba requereix tenir un contracte formal de treball de com a mínim un any i quaranta hores setmanals. Aquest és un obstacle gairebé impossible de superar per a la majoria, especialment en un moment de crisi econòmica com l'actual, ja que mentre que l'atur no para de créixer per a la població en general, supera el 50% en el cas dels joves en general, i especialment dels joves migrats, en particular. Tenint en compte la dificultat per a aconseguir un permís de treball, no és sorprenent que la majoria de persones que han migrat de països pobres treballin il·legalment, sense el permís corresponent.

Els immigrants són benvinguts per la flexibilitat que aporten a l'economia, però la llei i les polítiques asseguren que una part important puguin ser definits en un moment donat com a il·legals. Cada vegada més, la decisió de qui és el vertader “estrany” i qui ha de ser controlat, s'adopta sobre la base de la seva ubicació en l'economia global, i no sobre el concepte tècnic d'*immigrant*. La raça té un paper central en aquesta exclusió, però no és el criteri definitiu, ni ho podria ser, ja que la raça en si mateixa és una construcció social. El seu

projecte migratori o el fet de ser descendents de pares i/o mares que han migrat no hauria de ser més que un indicador social, però els acaba estigmatitzant i en condiciona clarament les vides.

Tant en l'educació social com en l'antropologia, el diari de camp i la història de vida són eines fonamentals. El **diari de camp** com a instrument de reflexió sobre la pràctica professional que fins i tot pot ser útil per a un procés formatiu (per exemple, com a eina per a recollir el dia a dia de les pràctiques d'un futur educador o educadora social en una institució determinada, ja que ens pot ajudar molt a analitzar les contradiccions que el nostre encàrrec ens comporta ja des del principi i reflexionar-hi), ja que recull d'una manera viva i detallada les impressions, les sensacions, les vivències del dia a dia. La **història de vida o entrevista en profunditat**, com a eina que situa les persones amb qui treballem, en una posició de protagonisme, que permet construir les vivències pròpies, analitzar el discurs, crear vincles segurs i relacions de coneixement i confiança i que a més, tal com he pogut comprovar, es converteix en una eina terapèutica tremendament potent, emotiva, útil i sanadora, ja que ajuda a reconstruir identitats fragmentades que es troben en conflicte i afavoreix l'autoconeixement i l'autoestima.

Des del 2005 he tingut l'oportunitat de participar en tres recerques i coordinar-les amb relació a la joventut i les migracions, dirigides per l'antropòleg Carles Feixa. Amb relació a les migracions transnacionals hem recollit moltes històries de vida de nois i noies de diferents nacionalitats que hem entrevistat a Barcelona, Vilafranca del Penedès i Lleida, a les quals cal sumar les meves entrevistes com a educadora d'Espai Jove a l'Ajuntament de Manresa. Les diferents històries de vida que he recollit al llarg del meu treball amb aquests joves presenten una coherència temporal i una trama que es podria dividir en cinc moments clau de la seva història migratòria:

1) **Allà**, que implica un viatge al passat on es reviu i narren els records al lloc d'origen: la casa, la família, els amics i amigues, el carrer, etc.; aquests records solen estar carregats de romanticisme, de nostàlgia i idealització moltes vegades en contrast fort amb la realitat de l'aquí.

2) **Aquí des d'allà**, es tracta del moment de la migració de les mares i pares, i també les imatges que envien als fills i filles des del lloc de destinació; normalment els i les joves recorden el moment com un moment dur però són els avis i àvies els qui supleixen el buit, per la qual cosa es converteixen en figures extremament estimades. També pot ser el moment de la migració de coneguts que els va a animar a emprendre el viatge sols; d'altra banda, les imatges que els arriben de l'aquí són poc clares.

Nota

Aquests cinc moments de la història de vida serien un resum de la realitat amb finalitats didàctiques per a ajudar a comprendre-ne millor la realitat i l'univers mental. No cal oblidar, com he assenyalat, que la realitat és molt més complexa i heterogènia.

Exemple

En diverses entrevistes, els i les noies s'emocionen de manera especial en parlar dels avis o d'altres familiars importants per a ells. En una ocasió, una dels informants es va posar a plorar en parlar de l'avi, ja que havia mort feia un any i ella sentia que no havia pogut acomiadar-se'n ni dir-li com l'estimava. En una altra ocasió, un dels informants patia atacs d'ansietat i no parava de somiar que l'àvia havia mort.

3) **D'allà cap aquí**, on es narra explícitament la decisió d'emigrar dels i les joves, el viatge (físic i emocional) i l'arribada (amb el contrast en positiu o en negatiu respecte a les seves expectatives).

4) **Aquí**, es tracta de l'acolliment i de l'establiment al lloc de destinació, de l'aquí i ara i de les dificultats amb les quals es troben.

5) **Allà des d'aquí**, on es desenvolupen els contactes amb el lloc d'origen i els projectes de futur. En la decisió d'emigrar hi ha vivències i diferències importants entre els i les joves que són reagrupats pels progenitors respecte dels qui decideixen emprendre el viatge sols (joves MNA), com a projecte personal; aquests últims normalment són nois.

8.4. Joves marginals o joves valents?

“El extendido argumento que sostiene que estas «pobres gentes» vienen huyendo de la miseria y del hambre es, simplemente, una falacia.

El que se muere de hambre no viene, sencillamente, porque no puede; los viejos y los enfermos no emigran porque tampoco pueden hacerlo.

Emigran los jóvenes, sanos, fuertes y valientes.

Damos pie así a dos nuevas causas que motivan la partida y de las que se habla poco porque muy a menudo no se las quiere reconocer. Una es por motivos de educación, [...], y otra es por cuestiones puramente personales, es decir: **emigro «porque me da la gana»**”

(A. Kaplan, 1993, p. 8)

Els processos migratoris i l'arribada al nostre país de persones amb recursos econòmics escassos i algunes diferències culturals i racials presenten una diversitat de components que hauríem de tenir en compte. Els conceptes de **menors en la migració**, de **segones generacions**, les noves **migracions transnacionals** protagonitzades per joves de l'anomenada **generació 1.5**, ens pretenen ajudar a comprendre un fenomen i un col·lectiu molt heterogeni. En aquest apartat intentaré proposar elements que ajudin a definir cadascun d'aquests grups que varien en funció de les característiques del seu projecte migratori.

Ens podem trobar amb joves que emigren per reagrupació familiar o com a menors no acompanyats que viatgen per ells mateixos, de manera autònoma, menors que es reagrupen amb la família de destinació o els qui, tenint com a referència vital uns pares emigrants, s'han quedat a càrrec de familiars al lloc d'origen. Aquestes migracions adolescents són un fenomen antic que s'ha reescrit com a nou. Fins fa poc, Espanya havia estat fonamentalment un país d'emigrants. A partir de la segona meitat de la dècada de 1990 es comença a

Tipus de famílies

Segueixo aquí la proposta de Giménez (2003) per englobar la varietat de tipus de famílies, les que migren amb un conjunt, les que es formen en destinació, les que resulten de processos de reagrupació, i les que engloben membres en un i un altre pol del camp transnacional.

Cas d'Espanya

No cal oblidar el fenomen dels molts nens, fills i filles de famílies republicanes, que van ser enviats a Rússia.

convertir en un país fonamentalment receptor d'immigrants, la qual cosa ha estat capaç de canviar, de manera important, el perfil i la situació dels i de les joves del nostre país.

A escala popular, no obstant això, el terme de referència és **menors, nens o joves (im)migrants**⁸.

⁽⁸⁾Ja he assenyalat anteriorment que des del meu punt de vista és més adequat el terme *migrats*.

Al nostre país és comú aquest terme per a referir-se, en general, als fills i filles dels immigrants. Hi ha menors que migren amb la família o per unir-s'hi i, en cert sentit, fan aquest viatge i trasllat característic de tot projecte migratori. Però en el cas dels qui van néixer ja al país de destinació, aquesta denominació és ja una burla, ja que “¿cómo puede nacerse siendo un inmigrante si no se ha migrado nunca?” (García Borrego, 2004, p. 1, a Suárez, 2006, p. 19). Evidentment, hi ha diferències importants entre aquells nois i noies que són reagrupats per les famílies i els i les adolescents que decideixen iniciar l'experiència migratòria de manera individual que arriben com a **menors no acompanyats** (joves MNA). Tant en un cas com en l'altre és fonamental que les migracions es produeixin en la infància o en l'adolescència, per la necessitat legal de ser al país d'acolliment abans de la majoria d'edat per a tenir algun dret. La manera d'arribar-hi i la situació legal administrativa, regular o irregular, d'aquests nois i noies en definiran les maneres d'incorporació a la societat d'acolliment, que els pot oferir o negar el dret a viure-hi o treballar-hi de manera regular.

“Si las Administraciones trabajaran con más visión de futuro y más coordinadas, habrían descubierto hace tiempo que, incluso desde el punto de vista económico, es mucho más rentable la prevención que la reinserción. Es mucho más barato atender a los niños que van por el camino de ser unos marginados que no tener que pagar después internamientos a residencias, reformatorios, cárceles, hospitales... Y, de paso, nos ahorraríamos traumas y disfunciones que afectan a toda la sociedad.”

(Masllorens, 1991, p. 575, a Empez, 2009, p. 115)

Parlar de *migracions i joventut* ens pot portar a tractar de moltes coses, però el que hem de tenir clar és que aquest col·lectiu no és homogeni: cada jove, cada persona, té la seva pròpia història, el seu propi caràcter, les seves potencialitats i les seves dificultats. Veure la immigració com un problema, i els immigrants com a problemàtics, és un error, com assenyala Bargach (2006, p. 54):

“Las personas nunca deben ser percibidas como problemáticas, son los contextos sociales los que se hacen problemáticos y generan comportamientos conflictivos.”

(a Empez, 2009, p. 115)

Fonamentalment, es tracta de noies i nois preadolescents i adolescents que no dominen cap dels idiomes que es parlen aquí, que no han estat escolaritzats o ho han estat molt poc, i que si han estudiat ho han fet en altres cultures, amb altres sistemes educatius i en altres llengües. Tot això els sorprèn quan arriben i una de les primeres dificultats amb la qual es troben és amb l'obligació d'estudiar fins als setze anys, ja que provoca moltes contradiccions per a elles, però també en la família i a l'escola. Molts i moltes han vingut aquí per

treballar i quan arriben s'adonen de la dificultat d'emprendre aquesta empresa, sia perquè els obliguen a ser adolescents durant uns anys fins que acabin l'ESO, sia per la falta de recursos formatius relacionats amb el món laboral, sia per la seva situació administrativa (tenir o no permís de residència, tenir o no permís de treball, etc.) que és la que condicionarà des del principi la seva possibilitat de ser o no ciutadans i ciutadanes.

Com ha assenyalat Funes (2000, p. 122) en alguna ocasió, aquests nois i noies més que plantejar problemes nous, aguditzen moltes de les dificultats i contradiccions que presenta la nostra societat a l'hora d'atendre de manera adequada els joves i adolescents. Entre aquestes contradiccions hi ha les següents: l'escola secundària i l'obligació d'estudiar fins als setze anys, les de l'accés inicial al món del treball (que actualment no n'hi ha) i als cursos de formació ocupacional (en els quals a partir d'aquest any en el 80% s'exigeix tenir l'ESO i el 20% restant està col·lapsat), i el desemparament que produeix voler decidir però no tenir edat per a poder-ho fer, ja que per a nosaltres no són més que menors d'edat. Persones a les quals concedim tots els drets com a nenes i nens i cap com a adults. És evident que la nostra legislació protectora i les greus llacunes de les nostres polítiques d'atenció a la infància condueixen a l'internament de molts d'aquests i aquestes joves com a resposta bàsica a considerar-los de manera genèrica com a nous delinqüents del carrer. La seva presència molesta i moltes vegades el nostre marc normatiu, molts projectes socials, no busquen més que amagar-ne la presència, el malestar i el malestar que aquesta situació ens pugui generar a totes i a tots.

Quan ens referim al col·lectiu de joves migrats, ens trobem amb l'existència d'una confusió molt generalitzada: es confon la substància (SER JOVE) amb l'accident (SER IMMIGRANT), passant aquest últim a dominar en la definició de moltes persones i, per tant, exclouent-les. Aquesta confusió comporta un perill clar: acceptar la desigualtat (social) com una manifestació més, com una conseqüència natural de la diversitat cultural.

És evident que aquest col·lectiu és influït per múltiples tensions: ser adolescents quan no estaven preparades per a això, ser fidels a la família i a la seva cultura mentre van separant el que els agradaria ser del que estan obligades a ser, entre el que havien somiat trobar-hi i a allò a què realment poden accedir, etc. És fonamental l'anàlisi de les relacions conflictives, de poder i marginació, de dominació i submissió entre el grup majoritari i els grups minoritzats. Moltes vegades es confon la interculturalitat amb el folklore, quan molts d'aquests joves volen sentir-se membres, part del grup, no ser etiquetats i estigmatitzats. Aquest enfocament folkloritzant ens pot fer perdre de vista el nostre objectiu educatiu fonamental: identificar i desactivar els prejudicis i els mecanismes i discursos legitimadors de la discriminació i l'exclusió. Per a això, és indispensable el reconeixement LEGAL de la igualtat de tots els éssers humans. De totes maneres, no cal oblidar la importància i les conseqüències de la **culturització**, perquè no tots els comportaments dels i les joves responen a les manifestacions culturals del

país d'origen. L'homogeneïtzació és simplista, estigmatitzadora i discrimina. La pedra angular de tot això és el concepte d'*integració*, i amb relació a aquest concepte ens hem de preguntar: qui s'ha d'integrar i per què? És que cadascun i cadascuna de nosaltres se sent identificada al 100% amb la ideologia, la política, la cultura o el folklore de la cultura del seu lloc d'origen? No ens queda més remei que educar per i per a la convivència intercultural; el problema és que la majoria de les pràctiques d'educació intercultural es desenvolupen, gairebé de manera exclusiva, en els grups minoritzats. No hauríem de prendre com a subjectes de l'educació intercultural el grup majoritari que és el que realment manifesta més dificultats en això? Els joves migrats no poden carregar ells sols amb el pes que significa representar el país d'origen, ja que moltes vegades les conductes individuals acaben definint la conducta de tot un col·lectiu. Aquests joves se senten d'allà però també se senten d'aquí, per què han de triar una única identitat? És necessari que n'acceptem la doble pertinença, la reconstrucció identitària amb les seves crisis i turbulències. És necessari entendre la integració de manera multiplicadora i això no pot significar una renúncia.

La nostra tasca fonamental com a educadors i educadores socials és la d'afavorir una actitud crítica respecte a les diferents manifestacions culturals. El nostre **etnocentrisme** no ens ha d'impedir veure les nostres "xacres culturals", que des del meu punt de vista no són poques. Crec que el compromís intercultural hauria d'obligar a revisar i renegociar, si és necessari, les normes fonamentals de convivència en funció del context multicultural nou. Com a educadores i educadors ens hem de preguntar: què pretén l'**educació intercultural**? Des del meu punt de vista, hauria de pretendre aconseguir una societat integrada en la qual no hi podria haver: exclosos, conflictes greus de convivència, que no es respecti la diversitat i la llibertat de totes les persones, etc. No hem d'oblidar que un dels perills que comporta l'aculturació d'un grup minoritzat és el de l'**anomia**, és a dir, la pèrdua de normes socials, de referents i de valors que pot tenir unes conseqüències molt greus per a la integritat emocional d'aquestes i aquests joves, i per a la seva relació adequada amb els altres. Els perills de l'aculturació comporten un camí sense tornada que es caracteritza pels punts següents: no-respecte per les normes i l'autoritat del col·lectiu d'origen, no-acceptació social per part del grup majoritari, i com a conseqüència de tot això, frustració i exclusió pel fet de sentir-se rebutjats després de l'esforç d'aculturació fet. El resultat és la inadaptació social, l'agressivitat, la delinqüència, etc. Com a educadores i educadors no ens podem equivocar en aquest sentit, i confondre el que ens sembla "urgent" (per exemple, europeïtzar els joves migrats que acaben d'arribar) amb el que és realment important (ajudar-los a construir la identitat d'una manera multiplicadora). Tal com assenyala Carbonell hem d'entendre:

"la integración, la creatividad y la negociación como conceptos inseparables para acabar con el injusto determinismo actual que condena a la miseria, ya antes de nacer, a una gran multitud de seres humanos, de conciudadanos."

(Carbonell, 2000, p. 119)

Així, doncs, què passa amb aquests joves? La socialització entre iguals i la pressió del grup propi dels i de les adolescents també els afecta i apareixen entre aquest col·lectiu conductes dissocials per associació amb els adolescents amb dificultats socials del barri, que són en el fons, com ells, els joves exclosos, els joves marginats, fills i filles de les famílies relegades que tenen “sang espanyola”. Quan acaba aquesta adolescència apareixeran les altres dificultats, les d'accés al mercat laboral, i és aquí on trobem el brou de cultiu, amb tots els seus ingredients, per a entrar en el cercle de l'economia submergida, de les activitats precàries i també de les activitat il·legals, pròpies dels col·lectius marginats i exclosos amb les quals fan front a la falta d'oportunitats.

En un intent de sistematització i d'aproximació a les diferents realitats d'un col·lectiu tremendament heterogeni i complex, podem albirar tres situacions diferents:

1) Segones generacions

Les mal anomenades *segones generacions* no són més que joves, nois i noies, que han nascut aquí o que han vingut aquí de petits, hi han crescut i més o menys han estat escolaritzats en el nostre sistema educatiu. El que els caracteritza és que en diferents moments de la seva infància el seu entorn familiar s'ha vist alterat d'alguna manera per un projecte migratori familiar o individual. En el fons, no són més que el producte del nostre sistema educatiu, dels nostres processos d'integració o de rebot que en l'adolescència es manifesten amb forts trets, ja que és el moment en el qual han de digerir, consolidar o diluir el rebuig que han sentit durant molt temps sense entendre per què.

Tal com assenyalava Suárez (2006, p. 20) el concepte de **segona generació** els marca, de manera simbòlica, com si es trobessin privades d'història, hereves d'un projecte vital inaugurat només pels pares i les mares. Aquests nois i noies són d'aquí (moltes han nascut aquí), estan aquí i s'haurien de sentir d'aquí ara que han crescut, però els continuem veient com a immigrants, com a estrangeres, quan aquesta condició que en algun moment n'ha marcat de manera clara les vides, moltes vegades no té res a veure amb elles i ells, ja que no han migrat mai.

Pel que s'ha dit fins ara, no vull desenvolupar més aquesta categoria, ja que la meva intenció és treure els joves d'aquí. No crec que sigui adequat referir-nos-hi com a *segones generacions* quan, com hem dit, moltes vegades no han arribat a emigrar mai. A més, al nostre país el fenomen dels emigrants és massa recent per a poder valorar com hi influiran els processos d'integració i rebuig en els quals actualment es troben immerses. De totes maneres, crec que l'important és que no oblidem les revoltes de joves de les mal anomenades *segones i terceres generacions* dels suburbis de París a la tardor del 2005 o de Tottenham a l'estiu del 2011.

2) Generació 1.5

Es tracta de joves que han viscut la infància als països d'origen i que arriben aquí en plena adolescència o joventut, normalment abans dels divuit anys. Aquests joves han d'assumir, en una edat ja per si mateixa complicada, en ple procés de construcció de la identitat pròpia, les crisis i obligacions d'adaptació del procés migratori i les de ser adolescent. No solament fa anys que viuen en famílies transnacionals, sinó que a més aterren en un entorn desconegut, es retroben amb pares i mares que es van veure obligats a deixar-los de petits (amb els problemes de reconeixement d'autoritat que això moltes vegades implica), arriben amb poques eines per a un arrelament ràpid (no coneixen l'idioma, han deixat a mig fer els seus processos formatius, no poden treballar fins als setze anys, etc.). A més de tots aquests factors, descobreixen que els joves d'aquí no semblen iguals a ells, es dediquen a ser joves, una cosa que no era habitual als llocs d'origen i que ni ells ni les famílies havien previst. Com proposa Feixa:

“aunque existen variantes en función del país de origen, del momento y la edad de la migración, el relato integra una triple crisis: la propia de la adolescencia, la de una familia transnacional, y el vacío de la emigración. Las condiciones de superación o no de estas crisis condicionan el proceso de acogida y asentamiento de estos jóvenes.”

(Feixa, 2006, p. 39)

Amb relació a aquest col·lectiu és important conèixer la situació en la qual es troba el menor, quines n'eren les expectatives i quina n'és la realitat. D'una banda, els majors de setze anys moltes vegades veuen truncades les expectatives pel fet que no són escolaritzats. Malgrat que la llei ho permet, quan falta poc per a fer els setze anys i, sobretot, una vegada fets, no són acceptats als instituts d'educació secundària (IES), ja que l'escolarització ja no és obligatòria. Això en condiciona de manera clara les maneres d'incorporació i la socialització al país d'acolliment, l'aprenentatge de les llengües vehiculars, etc. Tot això influirà també, posteriorment, en la inserció al món laboral. Aquesta situació angoixa molts els i les joves que han de contemplar la precarietat de l'economia familiar sense poder fer res per ajudar-hi. Molts passaran a formar part dels etiquetats com a **joves NI-NI**, ja que en la majoria de casos no estudien ni treballen perquè no poden, no perquè no volen. Aquest col·lectiu ha estat fortament criminalitzat per l'opinió pública i pels mitjans de comunicació de massa, ja que moltes vegades són molt visibles a les places i als carrers dels barris, una de les poques alternatives que els queden, per la qual cosa la inactivitat es manifesta de manera molt perceptible. La seva situació contradiu la retòrica de la integració, ja que es troben amb un marc jurídic que de fet l'està impedit.

Els joves que formen aquests dos primers grups haurien nascut aquí o hi haurien arribat per **reagrupació familiar**, els requisits de la qual són bastant exigents. D'una banda, la Llei d'estrangeria assenyala que les persones reagrupables són: el cònjuge, els ascendents del reagrupant o els del cònjuge, que estiguin a càrrec seu i que hi hagi raons que justifiquin la necessitat

d'autoritzar-ne la residència a Espanya, i els seus fills i filles, sempre que aquestes siguin menors de divuit anys, o estiguin incapacitades i el resident estranger en sigui el representant legal, i no estiguin casats. D'aquesta manera, se n'exclouen germans que ja han complert la majoria d'edat i que es veuen obligats a separar-se de la resta de la família o a venir irregularment, amb la qual cosa passen a tenir una situació administrativa molt diferent de la resta de germans o germanes. D'altra banda, els requisits per a poder reagrupar són nombrosos: el reagrupant ha d'haver renovat el primer permís de residència i treball, ha de tenir una feina i demostrar ingressos suficients per a mantenir cada membre que ha de reagrupar, també ha de tenir un habitatge de compra o lloguer al seu nom, sobre el qual l'Ajuntament ha de fer una inspecció i un informe positiu. El procés de reagrupació variarà també en funció del Consolat o Ambaixada espanyols al país d'origen, i es tracta d'un procés summament lent i molt burocratitzat, que sol trigar una mitjana de dos anys des que el reagrupant obté el permís de residència. Si l'arribada va ser de manera irregular, poden passar quatre anys o més fins que les famílies tornin a estar juntes. Les dificultats i el patiment amb els quals es troben les famílies en tot aquest procés són summament importants.

3) Menors no acompanyats (MNA)

En aquest tercer grup es poden donar tots els components dels anteriors, i està format fonamentalment per nois que es llancen a l'“aventura” migratòria sols, quan encara són menors d'edat. Aquesta és la característica que els diferenciarà dels anteriors. Les experiències de supervivències passades, els esdeveniments del seu itinerari, el tipus de separació o de ruptura amb les famílies i l'edat que tenien en el moment d'aquesta separació en marcaran la identitat i el camí. Estan literalment “sols”, també de manera legal. A més, cal sumar-hi les contradiccions i el xoc cultural amb una realitat adolescent i juvenil que, d'una banda, els és negada i, de l'altra, els és imposada.

Aquests petits migrants posen en joc dues lleis, com he assenyalat anteriorment. D'una banda, la Llei de protecció al menor, que és de caràcter autonòmic i, de l'altra, la Llei d'estrangeria, que és de caràcter estatal, ja que són estrangers en situació administrativa irregular. Tal com he pogut comprovar amb els joves MNA que ens vénen a veure a l'Espai Jove i com ha escrit també la Núria, la meva companya de fatigues,

“La mayoría de estos menores siguen migrando escondidos debajo de camiones y autobuses que hacen el trayecto de Tánger-Algeciras, pese que han aparecido y han aumentado los casos de menores en pateras y con travesías cada vez más largas y peligrosas. También han aumentado los casos de niños subsaharianos, sobre todo en las islas Canarias, y se han comenzado a visibilizar los casos de niñas.”

(Empez, 2009, p. 117)

Entre les diferències substancials que s'han observat respecte a les motivacions que fan emigrar els nens i les nenes, resulta molt preocupant l'emigració forçosa o induïda mitjançant l'engany, directament relacionada amb el tràfic

Núria Empez

En aquest apartat vull donar protagonisme a la meua companya d'Espai Jove, Núria Empez, ja que és especialista en el tema de joves MNA i m'ha ajudat moltíssim en la revisió d'aquest text. Moltes de les meves reflexions provenen de converses amb ella, treballant en equip, i per tant sento que aquest text és molt compartit, ja que em costa diferenciar el que va dir l'una del que va dir l'altra. El que sí que tinc clar és que per a mi ha estat una gran mestra i una gran professional amb relació als joves i les migracions.

de persones amb finalitats d'exploració sexual i laboral que afecta, sobretot, les nenes. Una altra cosa és que alguns nois hagin passat temporades llargues fent xapes pel carrer per sobreviure.

Aquests menors es van començar a fer presents a Catalunya a principis de la dècada de 1990, ja que els mitjans de comunicació es van fer ressò del fet que es trobaven en una situació de carrer a Barcelona i a Santa Coloma (Empez, 2003 i 2005; Quiroga, 2003; Comas, 2001, entre d'altres).

“Desde entonces se han iniciado diferentes políticas y programas para dar respuesta a la situación de estos menores, y se han hecho desde diferentes estamentos: ONG's (como la PCDMID primero y el colectivo DRARI después), el Síndic de Greuges (2006), Save the children (2004), etc. Todos ellos han criticado esta situación por tratarse de un sistema de protección paralelo al de los menores autóctonos y como tal discriminatorio. La mayoría de las políticas dirigidas a estos menores apuntan a que no son bienvenidos, y que tiene más peso su situación administrativa irregular que el hecho de ser menores. En el caso catalán es la Dirección General de Atención a la Infancia y la Adolescencia (DGAIA) la encargada de proteger a estos menores. Si la DGAIA declara su desamparo, los menores serán tutelados y residirán en centros de protección hasta la mayoría de edad. Cuando estos jóvenes llegan a la mayoría de edad quedan fuera del Sistema de Protección de Menores, sólo cuentan con un permiso de residencia pero no de trabajo, que sólo obtendrán si encuentran un empresario que les quiera hacer un contrato, o si consiguen renovar los permisos durante cinco años y obtener el permiso permanente. La falta de redes sociales de estos jóvenes, junto con la falta de formación, los sitúa en estos momentos como uno de los colectivos más vulnerables a los que debemos poner atención.”

(Empez, 2009, pp. 117-118)

Dins d'aquest col·lectiu també cal prestar certa atenció al cas de les i dels menors no acompanyats amb referents familiars. Molts poden creuar la frontera com a MNA, però una vegada aquí es troben amb algun referent familiar o amics dels seus barris o pobles. Aquesta trobada implica per a elles i ells que no se'ls consideri en situació de desemparament, ja que la Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència (DGAIA) considera que hi ha un referent adult que s'encarregarà de cobrir-ne les necessitats bàsiques, encara que això no sempre és així. Com apunta Empez:

“La situación de la mayoría de estos menores es desconocida, puesto que en la mayoría de casos no se hace un estudio de idoneidad de los referentes, ni se regulan la guarda ni la tutela. Esto comporta que estos menores se encuentren en un vacío administrativo, viven con sus referentes pero estos no tiene la tutela. Ello supone, por un lado, que no pueden regular su situación administrativa con todo lo que esto comporta tanto en términos psicológicos y emocionales como de formación y ocupación, y por otro, que se están dando casos en que el menor podría estar sufriendo situaciones de riesgo que no están detectadas. Hemos documentado casos en que el referente al que se le ha entregado el menor por otro lado se le han retirado algunos de sus hijos o hijas biológicas... Algunas veces, estos familiares se ven forzados a acoger al menor en contra de la amenaza de la repatriación familiar, y frecuentemente no disponen ni de la motivación ni de los recursos suficientes para acogerlos; derivando muchas veces en una relación explosiva en la que el menor acaba marchándose de casa y viviendo en «kharbas», sin ninguna medida de protección.”

(Empez, 2009, p. 121)

Des de l'Espai Jove, la Núria i jo estem treballant amb joves que han estat tutelats pel sistema de protecció i que actualment es troben en aquesta situació de carrer. Sobretot, joves que han viscut en centres de protecció i han tingut referents adults, educadors i educadores, que fins ara els han cuidat. Crec que

Enllaç recomanat

Us recomano la pàgina web del Col·lectiu DRARI d'Investigació i Acció Participativa per als Drets de la Infància.

<http://drari-col·lectiu-iap-drets-infant.blogspot.com/>

és important assenyalar que des de l'Espai Jove hem pogut comprovar que el nostre sistema de protecció funciona de manera clara premiant els nois que es porten bé i castigant els qui es porten malament. Els qui es portin bé, si tenen sort, podran accedir a un pis d'autonomia per a joves extutelats; els qui es portin malament es quedaran sense res. Aquí es poden sumar de manera perillosa la il·legalitat de l'habitatge amb la situació administrativa irregular, ja que molts d'aquests joves poden tenir problemes per a renovar els permisos perquè no disposen de mitjans de vida propis.

Tornar a establir un vincle educatiu amb aquests joves i que tornin a confiar en les i els educadors és una tasca complexa però molt important, ja que manquen de referents adults aquí. Normalment, intentem tenir-hi contacte abans de la majoria d'edat per treballar el desinternament, però es tracta d'una tasca realment complicada perquè molts d'aquests centres estan poc integrats en l'entorn on se situen. A més, resulten poc integradors perquè aquests joves viuen fins als divuit anys en centres de menors específics per a immigrants. Vull dir amb això que el sistema de protecció al menor de Catalunya té una doble xarxa de centres: d'una banda, la dels nens i nenes de famílies desestructurades però "amb sang espanyola" i, de l'altra, la destinada als nens que han vingut d'altres països, especialment de l'Àfrica. És que això és integrador? Aquesta és la realitat encara que ningú no en parli. Un altre factor que dificulta poder-los vincular a l'Espai Jove abans de la majoria d'edat és que ells mateixos no acaben d'entendre per què la mateixa Administració que fins ara els ha estat "protegint" els pot deixar al "carrer" d'un dia per a un altre. La frustració i el desencantament d'aquests joves amb una administració que els ha abandonat a la seva sort i amb la figura de l'educador o educadora com el seu representant són molt forts i, moltes vegades, fins que no es troben en una situació molt degradada, és difícil apropar-s'hi per poder-los ajudar. Mentre arriba aquest moment nosaltres ens hem de fer presents, deixar-los clar que hi som per a quan ens necessitin. La possibilitat o no de restablir-hi aquest vincle en condicionarà de manera important el futur. L'única manera de poder donar la volta a aquesta situació serà amb l'educació de carrer i del treball de i amb les seves emocions per ajudar-los a reforçar la seva pròpia identitat, les seves possibilitats reals, i ressituar les dificultats del passat, del present i del futur. Com veuràs en l'apartat següent, es tracta de ser a prop, respectar, escoltar, ajudar a aterrar, abraçar; en definitiva, d'acompanyar.

8.5. Educar al carrer

"La noción de educación, al margen de las buenas intenciones, oculta en su entraña el aguijón del dominio."

(E. Martínez, 1999, p. 13)

Des de la nostra posició com a educadores i educadors socials en el camp dels joves, i especialment en el camp dels joves i les migracions, és fonamental tornar a l'educació de carrer per a poder establir o restablir relacions educatives properes, de confiança, d'acompanyament, de dinamització, de treball en

xarxa i de dinàmiques de grup, que “procure encuentros muy personales y mutuamente personalizadores” (E. Martínez, 1999, p. 9). Tal com assenyalen Comas i Funes:

“Una persona massa reaccionària o de dretes no podria fer d’educador de carrer, perquè aquest ha de ser solidari, humanista i revolucionari. Recordeu la frase de Freire: l’educador solidari, humanista i revolucionari és aquell que es posa al costat de la gent, com a company, per al seu alliberament. Seguint amb aquest discurs, és responsabilitat de l’educador, per a ser coherent amb la seva ideologia, reconvertir l’encàrrec institucional que li fan des de l’Administració: «A tu potser et contracten per controlar, però has d’agafar la capa i torear l’Administració per veure com t’ho fas realment per estar el costat de les persones».”

(Comas i Funes, 2001, p. 12)

L’educació de carrer es caracteritza per ser un treball educatiu proper a la gent, sobretot a la gent que, per diverses raons, queda al marge. Es tracta d’una pràctica professional que exigeix certs graus d’implicació personal i que en lloc de separar els joves del medi perquè ens vinguin a veure al despatx, els atén en el seu propi entorn, al carrer, ja que es considera que aquest és l’espai on es desenvolupa la vida quotidiana. La implicació personal de l’educadora o de l’educador és una peça clau en aquest camp. Com ens hem de posicionar, per exemple, quan detenen un dels nois amb qui treballem i li tramiten una ordre d’expulsió pel fet de trobar-se en situació administrativa irregular quan es dirigia a un curs que organitzem des de l’Espai Jove? Quan es troba en un centre d’internament d’estrangers (CIE) per a ser repatriat? Quan ha perdut els papers mentre encara era al centre de menors perquè els educadors es van oblidar de renovar-los? Quan perd dos dits i la feina en un taller on treballava sense contracte? Quan la duresa del present i del passat li provoquen un brot d’esquizofrènia o patir una crisi d’ansietat i l’acompanyem a ingressar a psiquiatria? Etc. El nostre grau d’implicació ha d’estar en un punt intermedi que ens permeti poder desconnectar, i no dic oblidar, per poder desenvolupar la nostra vida personal, però que d’altra banda ens porti a ser a prop, a ser presents, a fer tot el possible i així poder aconseguir que aquests joves entenguin que tenen un referent adult que intenta estar al seu costat i ajudar-los a tirar endavant, que intenta donar-los opcions reals per poder fer-ho. La nostra no és solament una professió. La nostra tasca moltes vegades ens exigirà que ens posicionem de quin costat estem; si no assumim aquesta decisió, aquest posicionament implicat, poc podrem fer per a elles i ells. Per això és necessari fer una bona gestió tant de les seves emocions com de les pròpies, també la creativitat, el sentit de l’humor i el coneixement de totes les opcions disponibles són fonamentals.

L’educació de carrer no és una pràctica professional espontània, si bé els antecedents històrics estan marcats pel voluntarisme i la militància. Vull dir amb això que avui forma part d’un context professional delimitat institucionalment entre els serveis del nostre estat social i de totes les seves contradiccions, que fins ara he intentat anar assenyalant. L’educació de carrer passa a convertir-se en un encàrrec institucional amb una **doble funció: la de l’assistència a les necessitats de persones i col·lectius vulnerables i**

la seva contenció. Convé tenir-ho en compte. Normalment, els encàrrecs de les administracions per a les quals treballa l'educador o l'educadora social pretenen controlar o canviar situacions que consideren desagradables o urgents.

Exemple

Un exemple d'això es pot donar en el moment en què el nostre responsable tècnic o polític, una associació de veïns, etc., es posen en contacte amb l'Espai Jove per comunicar-nos que hi ha un grup molt nombrós de joves llatins que es troben a la tarda en una determinada pista esportiva de la ciutat. Evidentment, la persona que ens fa l'encàrrec ho fa amb la idea que fem desaparèixer el grup de joves de la pista, com per art de màgia, ja que la seva presència molesta els veïns o a qui sigui.

En aquestes situacions, crec que hem de donar-hi la volta fent intervencions educatives de carrer: anar passant per la pista, veure si coneixem algun dels nois o noies per establir-hi un vincle més ràpid, explicar-los quin és el procediment que han de seguir per reservar la pista per a ells per poder estar tranquils i quina és la normativa d'ús que han de complir perquè la puguin tornar a utilitzar en properes ocasions. És important ser sinceres, ser honestes amb ells i elles. Si no és així, les nostres actuacions educatives estan condemnades al fracàs. Per a afavorir aquesta honestedat és important deixar clar com funcionen les coses, no perquè nosaltres vulguem o nosaltres ho diguem, sinó perquè funcionen així. Però això no implica que sempre que ho considerem pertinent ens puguem posicionar, i ho hàgim de fer, alhora que els transmetem el que realment pensem sobre aquest tema, ja que això, a banda que és honest, ajuda a crear vincle. En aquestes situacions ens podem trobar amb la pressa per a solucionar el "problema" de la persona que ens fa l'encàrrec, però ens hem de posicionar com a educadores i defensar el sentit de les nostres intervencions i diferenciar-les de la dissuasió que podria fer, per exemple, que s'apostés per fer batudes o dirigir una patrulla de la policia municipal o dels Mossos d'Esquadra, ja que això últim no solucionaria "el problema" sinó que únicament el canviaria d'ubicació, de pista o de plaça, tal com hem comprovat moltes vegades.

La nostra funció no és contenir per a controlar; la nostra funció és la d'informar els nostres superiors perquè optin per mesures de control menys punitives i també de les conseqüències que poden tenir per a aquests i aquestes joves els seus actes, perquè a partir d'aquí puguin decidir el seu camí amb llibertat, i que assumeixin també les possibles conseqüències. Els i les educadores, malgrat les pressions que moltes vegades rebem, no hem d'oblidar que educar al carrer no pot ser una tasca d'urgència (malgrat que això no impliqui que no actuem en les situacions d'urgència), sinó que es tracta d'una tasca a llarg termini, que només es pot fer des de la proximitat i el vincle. El treball de carrer ha de comptar amb la participació de les persones a les quals es dirigeix i pensar sempre que són les protagonistes del seu propi procés, ja que són persones lliures que han de poder decidir sobre la destinació de les seves vides.

No hem d'oblidar que es tracta d'una acció educativa que es dirigeix a aquells col·lectius que no fan demanda i, per tant, és necessari treballar allà on es troben.

“Ets tu qui et desplaces. Pot ser al carrer, però en certes èpoques pot ser a la presó, a casa, a l'hospital... És el seu espai, no el del professional. Això és el que diferencia l'educador de carrer del d'atenció primària, que espera, des del seu despatx, la demanda. Sortir al carrer i trobar l'usuari allà on es trobi no és una qüestió heroica, sinó una qüestió d'optimitzar el treball: l'educador que és en un despatx i té darrere seu el cartell Ajuntament té una posició molt dura, malgrat que freqüentment es percep com un avantatge o comoditat, ja que, aquest, difícilment, podrà connectar amb la gent. La dificultat que ells s'apropin, si s'estan movent en els límits de la legalitat (perquè són immigrants sense papers, perquè viuen al món de la droga, o pel que sigui...) encara s'incrementa. El cartell d'Ajuntament encara marca més distància.”

(Comas i Funes, 2001, p. 21)

Actualment, formem part de societats profundament excloents. La major part de les respostes que posa en marxa l'educador –des de tramitar una renda mínima d'inserció (RMI o PIRMI), les polítiques entorn dels joves i les migracions, la formació ocupacional, l'orientació laboral, l'acompanyament al centre de salut mental (CSM) o la visita després d'un ingrés a psiquiatria, etc.– requereixen que facilitem acompanyaments flexibles i propers. L'expressió d'*acompanyament* s'utilitza per a definir la manera de treballar els processos d'incorporació social de persones que pateixen i que tenen dificultats per a tornar a formar part de la societat. De totes maneres, el que sí que sembla clar és que aquesta professió té a veure, de manera substancial, amb els temes d'exclusió.

“Això és una activitat educativa. Fomentar l'autonomia és educatiu. Fomentar processos de canvi, per mínims que siguin, és educatiu. Pensar en la finalitat última de l'educació ens pot ajudar a avançar en aquest debat. Per a què eduquem? Eduquem per reduir els nivells d'exclusió, perquè els adolescents es puguin incorporar de la manera més normalitzada possible a la societat i que siguin el màxim de feliços (o el que és el mateix, redueixin al màxim els seus malestars) sent el que són. Ajudant el subjecte a buscar les fórmules més compatibles de convivència perquè es faci el mínim dany possible a ell mateix i al seu entorn.”

(Comas i Funes, 2001, p. 29)

És important tenir en compte que hem de desenvolupar les nostres relacions educatives per afavorir l'autonomia; per tant, és desitjable que les persones s'emancipin i arribi el moment que no ens necessitin per a res, ja que, si no, ens trobaríem amb el perill de la **cronificació**. Tota acció educativa, tot procés d'acompanyament, ha de tenir una voluntat clara d'acabar en el temps.

És fonamental el treball de les emocions en les nostres relacions educatives. Com a educadores i educadors hem de ser capaços de fer un bon ús de les emocions, tant de les pròpies (que es poden veure afectades per la duresa i la injustícia de les situacions amb les quals moltes vegades treballem) com les de l'adolescent o jove (que es pot veure terriblement afectat per les seves vivències passades i actuals, i també per les dificultats que comporta el seu futur). Aquest bon ús de les emocions solament es pot desenvolupar a partir de l'empatia, des de l'assertivitat, des del respecte, des de l'escolta, des de

l'acompanyament, des del vincle, des del sentit de l'humor i la capacitat de lideratge. La nostra capacitat per a escoltar, consolar, ajudar a aterrar, etc. El **vincle** i la **contenció emocional** són eines bàsiques i indispensables en l'acció educativa per a aconseguir crear vincles segurs amb els nois i noies. Humanitzar i sociabilitzar s'ha de convertir en la nostra tasca fonamental.

Des de l'Espai Jove es fan una mitjana de 140 acolliments anuals nous i es veuen uns 400 joves l'any, molts dels quals en **seguiment educatiu intensiu** per part de les educadores. Crec que és important assenyalar a què em refereixo exactament quan parlo de *seguiment educatiu intensiu*. Evidentment, és molt diferent haver vist un jove una única vegada en un any que volia accedir a un cicle formatiu de grau mitjà i que una vegada ha rebut la informació que necessitava disposa dels recursos personals i de la xarxa de suport suficient per a dur a terme les seves aspiracions, d'haver vist un jove vuitanta vegades o més en un any per haver-lo conegut quan es va quedar al carrer després de fer els divuit anys i les mil i una intervencions dutes a terme amb ell, amb els seus progressos i les seves reculades, amb les seves alegries i les seves penes, acompanyant-lo i ajudant-lo a augmentar-ne l'autonomia i els recursos personals per poder fer front, ell sol, a la situació. És evident que els seguiments educatius més intensius són els que més recordem, perquè són en els que invertim més hores i els que més emocions mouen, tant d'un costat com de l'altre. El que no hem d'oblidar és que per més esforç que hi posem com a professionals, moltes vegades ens trobem amb finals dramàtics que no podem controlar ni nosaltres, ni els joves amb els quals treballem. En moments així és important no deixar-nos portar per la frustració, ja que de vegades podem sentir que hi hem dedicat molts esforços per a res, però hem de tenir en compte que de vegades les coses poden sortir malament i que no sempre hi ha una relació lògica entre la viabilitat de les nostres accions i com acaben, ja que no hem d'oblidar que treballem per a qui treballem i vivim al món que vivim, on moltes vegades la justícia i la llibertat brillen per la seva absència, on de vegades les coses surten malament i de vegades surten bé.

8.6. Un futur incert

La situació de forta crisi actual, els canvis polítics d'aquest any (2012) tant a Catalunya com a Espanya, els canvis duts a terme el mes d'agost del 2011 en la prestació econòmica de la renda mínima d'inserció (RMI) que han provocat que joves que atenem des de l'Espai Jove faci més de vuit mesos que no cobren els 450 euros mensuals que cobraven per sobreviure, etc. està comportant una situació de precarietat social i de saturació professional molt complexa i molt dura que no recordo haver viscut mai abans com a educadora social. La situació actual està complicant molt la nostra feina com a educadores i educadors, ja que s'estan retallant les prestacions i els serveis socials en un moment en el qual fan més falta que mai. Això està provocant situacions de pobresa extrema, desnonaments, crisis d'ansietat, detencions, etc. No hem d'oblidar les revoltes ja viscudes en altres capitals europees. La situació de violència, precarietat i discriminació en les quals cada vegada viuen més persones són un brou de

cultiu que pot afavorir l'esclat per sobreviure. Les nostres accions educatives se centren cada vegada més en la contenció emocional de situacions límit, i tinc dubtes seriosos que tant els i les professionals com les persones amb qui treballem puguem suportar aquesta situació de manera permanent. Es tracta d'una intuïció a la qual falten paraules per a descriure-la. Davant aquest panorama hi pot haver diferents maneres d'actuar. Hi ha professionals que fan front a l'allau de queixes i a l'empipament (molt raonable) de les persones amb qui treballen, negant-los el dret a la rebequeria i a l'escolta activa o demanant que s'inverteixin els pocs recursos de l'Administració a contractar personal de seguretat. Des de l'Espai Jove som més partidàries d'estrènyer els llaços, de penjar-nos amb sentit de l'humor el cartell de "no tenim re de re", però intentant dedicar el temps que faci falta a escoltar, a aconsellar si ens ho demanen, a fer abraçades quan ens les reclamen, a aprofitar tots els recursos més enllà del nostre encàrrec. Al final, l'important és que les persones amb qui treballem coneguin els seus drets i on es poden queixar; d'altra banda, també pot ser la nostra opció com a educadores el fet de denunciar les injustícies. Es tracta de ser-hi i sobretot d'intentar anar més enllà del que l'Administració pot oferir per intentar donar resposta a les seves necessitats actuals. Per a això, és fonamental la importància de l'equip, en aquest cas de l'Espai Jove, per a sobreviure. No hi ha dubte que ens trobem immerses en temps difícils, per això el nostre posicionament, les nostres mirades, la nostra creativitat, el nostre sentit de l'humor i les nostres formes de treball educatiu són més importants i més necessàries que mai. Crec que no hem d'oblidar que per molt poc que puguem oferir, la manera com ho fem també és molt important per a trencar o estrènyer llaços, per a **demostrar a qui fem costat**.

Bibliografia

Referències del relat I: Persones diverses i llocs de discòrdia

Gardou, C. (1997). "Les personnes handicapées exilées sur le seuil". *Revue Européene du Handicap Mental, Dialogues*, 6-17.

Referències del relat III: La pràctica professional de l'educador social en l'àmbit penitenciari

Direcció General de Serveis Penitenciaris (2003). *Programa marc d'educació social als centres penitenciaris*. Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia.

Direcció General de Serveis Penitenciaris (2011). *El model de rehabilitació a les presons catalanes*. Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia.

Foucault, M. (1986). *Vigilar y castigar*. Madrid: Siglo XXI.

Disposicions legals:

Acord GOV/54/2009, de 24 de març, pel qual es crea l'àmbit funcional d'execució penal de l'Administració de la Generalitat de Catalunya.

Decret 329/2006, de 5 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya.

Llei 24/2002, de 18 de novembre, de creació de l'especialitat d'educació social en el cos de diplomats de la Generalitat de Catalunya.

Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària.

Reial decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament penitenciari.

Referències del relat IV: A la meva pell

Foucault, M. (1986). *Vigilar y castigar*. Madrid: Siglo XXI.

Tarrío, X. (1997/2002). *Huye, hombre, huye: diario de un preso FIES*. Barcelona: Virus.

Referències del relat VII: Un viatge als Trobiand

Bretones, E. (2009). *Origen, género y generación. Jóvenes gitanas en las aulas: entre personas y culturas*. UAB [tesi doctoral].

Malinoswki, B. (1922/2001). *Argonautas del Pacífico Occidental: comercio y aventura entre los indígenas de la Nueva Guinea melanésica*. Barcelona: Península.

Soto, P. (2006). Docentes, sujetos culturales y mediadores interculturales. A: P. Álvarez (Coord.), *Hacia el aula intercultural. Experiencias y referentes*. Madrid: Ministeri d'Educació i Ciència.

Referències del relat VIII: Teixint vincles amb joves migrats

Aranguren, J. L. (1986). La juventud europea a lo largo de cuarenta años. *Papers de Sociologia*, 25, 19-22.

Barbach, A. (2006). *Los contextos de riesgos: menores migrantes "no" acompañados. Menores tras la frontera*. A: F. Checa; J.C. Checa y A. Arjona. Barcelona: Icaria.

Calavita, K. (2003). Un "ejército de reserva de delincuentes": la criminalización y el castigo económico de los inmigrantes en España. *Punishment and Society*, 5, 399-413.

Carbonell, F. (2000). III. *Desigualdad social, diversidad cultural y educación. La inmigración extranjera en España. Los retos educativos* (Col·lecció Estudios Sociales, núm. 1). Barcelona: Fundación La Caixa.

Checa, F., Checa, J. C., i Arjona, A. (Ed.) (2006). *Menores tras la frontera. Otra inmigración que aguarda*. Barcelona: Icaria.

Comas, M. i Funes, J. (2001). *Educadores i educadors de carrer: de l'opció ideològica a l'opció tecnicometodològica* (núm. 20). Altafulla: Fundació Jaume Bofill.

DRARI: Colectivo DRARI de Investigación y acción participativa para los derechos de la Infancia. <http://drari-col-lectiu-iap-drets-infant.blogspot.com>

Empez, N. i Galea, V. (2007). Taller núm. 2: El caso español. *Actas del Coloquio internacional "La migración de menores extranjeros no acompañados en Europa"*. Poitiers, 10 i 11 d'octubre del 2007.

Empez, N. (2009). El derecho a emigrar y a vivir en Familia. A: Antonio S. Jimenez (Coord.), *Menores Migrantes sin referentes familiares. Una perspectiva integral del fenómeno*. Granada: Grupo Editorial Universitario.

Feixa, C. et al. (2006). *Jóvenes "latinos" en Barcelona. Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos i Ajuntament de Barcelona.

Funes, J. (2000). IV. *Migración y adolescencia. La inmigración extranjera en España. Los retos educativos*. Material lliurat a les Jornades sobre immigració i joventut organitzades per la Secretaria de Joventut de la Generalitat de Catalunya el maig del 2003. Literatura grisa.

Kaplan, A. (1993). *Aproximaciones descriptivas a la situación de origen de los inmigrados de la región de Senegambia*. Bellaterra: UAB [tesi de màster].

Marquina, A. (2005). *Antropología política*. Madrid: UNED.

Martínez, E. (1999). *Pedagogía para mal educados*. Madrid: Ediciones del Quilombo.

Masllorens, A. (1991). *El quart món a la porta de casa*. Barcelona: Barcanova.

Suárez, L. (2006). Un nuevo actor migratorio: Jóvenes, rutas y ritos juveniles transnacionales. Menores tras la frontera. A F. Checa, J. C. Checa, i Á. Arjona (Ed.), *Menores tras la frontera. Otra inmigración que aguarda*. Barcelona: Icaria.